

SIASI 'O SISŪ KALAISSI 'O E KAU MĀ'ONI'ONI 'I HE NGAAHI 'AHO KIMUI NÍ • SĀNUALI 2016

Liahona

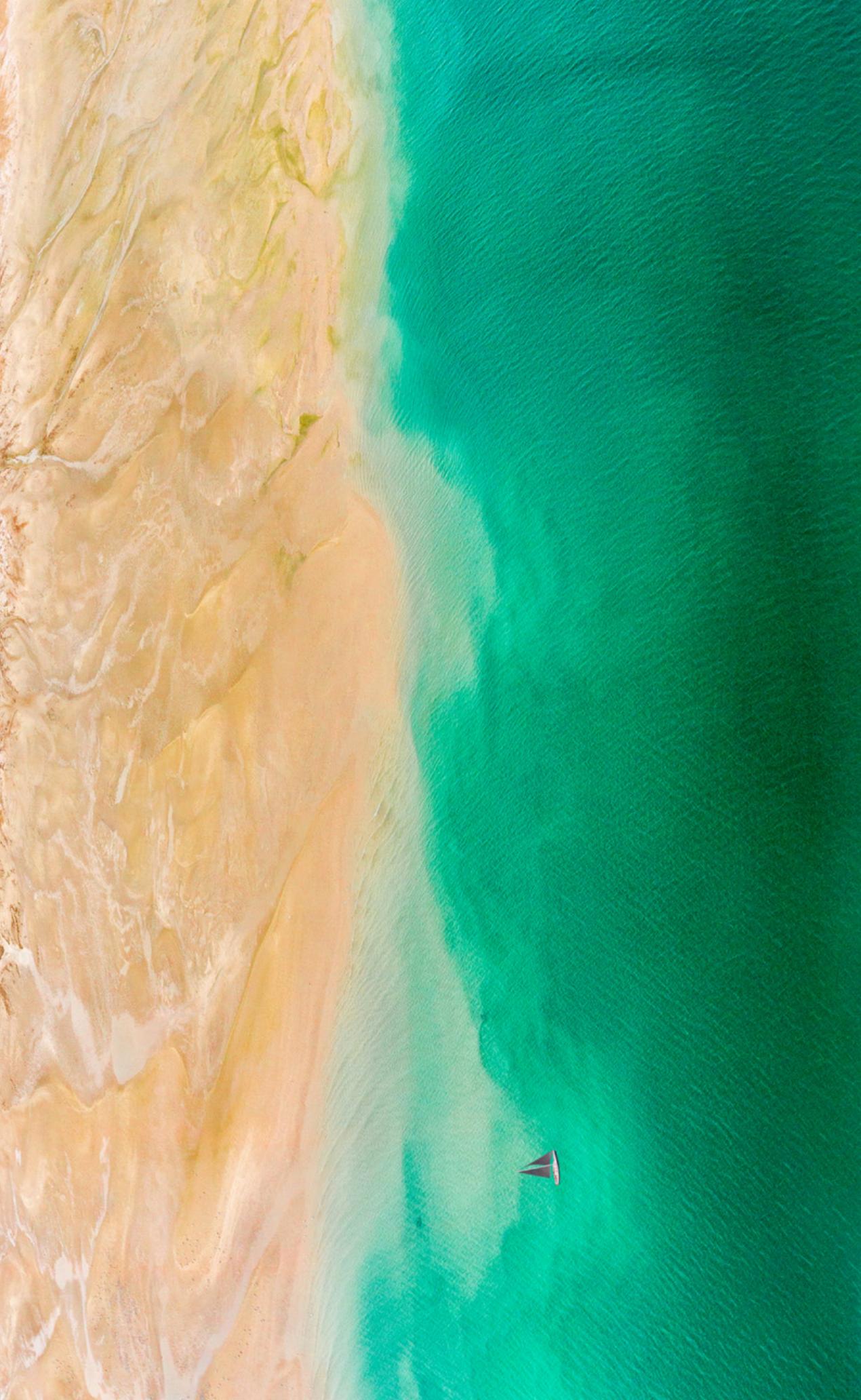

**Hauati W. Hanitā:
Tamaí, Loea, Punake,
Palōfita, p. 18**

**Ko e Mālohi 'o e Tohi 'a
Molomoná ke Liliu Ho'o
Mo'uí, p. 24, 40, 56, 68, 72**

**Ko Hono Ma'u 'o ha 'Ilo
ki he Tolu'i 'Otuá, p. 32**

**'Okú ke Fefa'uhí nai ke
Langa Hake Ho'o Mo'uí?
'Ahī'ahī'i e Palani 'a e 'Otuá, p. 62**

"Pea te u hoko foki ko ho'omou maama 'i he feitu'u maomaonganooá, pea te u tofa 'a e hala ki muá 'ate kimoutolu, o kapau te mou tauhi éku ngaahi fekaú ko ia, kapau te mou tauhi éku ngaahi fekaú, é tataki atu à kimoutolu ki he fonua 'o e talao'ofa; pea te mou 'ilo nai ko au 'oku tataki 'a kimoutolu."

Mata'afanga ofi ki Tupai, i he tafāaki faka-hahake o e Kauāfonua Alepā ne fonoga faka-okeleau ai a Lihaí mo hono fāmil mei Seusalema i he tafāaki faka-hihifo 'o e kauāfonua.

NGAAHI PŌPOAKÍ

- 4** **Pōpoaki 'a e Kau Palesitenisī 'Uluakí: Fiefiá Ma'anautolu 'Oku Tau 'Ofeiná**
Fai 'e Palesiteni Henry B. Eyring
- 7** **Pōpoaki 'a e Faiako 'A'ahí: Ko e Fāmilí: Ko ha Fanongonongo ki Māmani**

'I HE TAKAFÍ

'I mu'á: Tá 'o Palesiteni Hauati W. Hanitā mo e makapuna fefiné, Kefilini mo Ane. 'I loto he takafi mu'á: Faitā 'a Abrar Mohsin. 'I loto he takafi mui: Faitā 'a Robert Casey.

NGAAHI TALANOA LALAHÍ

- 18** **Hauati W. Hanitā: Ko 'eku Tamaí, 'a ia ko e Palōfitá**
Fai 'e Richard A. Hunter
Ko e vakai 'a ha fohā ki ha palōfita 'i he ngaahi 'aho kimui ní.
- 24** **Ko e Mālohi Fakaului 'o e Tohi 'a Molomoná**
Fai 'e Eletā Kevin S. Hamilton
'Oku 'i ai ha me'a mahu'inga 'e taha ki hono ma'u ha fakamo'oni ki he ongoongolelei 'o Sisū Kalaisí.
- 28** **Ha'u 'o Muimui 'late Au: Ko hono Ako'i 'o e Ngaahi Tefito'i Me'a Īkí 'i Apí**
Fai 'e Alicia Stanton mo Natalie Campbell
Ngaahi fakakaukau ki hono ako fakafāmili 'o e ngaahi tefito fakamāhina 'a e to'u tupú.

- 32** **Ko hono 'Ilo'i e Tolu'i 'Otuá**
Fai 'e Eletā Jeffrey R. Holland
'Oku totonu ke tau feinga ke tau taha mo e Tamaí, 'Aló, mo e Laumālie Mā'oni'oni, 'o hangē ko ia ne lotua 'e Sisuu.

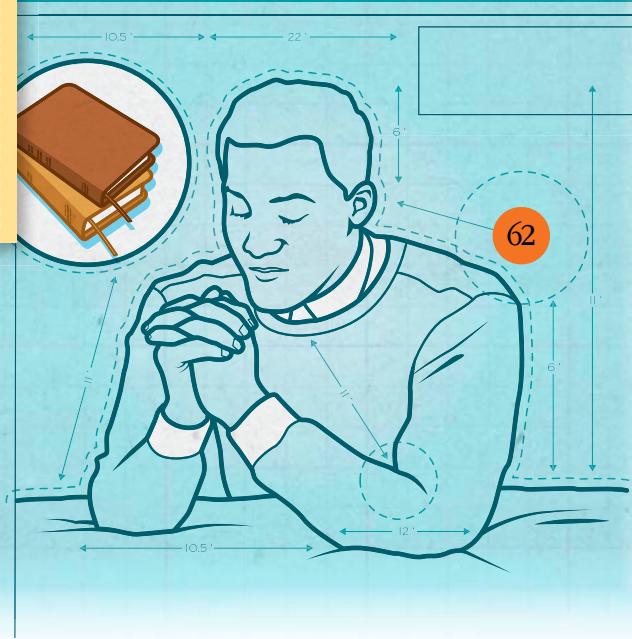
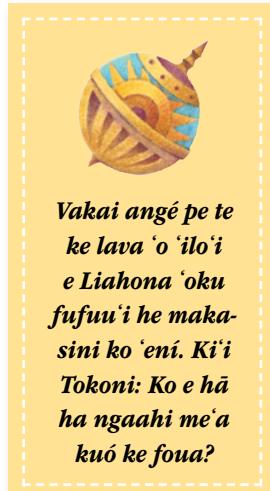
NGAAHI TAFA'AKÍ

- 8** **Kī'i Tohi Fakamatala 'o e Konifelenisi 'o 'Okatopa 2015**
- 10** **Ko e Me'a 'Oku Tau Tui Ki Aí: 'Oku Mau Tui 'Oku Totonu ke Fai Lelei**
- 12** **Hotau Ngaahi 'Apí, Hotau Ngaahi Fāmilí: Ko Hotau Malu'anga Lelei Taha mei he Ponokalafi**
Fai 'e Kerry Hanson Jensen
- 14** **Ngaahi Fakakaukaú: 'Ikai ko e Mana la Na'a Mau Fie Ma'u**
Fai 'e Brittany King
- 15** **Ko e Ngāue 'i he Siasí: Lotua la**
Fai 'e Taryn Taylor
- 16** **Ongoongo 'o e Siasi**
- 40** **Ngaahi Le'o 'o e Kau Mā'oni'oni 'i he Ngaahi 'Aho Kimui Ní**
- 80** **Kae 'Oua Ke Tau Toe Fakataha Mai: Ko e Talanoa Fakatātā 'o e Lēlue Lele Vavé**
Fai 'e Eletā James E. Talmage

44

**44 Ko e Ngaahi Mo'oni'i Me'a
Kuo Fakahā Mai fekau'aki
mo e Mo'ui Fakamatelié**
Fai 'e Eletā Paul B. Pieper
*Kuo pau ke tau fakasitū'a'i 'a
e ngaahi loi 'a Sētané kae lava
ke tau a'usia kakato e mo'ui
fakamatelié 'oku iku ki he fiefia
ta'engatā.*

71

- 50 Kaveinga 'o e Mutualé ki
he 2016: Vivili Atu Ki Mu'a
'i he Tui Mālohi kia Kalaisí
Fai 'e he Kau Palesitenisí Lahi 'o e
Kau Talavoú mo e Kau Finemuí**
- 52 'Otu Lea ki he 'Otu Lea:
2 Nīfai 31:20**
- 53 Pousitā: Vilitaki Atu**
- 54 Ko hono 'Ilo 'o e Tamai Hēvaní:
Ko ha Ako ki he Ngaahi Me'a
Fisifisimuá
'Oku 'ilo'i lelei fēfē ho'o Tamai
Hēvaní?**
- 56 Molonai, ko 'eku Fa'eé, mo
ha Lēsoni ki He'eku Mo'uí
Fai 'e Louisa Hoe**
- 58 Ko 'Etau Tafa'akí**
- 60 Ngaahi Tali mei he kau Taki
'o e Siasí: Ko e Founga ke
Vilitaki Atú
Fai 'e Eletā Neil L. Andersen**
- 61 A'u Hangatonu**
- 62 Tuku ke Hoko 'a e 'Otuá Ko
Ho'o Tokotaha Tā Palani
Fai 'e David Dickson
'Oku ma'u 'e he 'Otuá ha palani
lelei ange ki ho'o mo'uí 'i he me'a
'oku ke lava 'o mafakakaukauaú.**
- 62**

- 66 Fānau 'oku Tu'u 'Ali'aliakí:
Ko e Tu'u 'Ali'aliaki i 'Itiopéa
Fai 'e Amie Jane Leavitt**
- 68 Ko e Lelei Ange 'a e Laukongá
'i he 'Aho Kotoa Pē
Fai 'e Marissa Widdison
mo Sonia Quenallata
*Na'e tokoni'i 'e he Tohi 'a
Molomoná 'a Siosefa ke lelei
ange ai 'ene laukongá!***
- 70 Ko e ngaahi tali mei ha
'Apostolo: 'E Founga Fēfē
Ha'aku Lava 'o Ma'u Ha'aku
Fakamo'oni?
Fai 'e Eletā Robert D. Hales**
- 71 Ko e Foaki 'Aukai 'a Uilifōti
Fai 'e Eletā Chi Hong (Sam) Wong
*Na'e ikai ke ma'u 'e Uilifooti ha
pa'anga, ka na'a ne kei fie ma'u
pe ke vahevahé 'a e me'a na'a
ne ma'u.***
- 72 'Oku Akonaki 'a e Tohi 'a Molomoná
fe kau'aki mo Sisū Kalaisí
*Na'e ako kotoa e kau palōfita
'i he Tohi 'a Molomoná fekau'aki
mo Sisū.***
- 74 Ko Ha Mo'unga'i Tangata
'i he Tohi 'a Molomoná:
Na'e Talangofua 'a Nīfai**
- 75 'Oku ou Lava 'o Lau
'a e Tohi 'a Molomoná**
- 76 Ma'a e Fānau Īkí: Ko Ha
Fononga 'i he Feitu'u
Maomaongananoá**
- 79 Peesi Valivalí: Te u
Lava 'o Fili 'a e Totonú**

Ko e makasini fakavahaāpuleāngā 'eni a e Siasi o Sisū Kalaisi' o e Kau Māoni'oni i he Ngaahi 'Aho Kimui Ni

Ko Kau Palestineni 'Uluaki: Thomas S. Monson, Henry B. Eyring, Dieter F. Uchtdorf

Ko Kolomu 'o e Kau 'Apostolo e Toko Hongofulu Mā Ua: Russell M. Nelson, Dallin H. Oaks, M. Russell Ballard, Robert D. Hales, Jeffrey R. Holland, David A. Bednar, Quentin L. Cook, D. Todd Christofferson, Neil L. Andersen, Ronald A. Rasband, Gary E. Stevenson, Dale G. Renlund

Étitá: Joseph W. Sitati

Kau Tokoni 'Étitá: James B. Martino, Carol F. McConkie

Kau 'Etivaisa: Brian K. Ashton, Randall K. Bennett, Craig A. Cardon, Mary R. Durham, Christoffel Golden, Douglas D. Holmes, Larry R. Lawrence, Carole M. Stephens

Talékita Pulé: David T. Warner

Talékita 'o e Tokoni ki he Fāmili mo e Mēmipá: Vincent A. Vaughn

Talékita 'o e Ngaahi Makasini 'a e Siasi: Allan R. Loyborg
Pule Pisini'i: Garff Cannon

Talékita Pulé: R. Val Johnson

Tokoni 'Étitá Pulé: Ryan Carr

Tokoni Faipulusi: Megan VerHoef

Timi kí hono Tohi mo hono 'Étitá: Brittany Beattie, David Dickson, David A. Edwards, Matthew D. Flitton, Lori Fuller, Garrett H. Garff, LaRene Porter Gaunt, Jill Hacking, Charlotte Larcabal, Mindy Anne Leavitt, Michael R. Morris, Sally Johnson Odekirk, Joshua J. Perkey, Jan Pinborough, Richard M. Romney, Paul VanDenBerghe, Marissa Widdison

Talékita Pule Faka'ātī: J. Scott Knudsen

Talékita Faka'ātī: Todd R. Peterson

Kau Ngāue ki hono Fokotu'utu'u 'o e Makasini: Jeanette Andrews, Fay P. Andrus, Mandie M. Bentley, C. Kimball Bott, Thomas Child, Nata Gines, Colleen Hinckley, Eric P. Johnsen, Susan Logfren, Scott M. Mooy, Mark W. Robison, Brad Teare, K. Nicole Walkenhorst

Kou 'otineita Intellectual Property: Collette Nebeker Aune
Pule he Fakatahatahi 'o e Makasini: Jane Ann Peters

Timi ki he Fakatáthá mo e Fakatahatahi 'o e Makasini: Connie Bowthorpe Bridge, Julie Burdett, Katie Duncan, Bryan W. Gygi, Denise Kirby, Ginny J. Nilson, Gayle Tate Rafferty

Fokotu'utu'u: Jeff L. Martin

Talékita ki he Pāki: Craig K. Sedgwick

Talékita ki hono Tufakáti: Stephen R. Christiansen

Kau Ngāue ki he Liahona 'i Tongá:

'Étitá Tūluma L. Finau

Tokoni 'Étitá Patrick Tuafa

Kaungā 'Étitá

Ko e totongi ki hono fakakātōa 'o e ngaahi *Liahona* he tā'u 'o kū TōP \$3.60. Ko e tuā-sila 'eni ke fai mai ki ai 'a e totongi mo e ngaahi faka'ekéké: Senitā Tufakāngā Nāunaú, Siasi 'o Sisū Kalaisi' o e Kau Māoni'oni i he Ngaahi 'Aho Kimui Ni, P.O. Box 109, Nukulofa, Tongatapu, Tonga. Telefoni (676) 29-176.

Ke ma'u 'a e ngaahi totongi ki hōo makasini i he ngaahi fonua mayava mei he 'lunaiteti Siteiti mo Kānata, alu ki he store. lds.org pe fetutou ki he senita tutakiāngā nauau 'a e Siasi pe taki fakauotou pe fakakōlo.

'Omi 'a e ngaahi fakamatálá mo e ngaahi faka'eké'eké he 'initanet i he liahona.lids.org; i he meili ki he *Liahona*, 2420, 50 N. North Temple St., Salt Lake City, UT 84150-0024, USA; pe t-meili ki he liahona@ldschurch.org.

Ko e *Liahona* (ko ha lea i ha Tohi 'a Molomoná 'oku uhinga ia ko e "kāpasa" pe meā "fakahinohino") oku pulus'i a e Makasini Fakavahaāpuleāngā 'eni lea faka'Alapēniā, Amēnia, Pisilama, Kemipoutia, Pukulāka, Sepuano, Siaina, Siaina (fakafainogofua), Koloésia, Seki, Fenimā'ake, Hōlani, Plitānia, Esitónia, Fisi, Finilani, Falaniseé, Silamané, Kalisi, Hungali, Aisileni, 'Intonésia, 'Itali, Siapani, Kilipati, Koleá, Letviá, Lifuēnia, Malakasi, Māseilisi, Mongokolá, Noaué, Pōlani, Potukali, Lumēniá, Lūsiá, Ha'amoa, Silovēnia, Sipeini, Suilasan, Suēteni, Suahili, Takaloká, Tahiti, Tallen, Tongá, Lukuleini, 'Eitu mo e faka-Vietnemi. (Oku kekeheke pē a e tōu lahi hono pulus'i, o'fakataku mo e lea fakafonua.)

© 2016 e he Intellectual Reserve, Inc. Ma'u 'a e ngaahi totou fakalao kotoa pē. Paaki i he 'lunaiteti Siteiti 'o Amelikā.

E lava ke hiki ha tatou 'o e ngaahi fakamatálá mo e ngaahi fakatáthá i he *Liahona* ke fakāaongai ki he ngaahi meā 'a e Siasi 'o kai fakamésiale pē faka'aongai pē 'api. He 'ikai lava ke hiki tatou ha ngaahi nāunau 'oku fakahāai at ai hanu fakatapupu, i he tafāaki 'oku fakamatálá ai e tokotaha ou'aana e fakatāthá. 'Oku totou ke fakatāthá a'e ngaahi fehu'i ki he Intellectual Property Office, 50 East North Temple Street, Salt Lake City, UT 84150, USA; t-meili: cor-intellectualproperty@ldschurch.org.

For Readers in the United States and Canada:

January 2016 Vol. 40 No. 1. LIAHONA (USPS 311)

Tongan (ISSN 1522-9254) is published monthly by The Church of Jesus Christ of Latter-day Saints, 50 East North Temple, Salt Lake City, UT 84150. USA subscription price is \$10.00 per year; Canada, \$12.00 plus applicable taxes. Periodicals Postage Paid at Salt Lake City, Utah. Sixty days' notice required for change of address. Include address label from a recent issue; old and new address must be included. Send USA and Canadian subscriptions to Salt Lake Distribution Center at address below. Subscription help line: 1-800-537-5971. Credit card orders (Visa, MasterCard, American Express) may be taken by phone. (Canada Poste Information: Publication Agreement #40017431)

POSTMASTER: Send all UUA to CFS (see DMM 7074.12.25).

NONPOSTAL AND MILITARY FACILITIES: Send address changes to Distribution Services, Church Magazines, P.O. Box 26368, Salt Lake City, UT 84126-0368, USA.

Ngaahi Fakakaukau Mā'á e Efiafi Fakafāmili 'i 'Apí

'Oku 'i he makasini ko 'ení ha ngaahi fakamatala mo e ngaahi 'ekitivití 'e lava ke faka'aonga'i 'i he efiafi fakafāmili 'i 'apí. Ko ha sīpinga 'eni 'e ua.

"Ha'u 'o Muimui 'late Au: Ko hono Ako'i 'o e Ngaahi Tefito'i Me'a īkí 'i 'Apí," peesi 28: 'Oku 'i he fakamatala ko 'ení ha ngaahi fakakaukau ki hono ako'i mo ako'o ha ngaahi tefito 'e ono. Te ke ala faka'aonga'i 'i ha efiafi fakafāmili 'i 'apí e fakakaukau 'o e tefito 'a e to'u tupú ki Sānualí, ko e Tolui 'Otuá. Te ke lava foki 'o toe vaka'i mo ho fāmili 'a e ngaahi founa aka 'oku fakamatala'i 'i he fakamatala pea alea'i pe ko e fē e ngaahi meā kuo tautautefito 'ene tokoni'i ho fāmili. Te ke ala fakaafe'i 'a e kau mēmipa ho fāmili ke nau faka'aonga'i 'a e ngaahi founa ko ení ke teuteu 'aki e ngaahi lēsoni ki he efiafi fakafāmili 'i 'apí 'i he kaha'u 'o fakatefito 'i he ngaahi tefito 'o e ongoongolelé 'i he fakamatala ko 'ení.

"Ko ha Fononga 'i he Feitu'u Mao-maonganoá," peesi 76: Fakakaukau ke fokotu'utu'u ha kīl mala'e tūkiāanga (small obstacle course) 'i ho 'apí, pe ko hano toe fulihi pē 'o e 'ū naunau falé pea no'otaki ha afo 'o falō 'i he 'ū vaha'a lokí. Ha'i e fofonga 'o e mēmipa takitaha 'o e fāmili tukukehe pē ha taha te ne fakahinohino ki he toenga 'o e fāmili e founa ke nau hao mai aí. Hili ía te mou ala alea'i e founa na'e tataki mai ai 'e he Tamai Hēvaní 'a Nifai mo hono fāmili ki he fonua 'o e tala'ofá. Te mou lava leva 'o alea'i e ngaahi founa kuo 'oatu 'e he Tamai Hēvaní ma'au mo ho fāmili ke tokoni'i ai kimoutolu ke mou foki hao ange ki 'api kiate la.

I HO'O LEA FAKAFONUÁ

'Oku ma'u 'a e *Liahoná* mo e ngaahi nāunau kehe 'a e Siasi 'i ha ngaahi lea fakafonua lahi 'i he languages.lids.org. Vakai ki he **Facebook.com/liahona.magazine** (ma'u 'i he lea faka-Pilitānia, faka-Potukalá, mo e faka-Sipēni'si) ke ma'u ha ngaahi fakakaukau ki he efiafi fakafāmili 'i 'apí, ngaahi tokoni ki he lēsoni he Sāpaté, mo e ngaahi fakamatala te ke lava 'o vahevahe mo ho fāmili mo e kaungāmeá.

NGAAHI TEFITO 'I HE MAKASINI KO 'ENÍ

'Oku fakafonoga'i 'e he mata'ifiká 'a e peesi 'uluaki 'o e fakamatatalá.

Ako folofolá, 12, 54, 56, 58, 70, 72, 75

Amanaki lelei, 50, 52, 60, 62

Anga'ofá, 18, 71

Efiafi fakafāmili 'i 'apí, 12, 28, 54

Faiako, 28

Fakamo'oni, 32, 42, 58, 66, 70

Fakaului, 40

Fāmili, 7, 12, 14

Fānaú, 14, 15, 44

Feilauaú, 18, 71

Fiefiá, 4, 10

Foaki 'aukaí, 71

Hanitā, Hauati W., 18

Kau palōfitá, 18, 28

Lakanga Fakataula'eiki, 28, 50

Laumālie Mā'oníoni, 4, 28, 32, 50, 52, 70, 75, 77

Lotú, 14, 15

Mo'ui Ta'engatá, 50, 52

Ngaahi Uiuíi, 15

Ngāue'angá, 44

Ngāue fakafaifekaú, 12, 58, 66

Nofomali, 18, 44

Ofá, 4, 32, 50, 52, 60

Palani 'o e fakamo'ui, 28, 44

Sisū Kalaisi, 28, 32, 50, 52, 70, 72

Talangofuá, 4, 32, 60, 62, 70, 74

Tamai Hēvaní, 32, 54, 70

Tau'atāina ke Filí, 4, 44

Tohi 'a Molomoná, 12, 24, 40, 41, 42, 43, 66, 68, 72, 74, 75, 76

Tolu'i 'Otuá, 28, 32

Tóonga fakakaukaú, 10, 50

To'u Tupú, 50, 58

Tui, 50, 58, 60, 62, 80

Fai 'e Palesiteni
Henry B. Eyring

Tokoni 'Uluaki i he
Kau Palesitenisī
'Uluaki

Fiefiá

MA'ANAUTOLU

'OKU TAU 'OFEINÁ

Oku tau fie ma'u kotoa pē 'a e fiefiá ma'anautolu 'oku tau 'ofeiná, pea fakasi'i honau mamahí 'i he lahi taha te tau ala lavá. 'I he'etau lau 'a e ngaahi talanoa 'o e fiefiá—pea mo e mamahí—'i he Tohi 'a Molomoná, 'oku malaveloto 'a 'etau fakakaukau atu ki hotau ngaahi 'ofa'angá. Ko ha talanoa mo'oni eni ki ha taimi 'o e fiefiá:

"Pea na'e hoko 'o pehē na'e 'ikai ha feke'ike'i 'i he fonuá, koe'uhí ko e 'ofa 'a e 'Otuá 'a ia na'e 'i he loto 'o e kakaí.

"Pea na'e 'ikai ha ngaahi femeheka'aki, pe ngaahi fetéleni, pe ngaahi maveuveu, pe ngaahi fe'auaki, pe ngaahi loi, pe ngaahi fakapō, pe ha fa'ahinga holi kovi 'e taha; pea ko e mo'oni 'oku 'ikai lava ke 'i ai ha kakai 'oku lahi hake 'enau fiefiá 'i he kakai kotoa pē kuo fakatupu 'e he to'u-kupu 'o e 'Otuá.

'Oku tau lau leva:

"Pea hono 'ikai ke monū'ia 'a kinautolu! He na'e tāpuaki'i 'a kinautolu 'e he 'Eikí 'i he'enau ngaahi ngāue kotoa pē; 'io, na'e tāpuaki'i mo fakamonū'ia'i 'a kinautolu 'o a'u ki he 'osi atu 'a e ta'u 'e teau mā hongofulu; pea kuo pekia 'a e 'uluaki to'u tangata meia Kalaisí, pea na'e 'ikai ha feke'ike'i 'i hono kotoa 'o e fonuá." (4 Nifai 1:15–16, 18).

'Oku lotu mo ngāue 'a e kau ākonga 'ofa 'a Kalaisí ki ha tāpuaki pehē ma'a e niihi kehé mo kinautolu. Mei he ngaahi talanoa 'i he Tohi 'a Molomoná pea, mo 'etau ngaahi a'usiá, 'oku tau 'ilo ai 'oku malava ke a'usia 'a e me'a'ofa 'o e fiefiá. 'Oku tau 'ilo 'oku faka'ilonga'i mahino 'aupito 'a e hala ki he fiefiá. 'Oku tau toe 'ilo foki 'oku 'ikai faingofua hono pukepuke 'o e fiefiá tukukehe, 'o ka hangē ko e kau Nifaí 'i he hili e 'a'ahi ange 'a e Fakamo'uí, 'o nofo'ia 'e he "ofa 'a e 'Otuá" hotau lotó.

Na'e 'i he loto 'o e kau Nifaí 'a e 'ofa ko iá koe'uhí na'a nau tauhi 'a e fono na'e tupunga ai 'ene hoko maí. 'Oku kātoi 'a e fono ko iá 'i he ongo lotu 'o e Sākalamēnítí, 'a ia 'oku kamata 'aki ha tautapa fakamātoato ki he'etau Tamai Hēvaní 'ofá. 'Oku tau lotu 'aki 'a e loto 'oku fonu 'i he tui, pea mo ha 'ofa lahi, ki hotau Fakamo'uí fakataautaha. 'Oku tau tukupā 'i he loto mo'oni ke to'o kiate kitautolu Hono huafá, ke manatu kiate Ia, pea ke tauhi e kotoa 'o 'Ene ngaahi fekaú. Ko hono faka'osí, 'oku tau ngāue'i 'etau tuí ke lava ke 'iate kitautolu ma'u ai pē 'a e Laumālie Mā'oni'oní, ko e mēmipa hono tolu 'o e Tolu'i 'Otuá, 'o fakamo'o-ní'i 'a e Tamaí mo Hono 'Alo 'Ofa'angá ki hotau lotó. (Vakai ki he, T&F 20:77, 79.)

'I he takaua 'a e Laumālie Mā'oni'oní, 'oku lava ke liliu ai hotau lotó kae lava ke tau fie ma'u mo talitali lelei 'a e 'ofa 'a 'etau Tamai Hēvaní mo e 'Eiki ko Sīsū Kalaisí. 'Oku faingofua 'a e founiga ke ma'u ai 'a e 'ofa 'a e 'Otuá ki hotau lotó, 'o hangē pē ko e faingofua 'a e founiga ke mole ai 'a e 'ofa ko iá mei hotau lotó. Hangē ko 'ení, 'e lava pē ha taha ia 'o fili ke tātaitaha pē 'ene lotu ki he Tamai Hēvaní pe 'ikai ke totongi kakato e vahe hongofulú pe ta'ofi 'ene keinanga 'i he folofola 'a e 'Otuá pe tukunoa'i e masivá mo e faingata'iá.

'Oku lava 'e ha fa'ahinga fili pē ke 'oua 'e tauhi e ngaahi fekau 'a e 'Eikí 'o fakatupunga 'a e mavahe 'a e Laumālié mei hotau lotó. 'I he mole ko iá, 'oku hōloa ai 'a e fiefiá.

'Oku fakafalala 'a e fiefia 'oku tau fie ma'u ki hotau ngaahi 'ofa'angá 'i he'enau ngaahi filí. Neongo e lahi 'etau 'ofa 'i ha fānau, 'i ha fiefanongo, pe ko hotau kaungāme'a, he 'ikai lava ke tau fakamālohi'i kinautolu ke tauhi 'a e ngaahi fekaú kae lava ke nau fe'unga ki he Laumālie Mā'oni'oní ke ue'i mo liliu honau lotó.

Ko ia ko e tokoni lelei taha te tau lava 'o fai kiate kinautolu 'oku tau 'ofeiná ko ha me'a pē 'e tākiekina ai kinautolu ke nau tokanga ange ki he'enau ngaahi filí. Na'e fai ia 'e Alamā 'aki ha fakaafe te ke lava 'o fai:

"Fakavaivai'i 'a kimoutolu 'i he 'ao 'o e 'Eiki, pea ui ki hono huafa topu-tapu, pea le'o mo lotu ma'u ai pē,

ke 'oua na'a 'ahi'ahi'i 'a kimoutolu 'o lahi ange 'i he me'a 'oku mou lava 'o kātaki'i, pea tataki ai 'a kimoutolu 'e he Laumālie Mā'oni'oní, 'o mou hoko 'o loto-fakatōkilalo mo angamalū mo ananofo mo fa'a kātaki, pea fonu 'i he 'ofa mo e fa'a kātaki fuoloa kotoa pē;

"O ma'u 'a e tui ki he 'Eikí; 'o ma'u ha 'amanaki lelei te mou ma'u

'a e mo'ui ta'engatá; 'o ma'u 'a e 'ofa ki he 'Otuá ma'u ai pē 'i homou lotó, koe'uhí ke hiki hake 'a kimoutolu 'i he 'aho fakamuí pea mou hū ki hono mālōlō'angá. (Alamā 13:28–29).

'Oku ou lotua 'e ala tali 'e kinautolu 'oku mou 'ofa aí 'a e fakaafe fakalangi ke fili 'a e hala ki he fiefia tu'uloá. ■

KO E FAIAKO MEI HE PŌPOAKI KO 'ENÍ

Oku ako'i 'e Palesiteni 'Aealingi ko e fiefia 'oku tau ongo'i 'i he mo'ui 'oku makatu'unga ia 'i he ngaahi fili 'oku tau faí. I ho'omou ale'a'i 'a e pōpoaki ko 'ení, fakakaukau ke tukutaha e tokangá 'i he ngaahi me'a na'e fakahā mai 'e Palesiteni 'Aealingi te tau lava 'o fili ke

faí (hangē ko e lotu, ngāue, ngāue'i 'o e tuí, mo fakatukupaa'i kitautolu 'i he loto mo'oni) ke tataki kitautolu ki he hala ko ia 'o e fiefia. Te ke lava 'o fakaafe'i 'a kinautolu 'okú ke ako'i ke nau hiki ha ngāue 'e ua pe tolu te nau loto ke fakahoko ke tataki lelei ange ai kinautolu ki he "hala ki he fiefia 'oku tu'uloá."

Ngaahi Ngāue 'Oku Tākiekina ki he Fiefiá

Na'e ako'i e Palesiteni 'Aealingi "oku fakafalala 'a e fiefia 'oku tau fie ma'u ki hotau ngaahi 'ofa'angá 'i he'enau ngaahi filí."

'E lava ke ke lau fekau'aki mo e ola 'o e ngaahi filí mei he ngaahi sīpinga 'a Nifai, Leimana mo Lēmiuelá. Na'e läunga 'a Leimana mo Lēmiuela pea 'ikai ke na fie tauhi 'a e ngaahi fekaú (vakai ki he 1 Nifai 2:12). Ko hono olá, na'e fakamala'iá pea motuhi atu kinaua mo hona hakó mei he 'ao 'o e 'Eiki (vakai ki he 2 Nifai 5:20–24). Na'e fili 'a Nifai ke talangofua ki he ngaahi fekaú (vakai ki he 1 Nifai 3:7), pea koe'uhí ko ia,

na'a ne "nofo [mo hono kakai] 'i he fiefia" (2 Nifai 5:27).

Te ke lava 'o fili ke ke mā'oniono mo fiefia.

Kae mahalo 'e kei fili pē e kakai 'oku mou feohí ki ha ngaahi fili kovi 'o nau iku ai ki he mamahí pe ta'efiemālié. Neongo 'oku 'anautolu ke fai 'a e ngaahi fili ko ia, 'e lava ke tākiekina 'e ho'o tā sīpingá enau ngaahi fili ki he lelei. 'E lava fēfē ke 'omi 'e ho'o ngaahi fili 'a e fiefiá ki he ni'ihi kehé? Alea'i mo ho fāmilí ha ngaahi founiga kehekehe 'e lava ke mou takiekina lelei ai 'a kinautolu 'oku mou feohí mo tokoni'i ke nau ongo'i fiefia.

FĀNAÚ

Ko e Tukupā 'o e Anga'ofá

The taimi na'e 'aahi ai 'a Sisū ki he kakai 'i he ongo 'Ameliká, na'a Ne ako'i kinautolu ke nau fe'ofa'aki mo anga'ofa. Ko e hā te ke lava 'o fai ke muimui 'ia Sisū mo 'ofa ki he ni'ihi kehé? Ko ha ngaahi fakakaukau 'eni 'e ni'ihi. Faka'ilonga'i 'a e tukupā takitaha kuó ke 'osi faí.

Te u lava 'o malimali ki ha taha 'okú ne ngali tuenoa. □

Te u lava 'o _____.

Te u lava 'o lau mo mamata ki ha lea 'i he konifelenisí fekau'aki mo e anga'ofá. □

Te u lava 'o fā'ofua ki ha taha 'oku loto mamahi. □

Te u lava 'o hiva ha fo'i hiva Palaimeli ma'a hoku fāmilí. □

Te u lava 'o tokoni ki ha taha 'i he lilo. □

Ako i he fa'a lotu 'a e fakamatala ko 'ení pea feinga ke 'ilo'i 'a e me'a ke vahevahé. E fai tāpue-kina fēfē 'a kinautolu 'oku ke tokanga'i 'i ho'o faiako 'a'ahí 'i he mahino ko ia 'a e tokāteline 'o e fāmilí? Ke ma'u ha fakamatala lahi ange, 'alu ki he reliefsoociety.lds.org.

Ko e Fāmilí: Ko Ha Fanongo-nongo ki Māmani

Ihe fakataha lahi 'a e Fine'ofá 'i he 1995 'i hono fuofua lau 'e Palesiteni Kōtoni B. Hingikelí (1910–2008) 'a e "Ko e Fāmilí: Ko ha Fanonganongo ki Māmani," na'e pehē 'e Poni L. 'Osikāsoni, ko e palesiteni lahi 'o e Kau Finemuú: "Ne tau hounga'ia pea mahu'inga'ia 'i he'ene mahinongofuá, pea mo e mo'oni 'o hono tuku mai e fakamatala ko ia. . . . Kuo hoko e fanonganongo kau ki he fāmilí ko e tu'unga ia ke tau siv'i 'aki e ngaahi fakakaukau 'a e māmaní, pea 'oku ou fakamo'oni atu 'oku mo'oni 'i he 'ahó ni e ngaahi tefto'i mo'oni 'oku fokotu'u mai . . . 'o hangē pē ko ia 'i he taimi ne 'omi ai ia kiate kitautolu 'e he palōfita 'a e 'Otuá, 'i he meimeい ta'u 'e 20 kuo hilí."¹

'Oku tānaki mai 'e Kalo M. Sitiveni, ko e tokoni 'uluaki 'i he kau palesitenisí lahi 'o e Fine'ofá 'o pehē, "'Oku tau ako mei he fanonganongo fekau-'aki mo e fāmilí 'o pehē, "I he maama fakalaumālié, na'e 'ilo'i ai mo hū 'a e ngaahi foha mo e ngaahi 'ofefine fakalaumālié ki he 'Otua ko 'enau Tamai Ta'engatá"² . . .

Fakakaukau ki he Me'a ni

'Oku founiga fēfē 'a e hoko 'a e "Ko e Fāmilí: Ko ha Fanonganongo ki Māmani" ko ha fakamatala ia ma'a hotau kuongá?

" . . . 'Oku tau kau ki he fāmilí 'o e 'Otuá pea 'oku fie ma'u kitautolu ai."³

'Oku tau mo'ui 'i ha taimi kuo pau ke malu'i ai 'e he mātu'á honau ngaahi 'apí mo honau fāmilí. 'Oku lava 'e he "Ko e Fāmilí: Ko ha Fanonganongo ki Māmani" 'o tataki kitautolu.

Ngaahi Potufolofola Kehé

Mōsaia 8:16–17; Tokāteline mo e Ngaahi Fuakava 1:38

MA'U'ANGA FAKAMATALÁ

1. Bonnie L. Oscarson, "Kau Taukapo 'o e Fanonganongo Ki he Fāmilí," *Liahona*, Mē 2015, 14–15.
2. "Ko e Fāmilí: Ko ha Fanonganongo ki Māmani," *Liahona*, Nōvema 2010, 129.
3. Carole M. Stephens, "'Oku 'a e 'Otuá 'a e Fāmilí," *Liahona*, Mē 2015, 11.
4. Nicole Seymour, "'The Family: A Proclamation to the World' reaches 10-Year Milestone," *Liahona*, Nov. 2005, 127.
5. Barbara Thompson, 'i he Ngaahi 'Ofefine 'i Hoku Pule'angá: *The History and Work of Relief Society* (2011), 170.

Tuí, Fāmilí,
Fakafiemālié

Ngaahi Talanoa 'a e Kakai Mo'uí

"Na'e pehē 'e Lī Mei Seni Hō mei he Uooti Tao 'luani Tolú, 'o e Siteiki Tao 'luani Taiuaní, kuo ako'i ia 'e he fanonganongó 'oku hanga 'e he feohi fakafamilí 'o fakatupulekina 'a e ngaahi 'ulungaanga fakalangí hangē ko e tuí, fa'a kātakí, mo e 'ofá. Na'a ne pehē, "I he taimi 'oku ou feinga ai ke tupulaki 'o fakatatau mo e fanonganongó, 'oku lava ke u a'usia 'a e fiefia mo'óni."⁴

Na'e pehē 'e Papulā Tomisoni, 'a ia na'a ne 'i ai 'i he fuofua taimi na'e lau ai 'a e fanonganongó pea na'a ne hoko kimui mai ko ha tokoni 'i he kau palesitenisí lahi 'o e Fine'ofá: "Ne u kii fakakaukau 'oku 'ikai ha kaunga ['a e fanonganongo ki he fāmilí] kiate au he 'oku te'eki ke u mali pea 'ikai ha'aku fānau. Ka ne toe vave pē 'eku fakakaukau hake, 'Ka 'oku 'i ai 'ene kaunga kiate au. Ko e mēmipa au 'o ha fāmili. Ko ha 'ofefine au, tuofefine, me-hikitanga, tokoua, fakafotu pea mo ha mokopuna fefine au. . . . Neongo kapau ko au pē 'oku kei mo'ui 'i hoku fāmilí, 'oku ou kei hoko pē ko e mēmipa 'o e fāmili 'o e 'Otuá."⁵

KI'I TOHI FAKAMATALA 'O E KONIFELENISI 'O 'OKATOPA 2015

"Ilonga ha me'a kuó u lea 'aki 'e au ko e 'Eikí, kuó u lea 'aki ia; . . . neongo pe ko e fai ia 'i hoku le'o pē 'o'okú pe 'i he le'o 'o 'eku kau tamaio'eikí, 'oku tatau ai pē" (T&F 1:38).

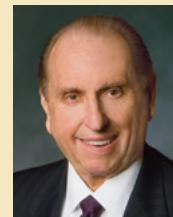
'I ho'omou fakamanatu ko ia 'a e konifelenisi lahi 'o 'Okatopa 2015, 'e lava ke ke faka'aonga'i 'a e ngaahi pēsí ni (mo e ngaahi Tohi Fakamatala Fakakonifelenisi 'i he ngaahi pulusinga he kahaú) ke tokoni atu ki ho'o akó mo hono faka'aonga'i e ngaahi akonaki fakamuumuitaha 'a e kau palōfita mo e kau 'aposetolo mo'uí pea mo e kau taki kehe 'o e Siasí.

MAHU'INGA FAKATOKĀTELÉNE

TĀ O E KAU MĒMIPA OKU IWAVALA HE KONIFELENISI LAHI'I KIEVI, 'OKULÉNI, FAI'E MARINA LUKACH

KO HA TALA'OFÀ FAKAEPALÓFITA

Tuku Ke Ulo Ho'omou Māmá

"I he'etau muimui he sīpinga 'a e Fakamo'uí, te tau ma'u 'a e faingamālie ke hoko ko ha maama 'i he mo'uí 'a e kakaí, tatau ai pē pe ko e kau mēmipa 'o hotau fāmilí mo e ngaahi kaungāme'a, kaungā-ngāué, mahení, pe sola mo e vūlangi.

"Oku ou talaatu kiate kimoutolu fakatāutaha, ko ha foha pe 'ofefine koe 'o 'etau Tamai Hēvaní. Kuó ke ha'u mei Hono 'aó ke nofo 'i he māmaní ni 'i ha vaha'a taimi, ke fakafotunga atu e 'ofa mo e akonaki 'a e Fakamo'uí pea tuku lototo'a ho'o māmá ke ulo ke mamata ki ai 'a e taha kotoa. Ko e taimi 'e ngata ai 'a e fa'ahita'u ko iá 'i māmaní, kapau ne ke fai ho'o tafa'akí, te ke ma'u 'a e tāpuaki nāunau'ia 'o e foki ke nofo mo Ia 'o ta'engatá.

Palesiteni Thomas S. Monson, "Hoko ko ha Fa'ifa'itaki'anga mo ha Maama," *Ensign*, Nōvema 2015, 88.

Ko e Talangofuá ko ha Fili

"Tui ki he 'Eiki ko Sisū Kalaisí 'oku 'ikai ha me'a ma'ama'a pē ke tētā holo 'i he 'ataá. 'Oku 'ikai ke hokonoa mai 'a e tuí pe tukufakaholo 'iate kitautolu. 'Oku hangē ia ko e folofolá ko e 'koloa. . . , ko e fakamo'oni 'o e ngaahi me'a 'oku 'ikai mamata ki ai" [Hepelū 11:1]. 'Oku 'oatu 'e he tuí ha maama fakalaumālie, pea 'oku 'ilo'i ngofua 'a e maama ko iá. Ko e tui kia Sisū Kalaisí ko ha me'afoaki ia mei he langí pea 'oku hoko mai ia 'i he'etau fili ke tuí pea mo 'etau fekumi mo píki ma'u

ki aí. Ka 'ikai faka'au ke tupulaki 'o mālohi ange, pe ko 'ene hōloa 'o vai-vai ange. Ko e tuí ko ha tefito'i mo'oni mālohi, 'a ia 'oku mahu'inga "o 'ikai ngata pē 'i he mo'uí ni ka 'i he'etau fakalaka atu he veilí. 'E 'i ai e 'aho 'e fakahaofi ai kitautolu 'i he 'alo'ofa 'a Kalaisí 'o fakafou 'i he tui ki Hono huafá. 'Oku 'ikai hokonoa pē kaha'u 'o ho'omou tuí, ka 'i he fili ki ai."

'Eletā Neil L. Andersen 'o e Kōlomu 'o e Kau 'Aposetolo 'e Toko Hongofulu Mā Uá, "'Oku 'ikai Hokonoa 'a e Tui, ka 'i Ho'o Fili Ki ai," *Liahona*, Nōvema 2015, 65.

KAU FAKAMO'ONI MAKEHE FO'OÚ

"Oku ou fakafeta'i ko e Fakalelei hotau Fakamo'u pe'a 'oku ou faka'amu ke u hangē ko 'Alamaá 'o kalanga 'aki e talupite 'a e 'Otuá." —Eletā Ronald A. Rasband, "Oku Fakafoto Kiate au," 90.

"Ne u ma'u ha ongo makehe na'a ne ako'i mo fakafiemālie'i au; ke 'oua te u tokanga ki he me'a he 'ikai ke u lavá, ka ko e me'a ko ia te u lavá. Te u lava 'o fakamo'oni ki he ngaahi mo'oni mahinongofua mo pelepelengesi 'o e ongoongolelei." — Eletā Gary E. Stevenson, "Ngaahi Mo'oni Mahinongofua mo Pelepelengesi," 92.

"Oku ou faka'amu 'aki hoku lotó kotoa ke u hoko ko ha muimui mo'oni 'o Sisū Kalaisí. 'Oku ou 'ofa kiate la. 'Oku ou faka'apa'apa kiate la. 'Oku ou fakamo'oni 'okú Ne mo'ui. — Eletā Dale G. Renlund, "I he Fofonga 'o e 'Otuá," 94.

KO E FAKAFEHOANAKÍ

Ko e Sākalamēnití

'Oku fa'a lea ha kau lea tokolahi 'i he kaveinga tatau pē 'o e ongoongolelei. Ko e me'a 'eni ne lea 'aki 'e ha kau lea 'e toko tolu o fekau'aki mo e sākalamēnití:

- Kapau te tau ma'u 'a e sākalamēnití 'i he tui, 'e malava leva 'e he Laumālie Mā'oní'óní 'o malu'i kitautolu mo kinautolu 'oku tau 'ofa aí mei he ngaahi 'ahi'ahi 'oku fakautuutu 'ene toutou hoko maí. — Palesiteni Henry B. Eyring, "Ko e Hoko 'a e Laumālie Mā'oní'óní ko ho Takuá," 104.
- "Oku hoko 'a e Sāpaté mo e sākalamēnití ko ha konga fakafiefia ange 'i he'etau ako ki he ngaahi talanoa 'o Kalaisí. 'I he'etau fai iá, 'oku tau fokotu'u ai ha ngaahi tukufakaholo 'okú ne langaki 'etau tuí mo 'etau fakamo'oni pe'a mo malu'i foki hotau fāmilí." — Eletā Claudio R. M. Costa, "Oku Nau Manatu Ma'u ai Pē Kiate Ia," 101.
- Ko ha taimi fungani ia ke fehu'i ki he 'Eikí, "Ko e hā 'oku te'eki ai ke u fai?" 'a e taimi ko ia 'oku tau kai ai e sākalamēnití. . . . 'I he 'ātakai molumalu ko 'ení, hangē ko e tafoki 'etau ngaahi fakakaukaú ki he langí, 'oku pehē pē mo e lava ke fakahā mai 'e he 'Eikí e me'a ke tau fakalelei'i." — Eletā Larry R. Lawrence, "Ko e Hā 'Oku Te'eki Ai Ke u Fai?" 34.

NGAAHI TALI MA'AU

'Oku 'omi 'i he konifelenisi takitaha 'e he kau palōfítá mo e kau 'apose-toló, 'a e ngaahi tali fakalaumālie ki he ngaahi fehu'i 'e lava ke ma'u 'e he kāngalotu 'o e Siasí. Faka'ao-nга'i ho'o makasini 'o Nōvema 2015 pe vakai ki he conference.lds.org ke ma'u 'a e ngaahi tali ki he ngaahi fehu'i ko 'ení:

- Ko e hā 'oku ngali 'aonga ai e Siasí ki ha kakai 'e nīihī kae 'ikai ki ha nīihī? Vakai, Dieter F. Uchtdorf, "Oku 'Aonga 'Aupito!" 20.
- Ko e hā ha ngaahi mo'oni mo ha ngaahi tokāteline te ne tauhi malu kitautolu 'i he Siasí? Vakai ki he M. Russell Ballard, "Oku 'i he Fohē'ulí 'a e 'Otuá," 24.
- Ko e hā 'oku fakafonu ai e ngaahi tu'unga fakatakimu'a pule 'i he Siasí 'e he kau tangata matu'otu'a angé? Vakai, David A. Bednar, "Kuo Fili ke Fakamo'oni'i 'a Hoku Hingoá," 128.
- Ko e hā 'oku fie ma'u ai ke u kau 'i he Siasí 'o kapau 'oku ou fakakaukau 'oku ou fakalaumālie pē au ta'e kau mai ki ai? Vakai, D. Todd Christofferson, "Uhinga 'o e Siasí," 108.

'OKU MAU TUI 'OKU TOTONU KE FAKATU'AMELIE

Oku tau fa'a ma'u ha akonaki 'i he folofolá ke tau "nēkeneka" mo fiefia." 'Oku talamai 'e he 'Eikí 'i he 2 Nifai 2:25, "Oku 'i ai 'a e fa'ahinga 'o e tangatá koe'uhí ke nau ma'u 'a e fiefiá." Ko e taumu'a 'o e mo'úi ni ke tataki kitautolu ki he fiefia ko ia ne tala'ofa 'e he 'Eikí.

'Oku 'ikai 'uhinga 'a e fiefiá ke ta'e'ilo pe ta'etokanga ki he ngaahi faingata'a 'o e mo'úi. Na'e fakamatala'i 'e 'Eletā Niila A. Mekisuele (1926–2004) 'o e Kōlomu 'o e Kau 'Apostolo 'e Toko Hongofulu Mā Uá 'a e loto-fiefiá ko "ha falala tōmata-kakano ki he ngaahi taumu'a

te'eki-tatala ko ia 'a e 'Otuá—"o 'ikai ngata pē 'i he fa'ahinga 'o e tangatá, ka kiate kitautolu fakafo'ituitui."¹ 'E hoko mai 'a e ngaahi faingata'a, he ko ha konga angamaheni ia 'o e mo'ui fakamatelié, ka 'oku 'ikai totonu ke fusi hifo kitautolu 'e he lotosi'i mo e loto mamahí. 'E lava ke 'oatu 'etau falalá ki he 'Eikí pea tau fai lelei.

Na'e palōmesi mai 'e Sīsū Kalaisi kiate kitautolu te tau a'usia 'a e mamahí, ka na'á Ne toe na'ina'i mai foki, "Mou [fiefial]; kuó u iku'i 'a māmaní" (Sione 16:33). Na'e akonaki 'a Palesiteni 'Esela Tafu Penisoni (1899–1994)

koe'uhí ko 'etau ma'u 'a e ongoongo-leleí, "oku totonu ke tau hoko 'a kitautolu Kāingalotú ko e kakai fakatu'amelie tahá mo e kakai fakatu'a-tamaki si'isi'i tahá."²

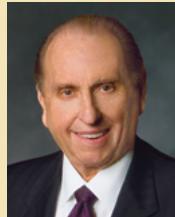
'Oku tau ongo'i kotoa pē 'a e loto-mamahí mo e loto-fo'i 'i he taimi kotoa pē, ka 'e lava ke tau kei fiefia pē. Na'e pehē 'e 'Eletā Lisiate G. Sikoti (1928–2015) 'o e Kōlomu 'o e Kau 'Apostolo 'e Toko Hongofulu Mā Uá, "Oku ou fakamo'oni 'e 'ikai ngata 'a e fiefiá 'i he tui ki he Fakamo'úi mo talangofua ki He'ene ngaahi akonakí, ka ko e mamahí pē."³ 'E lava ke tau mo'ui 'i he fiefia 'i he'etau 'ilo "e ki'i fuofueloa si'i pē 'a [hotau] faingata'a-iá" (T&F 121:7).

'I he'etau falala ki he palani 'a e 'Otuá ma'atautolú mo fili ke mo'ui 'i ha tō'onga fakakaukau 'oku leleí, 'e fakamāloha 'etau malava ko ia 'o fehangahangai mo e ngaahi pole 'o e mo'úi. 'E si'isi'i ange hono uesia kitautolu 'e he'etau hoha'a mo e manavasi'i, pea te tau a'usia 'a e nēkeneka 'okú Ne finangalo ke tau ma'u. ■

MA'UANGA FAKAMATALÁ

1. Neal A. Maxwell, "But a Few Days" (lea ki he kau taki mo e kau faiako fakalotu 'o e CES, Sepitema 10, 1982), 4.
2. Ezra Taft Benson, "Do Not Despair," *Ensign*, Nov. 1974, 65.
3. Richard G. Scott, "Finding Joy in Life," *Ensign*, May 1996, 26.
4. Gordon B. Hinckley, "The Continuing Pursuit of Truth," *Ensign*, Apr. 1986, 4.

FILI KE KE FIEFIA

"'Oku fakafalala 'a e me'a lahi 'i he mo'úi ki he'etau tōonga fakakaukaú. 'Oku uesia 'a e me'a kotoa pē 'e he founга 'oku tau fili ke tau vakai atu 'ákí mo tali ki he me'a 'oku fai mai 'e he nīhi kehé. Kapau te tau fai e lelei taha te tau lavá pea tau fili ke tau fiefia 'i ha fa'ahinga tükunga pē

'oku tau 'i ai, te ne lava ke 'omi 'a e nongá mo e fiemālié. . . . He 'ikai ke tau lava 'o mapule'i e māmaní, ka te tau lava 'o mapule'i 'a 'etau founга fengāue'aki mo e māmaní. Fakatauange ke tau fili ha tō'onga fakakaukau 'oku fakatupulakí ka tau ma'u ai e fiefia, nonga, mo e fiemālie taupotu tahá."

Palesiteni Thomas S. Monson, "Ko e Mo'ui Mahutafeá," *Liahona*, Sānual 2012, 4.

**'Oku ako'i kitautolu 'e he ngaahi folofolá
mo e kau palōfitá ki he ngaahi founiga ke
tau lava ai 'o fai lelei:**

'Oku ī he 'Otuá pē
ā e fiefia kakato
mo'oni (vakai T&F
101:36). 'E liliu
hotau lotó ī he'etau
tafoki kiate lá.

'Oku fai tāpuekina 'e he
'Otuá 'etau mo'ui takitaha
(vakai ki he Saame 145:9).
'E lava ke tau feinga ke tau
ilo'i Ene 'alo'ofa ongongofuá
ī he'etau mo'ui.

Ko e tukutaha ko ia 'etau tokangá ki
he 'Otuá 'oku īkai ko ha me'a ke tu'o
taha pē. Kuo pau ke tau fakahoko
mo tauhi máu pē e ngaahi fuakavá,
hangē ko hono ma'u 'o e sākalamēnití
ī he mo'ui tāu ī he uike kotoa pē.

'E lava ke tau hangē ko
Nīfa'i 'o fiefia ī he folofolá
(2 Nīfa'i 4:15–16). 'E
hangā e he'etau lau 'a e
ngaahi folofola 'a e 'Otuá
mo 'Ene kau palōfitá 'o
hiki hake hotau lotó.

Na'e fakalotolahii' kitautolu 'e
Palesiteni Kōtoni B. Hingikeli
(1910–2008) ke "lahi ange
'etau talanoa ki he ngaahi lelei
'a e nīhi kehé ī he'enua ngaahi
fehālāki" pea ke "lahi ange
hono fakahīkīhīkī' 'o e ngāue
lelei mo e loto-feingá."⁴

KO HOTAU MALU'ANGA LELEI TAHA MEI HE PONOKALAFÍ

Fai 'e Kerry Hanson Jensen

*Na'a ku ma'u i ha veesi e taha o e folofolá, ha founiga mahu'inga ke faka'ehi'ehi
ai hoku fāmilí mei he ngaahi 'ata 'oku tekeutua 'oku meime'i 'asi i he feitu'u kotoá.*

Na'a ku 'alu 'o fakatau vala ako mo hoku ki'i foha ta'u hivá 'i he taimi na'e maliu ai 'ema talanoá mei he talanoa fiefiá ki ha fehu'i mātu'aki faka-mātoato ange. "Fine'eiki, ko e hā 'oku nau tuku hake ai e me'a koeé 'i he kotoa e ngaahi matapā 'o e falekoloá?"

Ko e "me'a ko ia" na'a ne 'uhinga ki aí ko ha ngaahi fakatātā ta'etaau 'oku faka'ali'ali 'i he ngaahi matapā sio'ata 'o e meime'i falekoloa kotoa pē ne ma fakalaka mai aí. Neongo na'e 'osi 'i ai pē 'a e ngaahi fakatātā hangē ko 'ení, ka na'e te'eki ke u fu'u fakatokanga'i ia kimu'a. Ka ko hono mo'oní na'e hanga 'e hono kamata fakatokanga'i 'e hoku foha lahi tahá 'o 'omi ha me'a fo'ou ke u tokanga ki ai. 'I he ngaahi uike hono hokó, na'e kamata ke u sio ki he ngaahi 'ata ko 'ení 'i he feitu'u kotoa pē: 'i he televisioné, 'i he falekoloá, 'i he falekaí, 'i he ngaahi tu'uaki ne 'omi 'i he meilí. Na'e 'ikai ke u lava 'o hola mei ai. Na'e 'i ai e ngaahi fakatātā 'e niihi ne fu'u tekeutua mai pē 'o u kamata hamumu, pea kamata ke u ongo'i mata'a ange 'i hoku lotó. Te u malu'i fefē nai hoku fāmilí mei he ngaahi tauhele 'o e ponokalafí?

'Oku tau fanongo 'i he konifele-nisi lahi kotoa pē ki he ngaahi fakatokanga fekau'aki mo hono ngaahi nunu'a faka'auhá, pea kuo tau fe'ao mai eni mo kinautolu 'oku mo'ua

aí. Kuo mau fakahoko kotoa 'a e ngahi fakatokanga tokamu'a 'i he'e-mau kompiutá mo e mítia 'oku mau faka'atā 'i 'apí, ka ko hono mo'oní, 'oku 'ikai pē ha toe founiga ke faka'ehi'ehi kakato ai mei he mamata ki he ngaahi 'ata ta'etaau 'okú ne taki-ekina ki he fie 'ilo lahi angé, tukukehe 'o ka fakamavahe'i 'etau fānaú. 'E lava nai ke hoku e sio fakamama'u ta'ehalaia hoku fohá 'i he falekoloá ke ne fefa'uhí ai mo e ponokalafí 'i he toenga 'ene mo'ui? Na'e faka-utuutu 'eku hoha'a fekau'aki mo e kaveinga ko 'ení, pea kamata ke siva 'eku 'amanakí mo ongo'i lavelaveili 'i hono malu'i 'eku fānaú.

Pea 'i he 'aho 'e taha lolotonga 'eku laukonga 'i he Tohi 'a Molomoná, na'e ta'e'amanekina 'eku ma'u ha fakapapau 'i he 1 Nifai 15. 'Oku fakamatala'i 'e Nifai 'a e me'a-hā-mai 'a Lihaí kia Leimana mo Lēmiuela 'o kau ki

he 'akau 'o e mo'ui 'i he taimi na'a na 'eke ange ai 'a hono 'uhinga 'o e vaitafé. Na'e tali 'e Nifai 'i he veesi 27: "Pea na'a ku pehē ange kiate kinautolu ko e vai na'e mamata ki ai 'a 'eku tamaí ko e 'ulí ia; *pea na'e lahi pehē fau 'a e mo'ua 'a 'ene fakakaukaú ki he ngaahi me'a kehé ko ia na'e 'ikai ai te ne tokanga'i hono 'uli 'o e vaí.*" (tānaki atu hono fakamamafa'i). Na'e tokanga taha 'a e 'atamai 'o Lihaí ki he 'akau 'o e mo'ui mo hono ma'u 'e hono fāmilí 'a hono fuá! Na'e 'ikai ke ne teitei sio ki he 'ulí koe'uhí ko 'ene tokanga taha ki aí.

Ko e talí ia! Ko hono fakama'a ko ia 'a e ngaahi mítia ta'e'efe'ungá mei homau 'apí ko ha kamata ia, ka ko hono malu'i lelei tahá mei ha me'a pē te ne lava 'o takihee'i 'ema fānaú, ko ha feinga tōtōivi mo fakahangatonu ke ako'i 'a e ongoongoleléí kiate kinautolu.

Koe'uhí ko e a'usiá ni mo e folofolá, na'a ku fakakaukau mo hoku husepánití ke toe liunga ua 'ema ngāué 'i hono ako'i 'ema fānaú pea ke mau tāfataha foki ki he 'ofa 'a e 'Otuá kae 'ikai ko e 'uli 'i he māmaní. Na'a ma ongo'i fakalaumālie ke ma tokanga taha ki ha ngaahi tafa'aki kehekehe 'e tolú*.

1. Ko hono fakalahi 'emau taimi ako folofola fakatāutahá pea fakasi'isi'i 'a e "longoa'á." Hangē

Kiate kinautolu 'oku nau fefa'uhí mo e ponokalafí, 'oku lava ke ma'u ha ngaahi ma'u'anga tokoni 'i he uepisaiti 'a e Siasí overcomingpornography.org mo ha fakamatala kimuí ni mai 'a Tāleni H. Oakesi, "Ko e Fakaakeake mei he Tauhele 'o e Ponokalafí," 'i he Liahona, 'o 'Okatopa, 2015.

ko Liháí, kuo pau ke fakafonu hotau 'atamaí 'i he ngaahi me'a leleí kae lava ke tau fanongo ki he ngaahi ue'i 'a e Laumālié pea ke tau nofotaha 'i hono fakataulama hotau fāmilí 'i he ongoongoleleí. Na'á ku feinga mo hoku husepāníti ke tuku ma'u pē ha taimi ke ma talanoa ai 'o kau ki he ngaahi fie ma'u fakalaumālie 'a e tokotaha fakafo'ituitui takitaha 'i he fāmilí pea mo e founiga te mau lava ai 'o feau 'a e ngaahi fie ma'u ko iá mo ngaohi ha 'api 'e tupulaki ai 'a e Laumālié.

2. Ko hono 'ai 'a e ako folofola fakafāmilí ke toe mahu'ingamālie angé. Neongo ko e ngāue lahi ka 'e lava ke fakatahataha'i faka'aho 'a e fāmilí ke lau e folofolá, 'oku mau feinga ke lahi ange 'emau fealea'aki 'i he taimi 'oku mau lau folofola aí. 'Oku faikehekehe lahi 'a e vā mama'o homa

taú mo 'ema fānaú, ko ia 'okú ma lau folofola ai mo 'ema fānau iiki angé 'i he 'ahó pea ko e fānau lalahi tahá 'i he pongipongí 'i he taimi 'oku kei mohe ai 'a e fānau iki kae lava ke siisi'i ange 'a e fakahoha'á pea lahi ange 'a e faingamālie ke fealea'aki. Ne mau 'ilo ai 'oku meime'i he 'aho kotoa pē ha fealea'aki 'oku fekau'aki ai 'a e ngaahi me'a 'oku lolotonga hokó mo e ngaahi potufolofola 'oku mau laú.

'Oku lahi e ngaahi pongipongi ia 'oku mama'o mei he haohaoá, ka 'i he loto vilitakí 'oku mau 'ilo ai 'oku fanongo mo kau mo'oni 'a e fānaú, neongo ko e ngāue lahi 'i he taimi 'e ni'ihi 'a e feinga ke fakatahataha'i kinautolú.

3. Ko hono fakahoko 'o e ngāue fakafaifekaú. 'I he taimi 'oku tau fakamo'oni aí, 'oku fakamo'oni

*Na'e tokanga taha 'a e
'atamai 'o Lihaí ki he 'akau
'o e mo'ui mo hono ma'u
'e hono fāmilí 'a hono
fuá! Na'e 'ikai ke ne teitei
sio ki he 'ulí koe'uhí ko
'ene tokanga taha ki ai.*

'a e Laumālié 'oku mo'oni 'a e me'a 'oku tau lea 'akí, pea 'oku tupulaki ai 'etau fakamo'oni. 'Oku mau feinga ke hoko 'a e ngāue fakafaifekaú ko ha me'a fakafāmilí. 'Oku mau talanoa fekau'aki mo hono vahevahe 'o e ongoongoleleí, pea mau fa'a fakaafe'i e ngaahi kaungāme'á ki homau 'apí. 'Oku mau puke foki 'a e faingamālie kotoa pē ke mau ma'u e ongo fai-fekaú mo e kau fiefanongó ke mau fealea'aki fekau'aki mo e ongoongoleleí. Kuo mau ma'u ha ngaahi a'usia faka'ofo'fa mo e kau mēmipa fo'ou 'o e Siasí mo e kau fiefanongó 'i homau 'apí, pea kuó ne tōkaki ha ongo 'i he'ema fānaú 'i he taimi 'oku nau fakakaukau ai ki he'enau fakamo'oni takitaha mo fanongo ki he ngaahi fakamo'oni 'a e kau faifekaú.

'Oku ou hounga'ia koe'uhí ko e Tohi 'a Molomoná pea mo e founiga fakaofo kuo 'omi ai 'e ha fo'i veesi pē 'e taha 'o e folofolá ha fakapapau mo ha fakahinohino mahino ki homau fāmilí. 'Oku fetongi mo'oni 'e he ngaahi folofolá 'a e manavasi'i mo e siva e 'amanakí 'aki 'a e mālohi mo e melino. ■
'Oku nofo e tokotaha na'á ne fai e talanoá i Uasingatoni, USA.

* Mahalo 'e fie ma'u 'e he ngaahi fāmilí kehē ia ha ngaahi tafa'aki kehe ke tokanga taha ki ai, hangé ko e ngaahi lēsoni ke aki'i ki he fānaú 'o fekau'aki mo e mītiá, mo hotau sinó, mo e ngaahi tu'unga mo'ui lelei fakasekisualé.

'IKAI KO E MANA NAA MAU FIE MA'U

Fai 'e Brittany King

Ko e taimi 'e ni'ihi 'oku tau lotu mo lotu kae 'oua leva kuo mamahi hotau tuí koe'uhí ko e mana 'oku tau holi ki aí, ka 'oku 'omi 'e he 'Otuá kiate kitautolu 'a e mana 'oku tau fie ma'u mo'oní.

Ha ngaahi māhina si'i te u 'osi mei he 'univēsiti mo, faka'amua ke fai mo fanau'i 'eku fuofua pepeé. Na'e vēkeveke tatau pē hoku husepāniti mo au ke kamata hono ma'u ha fānaú.

I ha ta'u 'e taha, māhina 'e fā, lahi mo e ngaahi sivi feitama ne 'ikai ola lelei, ngaahi sivi fanau (ovulation tests) ne 'ikai ola lelei, fainga 'i ha māhina 'e ua 'i ha ngaahi faito'o, mo ha ngaahi lo'imata 'e laui afe kimui ai, ne 'ikai ha pēpē pea siva e 'amanakí ki hano fakatupu fakaenatula (natural conception). I he taimi ne fetu'utaki mai ai 'a e 'ōfisi 'o e toketaá mo fokotu'u mai ke 'ave kimaua ki ha mataotao ki he ta'efanaú (infertility specialist), na'a ma fakasitu'a'i ia. Na'e fakautuutu 'ema puputu'u, peá ma fie ma'u ha mālōlō. Kimu'a peá u tāpuni'i atu e telefoní, ne pehē mai 'e he nēsí, "Telefoni mai kiate kimautolu kapau te ke a'usia ha mana."

'Oku fakafo 'a e ngaahi maná. 'Oku 'i ai e ngaahi mana lalahi mo iiki. 'Oku nau hoko mai 'i he taimi 'oku 'ikai ke tau fu'u 'amanaki ai ki aí pea mo e taimi 'oku tau fu'u fie ma'u vivili aí. Pea taimi 'e ni'ihi 'oku tau lotu mo lotu kae 'oua leva kuo mamahi hotau tuí koe'uhí ko e mana 'oku tau holi ki aí, ka 'oku 'omi 'e he 'Otuá kiate kitautolu 'a e mana 'oku tau fie ma'u mo'oní.

Ne ma lotua fakamātoato 'i ha taimi lahi ke 'i ai ha fānau, ka na'e ngali lōngonoa 'a e ngaahi langí. Na'e faifai peá ma fakakaukau ko e me'a hala 'okú ma lotu ki aí. 'Oku 'afio'i 'e he 'Otuá 'a e ngaahi tāpuaki 'okú ma fie

ma'u mo'oní mo e taimi 'okú ma fie ma'u mo'oní aí. 'Okú Ne 'afio ki he 'ata lahi angé. 'Oku tau mamata pē ki he *ngaahi me'a he taimi ní*. Ko ia ne ma liliu leva. Na'e tuku leva 'ema lotu ki he me'a ne ma holi ki aí peá ma kamata 'aki leva 'ema pehē "okú ma fakamālō atu."

Tamai Hēvani, 'okú ma fakamālō atu ki Ho'o 'afio 'i ho'o fai tāpuekina kimauá.

'Okú ma fakamālō ki Ho'o 'afio koe'uhí ko e ngaahi fāmilí mo e kau-ngāme'a 'ofā.

'Okú ma fakamālō ki Ho'o 'afio koe'uhí ko e fānau 'oku mau feohí 'a ia te ma lava 'o fiefia ai kae 'oua leva kuo ma ma'u ha'ama [fānau].

'Okú ma fakamālō ki Ho'o 'afio koe'uhí ko e kau toketaá mo e kau

saienisí 'oku nau tokoni ke 'ilo 'a e me'a 'oku ngāue mo 'ikai ngāue 'i homa sinó.

Pea (ko e me'a faingata'a taha 'i he taimi ni ke lea 'aki) ['okú ma] *fakamālō ki Ho'o 'afio koe'uhí ko e 'ahiahi ni*.

Na'e faingata'a ke ma hounga-'ia koe'uhí ko e me'a ko ia na'a ne fakamamahi'i homa lotó, ka ne ma 'ilo 'oku 'ofeina kimaua 'e he Tamai Hēvani. Ko ia 'oku 'i he 'ahiahi ni ha ngaahi tāpuaki. He 'ikai 'aupito ke ma ma'u 'a e ngaahi tāpuakí 'o kapau te ma tukuange 'a e 'ahiahi ke ne ikuna'i kimaua. Ka, ke ma fili ke ma hounga-'ia—pea 'i he'ema fai iá, na'e mahino 'aupito 'a e ngaahi tāpuakí:

Na'e lahi ange 'ema gefalala'aki, fevahewahe'aki 'ema ngaahi ongó, mo e fe'ofa'aki.

Na'e lahi ange 'ema falala ki he 'Eikí mo lotu lahi ange.

Na'a ma toe ofi ange ki he Fakamo'uí, 'o ongo'i lahi ange 'Ene 'i homa tafa'aki, 'ofa lahi ange 'iate Ia.

Na'a ma ongo'i 'a e 'ofa 'a e fāmilí mo e ngaahi kaungāme'a ne nau lotua kimauá.

Pea 'i he taimi pē na'a ma faka-hounga'i ai 'a e ngaahi tāpuakí ni, na'e fakamalu kimaua 'aki 'a e ongo'i nonga fakafiefia mo melino tahá 'o 'ikai lava fakamatala'i.

Na'e 'ikai 'uhinga 'a e 'ikai 'omi leva homa fāmilí he taimi ko iá na'e 'ikai tokanga mai 'a e 'Otuá. Na'e fie ma'u pē ia ke ma falala ki He'ene taimi, peá na'a ma fie ma'u 'Ene melinó ke paotoloaki 'a e falala ko iá. Na'a ma fie ma'u 'Ene nongá ke pukepuke hake 'aki homa loto faingata'a'iá mo 'omi kiate kimaua 'a e tuí ke ma kei laka atu ki mu'a.

Ko e nongá 'a e mana ne ma fie ma'u mo'oní—'ikai ko e mana na'a ma toutou holi ki aí, ka ko ia na'a ma fie ma'u lahi tahá. ■

'Oku nofo 'a e tokotaha na'a ne fa'ú 'i Tūtā, USA.

LOTUA IA

Fai 'e Taryn Taylor

*Na'á ku toutou kole ki he 'Eikí ke ne fakahā mai kiate
au 'a e founiga ke u hoko ai ko ha fa'ē lelei ange, peá
Ne 'omi ha uiuiu'i ke ako'i mai kiate au 'a e founigá.*

Na'á ku talaange ki he pīsopé ko
ne tokotaha hala kuó ne ma'ú.

Na'á ku pehē atu, "Oku 'ikai te u
sa'iia 'i he fānau 'a e kakai kehē, 'oku
te'eki ke u ako'i ha fānau, pea 'oku
'ikai ke u lava 'o hiva."

Na'á ne tali mai, "Sisitā Teila, 'oku
fakafe'unga'i 'e he 'Eikí ha taha pē
'okú Ne ui. Te ke sai 'aupito koe."

Na'á ne kole mai ke u fakakaukau
fekau'aki mo e uiui'i pea fakahoko
ange kiate ia ke ne 'ilo 'i he Sāpate
hono hokó pe te u tali ia.

Na'á ku pehē atu, "Oku ou feinga
ke ohi hake ha k'i ta'u ono, ha ta'u
tolu, mo ha pēpē." Ko e mālō pē ka
u ka 'osiki e 'ahó he'eku nofo mo 'eku
fānaú, pea ko 'eni 'okú ke loto ke tuku
ke u tokanga'i 'o laka hake he toko 40
mo ako'i kiate kinautolu 'a e mūsiká?"

Na'á ne tali mai, "Lotu ki ai."

'I he ho'atā ko iá, na'á ku feinga ke
fakamatala'i ki hoku husepānití, ko
Ma'ake, 'a e 'ikai ko ia ke lelei 'a hono
'omi 'o e uiui'i. 'E lava fefē ke u ngāue
'i he Palaimelí lolotonga ko iá 'oku
'ikai ke u a'usia 'a e fa'ahinga fa'ē ko
ia 'oku ou fie ma'u ki he'eku fānaú?
Na'á ku tatūsia 'i ha ngaahi māhina
'i he'eku manavasi'i koe'uhí ko 'eku
tōnouneu fakaefae'eé.

Na'e vave e 'alu 'a e uiké, ka
na'e toutou foki 'eku fakakaukaú ki
he lea faka'osi mai 'a e pīsopé. Ne

iku pē, 'o u tū'ulutui hifo 'i hoku
loki mohé 'i he pongipongi Sāpaté,
'o lotu. Na'á ku lo'imata'ia, ka na'e
fakafonu 'e ha ongo'i nonga 'a hoku
lotó. Na'á ku 'ilo'i leva 'oku totonus
ke u tali 'a e uiui'i. 'I he'eku fakavai
vai ki he finangalo 'o e 'Eikí, na'e
mato'o atu 'a e manavasi'i
kotoa mei hoku lotó.

'I he taimi na'á ku hū atu ai ki he
loki Palaimelí 'i he hili 'a e sākala
mēnití, na'e fakafe'iloaki au 'e he
palesiteni 'o e Palaimelí, pea fai 'e
he fānau ha hiva talitali kiate au. 'I
he'eku vakai atu ki honau fofongá
mo mamata ki he malimali mai hoku
k'i foha ta'u onó, na'á ku fakapapau'i
leva te u hoko ko e faihiva lelei taha
'a e Palaimelí te u ala lavá.

Talu mei ai mo 'eku fakamoleki
ha taimi lahi ki hono aka 'o e ngaahi
hivá mo teuteu e ngaahi lēsoní.
Na'á ku fanongo ki he ngaahi hiva
'a e Palaimelí 'i 'api, 'i he kaá, pea 'i
he'eku luelué. Na'á ku fekumi ki ha
ngaahi founiga fakafaiako kehekehe
mo vahe'i ha ngaahi houa 'i he uike
takitaha ke fa'u ai ha ngaahi pousitā
mo ha fanga k'i'i va'inga.

'I he'eku teuteu'i ha lēsoni ki he
taimi hivá 'i ha ho'atā 'e taha 'i he

tēpile 'i peitó, na'á ku ngūnguu'i 'a
e fo'i hiva ko ia ko e "Mālohi 'o e
Folofolá." Na'e tangutu 'eku k'i'i tam
as'i'i ta'u onó 'i he funga kānitá 'o kai
ha'ane fo'i sanusi, pea tangutu ofi
mai 'eku k'i'i tamasi'i ta'u tolú 'i hoku
tafa'akí 'o kosikosi ha fanga k'i'i la'i
pepa. 'I he'eku ngūnguu'i 'a e taú,
fakafokifā pē kuo hiva le'o lahi mai
'eku fānaú:

*Folofola fakahaofi.
Folofola mālohi ke ikuná.
Folofolá! 'Oku fie ma'ú.
Mālohi 'i he lau folofolá.¹*

Ko e taimi ia na'á ku 'ilo'i ai ko e
uiui'i ko ha tali ia ki he'eku ngaahi
lotú. Na'á ku toutou kole ki he 'Eikí ke
ne fakahā mai kiate au 'a e founiga ke
u hoko ai ko ha fa'ē lelei ange, peá Ne
'omi ha uiuiu'i ke ako'i mai kiate au 'a
e founigá 'i he'eku ako'i ko ia 'a e hivá
ki he'eku fānaú.

'Oku ou hounga'ia ko e ue'i faka
laumālie na'e ma'u 'e he'eku pīsopé
mo 'ene ngaahi lea 'ofá: "Lotu ki ai." ■
*'Oku nofo 'a e tokotaha na'á ne fa'ú
'i Iutā, USA.*

MA'U'ANGA FAKAMATALÁ

1. Clive Romney, "Scripture Power," lds.org/
callings/primary/sharing-time-music.

ONGOONGO 'O E SIASÍ

Vakai ki he news.lds.org ke ma'u haongoongo mo ha ngaahi me'a lahi ange 'oku hoko he Siasi.

I 'olungá: Temipale Initianapoli 'Initianá; to'omata'u
mei 'olungá: Temipale Suva Fisi; Temipale Mekisikou
Siti Mekisikoú; Temipale Kōtopa 'Āsenitina

Túunga Fakalakalaka 'o e Ngaahi Temipalé

In he 2015, na'e fakatapui ai ha temipale 'e nima, toe fakatapui ha temipale ua pea tanupou ha kelekele ki ha temipale 'e fā.

Ngaahi temipale ne fakatapui 'i 2015: Córdoba, Argentina; Payson, Utah, USA; Trujillo, Peru; Indianapolis, Indiana, USA; pea mo Tijuana, Mexico.

Ngaahi Temipale ne toe fakatapui 'i he 2015: Mexico City, Mexico mo Montreal, Quebec, Canada. 'Oku fakataimi-tēpile'i ke toe fakatapui e Temipale Suva Fisi i Fēpueli 2016.

Ngaahi tanupou ne fai 'i he 2015: Star Valley, Wyoming, USA;

Cedar City, Utah, USA; Concepción, Chile; mo Tucson, Arizona, USA.

Na'e tāpuni 'a e Temipale Felengifeeti mo e Feleipēki Siamané ke fai hano fakalelei'i he ta'u kuo'osí, pea 'e tāpuni 'a e Temipale Vaitafe Soataní Iutaá ke fakalelei'i 'o kamata 'i Fēpueli 2016. 'E fakatapui e Temipale Polovo Siti Senitaá 'i Polovo, Iutā, USA, 'i Mā'asi 2016.

'Oku 'i ai ha temipale 'e 148 'o e Siasi 'oku lolotonga faka'aonga'i he funga 'o e māmaní, kei langa ha 11 pea fanonganongo ha 14 ka 'oku te'eki ai ke kamata e langá. ■

Ko Hono Tau-kapo'i e Tau'atā-iná Fakalotú

Ko kinautolu 'oku tui ne foaki mai 'e Khe 'Otuá kiate kitautolu e malava ke tau fili ki he totonú mo e halá, kuo pau ke ngāue fakataha ke fakamā-lohia e tau'atāina ke taukapo'i pea mo muimui ki he'etau ngaahi tui fakalotú, ko e lea ia ne fai 'e Eletā Tāleni H. 'Oakesi'o e Kōlomu'o e Kau 'Apostolo 'e Toko Hongofulu Mā Uá, i ha'ane lea ki he Kosilio 'a 'Āsenitina i he Fetu'utaki Fakavaha'a-pule'angá.

Na'a ne pehē, "'Oku fakafalala 'a hono paotoloaki e tau'atāina fakalotú, i he mahino mo e poupou 'a e kakai ki he tau'atāina mahu'inga ko ení. "'Oku makatu'unga ia i he tu'unga 'ulungāanga mahu'inga 'oku fakapipiki atu 'e he kakai ki he ngaahi akonaki totonú mo halá i he ngaahi siasí, ngaahi falelotú mo e ngaahi temipalé. Kuo pau ke tokoni'i e kakai tuí mo e kakai ta'etui ke mahino kiate kinautolu ko e tui ki he 'Otuá — neongo hano fa'ahinga faka'uhinga' — 'okú ne liliu e ngaahi akonaki fakalotú 'o hoko ko e 'ulungaanga mā'a 'oku taa'imālie ai e pule'angá. ■

Na'e lea 'a 'Eletā Tāleni H. 'Oakesi 'o e Kōlomu 'o e Kau 'Apostolo 'e Toko Hongofulu Mā Uá ki he Kosilio 'a 'Āsenitina i he Fetu'utaki Fakavaha'a-pule'angá (CARI) i 'Āsenitina i he 'aho 23 o 'Epeleli 2015.

Femo'uekina

Oku "femo'uekina" (vakai, T&F 58:27) i he fai leleí he funga 'o e māmaní.

Ko ha ngaahi me'a mahuinga 'eni mei he ta'u kuo 'osí:

- Na'e ngāue ha to'u tupu 'e toko 600 'o e Siasí i Honitula fakataha mo e kau mēmipa 'o e koló mo e kau fakafofonga fakafaito'o mo fakakautaú, ke fakama'a e ngaahi feitu'u 'oku nau tohoakii e namú.
- I'Initiá, na'e vali ai 'e he to'u tupu 'o e Siasí ha ngaahi holo mo fakama'a ha ngaahi lokiako i he Ako Māolunga 'a e Pule'angá ma'a e Tamaiki Fefiné i Haipapeti.
- I Lativiá, na'e tui 'e he kāingalotú e sāketi mo e falani Nima Fietokoni 'o e Kau Māmongá — 'o nau fakama'a e koló mo fakafonu ha tangai veve lalahi 'e 70.
- I Tongá, na'e tānaki 'e he Kāingalotú o fakafolau atu ha ngaahi tangai manioke mo e mei ki Vanuatu ke tokoni ki he nīhi ne uesia i he Sakolone ko Pēmí.
- I Malésia na'e ngāue fakataha e Siasí mo ha ngaahi kautaha 'a e pule'angá ke foaki ha nāunau ngaohi mo tuku 'aisi ai e me'atokoní ki he nīhi ne uesia i he tāfea pe'a mo ako'i foki e kakai fefiné ki he founiga teuteu me'atokoní o faka'ao-nga'i 'a e me'a heu 'uhilá mo ha 'ōvani.
- I he 'Otu Solomoné, na'e tokoni ai e kāingalotú ke fokotu'u ha 'ū tangikē ke māu ai ha vai mā'a 'a ha kakai 'e meime'i toko 2,000.
- I Lūsiá, na'e kau ai e Kāingalotú ki hanofakama'a e koló i he faka'osinga 'o e uike Toetu'u.
- I Toaké, na'e kau ai ha kau mēmipa 'o e Siasí ki ha kuaea fakatahataha mo e ngaahi tui fakalotu kehé na'e kau ki ai e kau Katoliká, Palotisaní pea mo e Mosilemí. ■

Mei taupotu ki 'olungá: Ko e ngāue 'a ha kau tokoni 'ofa i Lativia, 'Otu Motu Solomoné pea mo Honitula.

Ko 'Eletā Neil L. Andersen mo e pule kolo 'o Selusalemá ko Nir Barkat

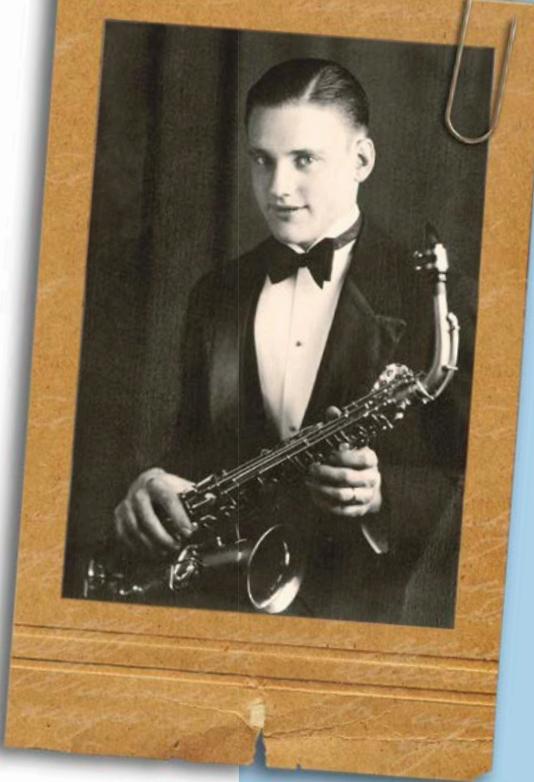
'Eletā 'Enitaseni i Selusalema

Na'e fe'iiloaki 'a 'Eletā Niila L. 'Enitaseni 'o e Kōlomu 'o e Kau 'Apostolo 'e Toko Hongofulu Mā Uá, mo e pule koló ko Nir Barkat, lolotonga ha'ane kau atu ki ha konifelenisi tohihohoko fakavaha'a-pule'anga i Selusalema. Na'a nau ale'a'i 'a e hisitōlia mo e ngaahi 'ekitivití 'o e Senitā 'Univēsiti Pilikihami 'Iongi i Selusalemá ki he Near Eastern Studies, 'a ia kuo fakalele i Selusalema 'i ha ta'u 'e 27, kae pehē foki ki he ngāue 'a e Siasí ke paotoloaki e hisitōlia fakafamilí.

Na'e kau atu ki he konifelenisi fakatohihohoko ko 'ení ha laungeau 'o kau ai ha kau mataotao he hisitōlia fakafamilí mo e fakatotolo hingoá mei 'Isileli, 'Amelika Tokelau, Iulopea mo ha ngaahi feitu'u kehe 'o e māmaní. ■

Hauati W. Hanitā: Ko 'eku Tamaí, ‘a ia ko e Palōfitá

Fai 'e Richard A. Hunter

(asi 'i he to'ohemá)

Oku ou tui 'oku fuatautau 'a e kakai tangatá mo fafiné 'e he me'a 'oku nau mahu'inga'ia aí mo e me'a 'oku nau loto fiemālie ke fai ki he ngaahi me'a mahu'inga ko iá. 'Oku mei fai 'e he kakai ma'ongo'ongá ha me'a pē 'oku fie ma'u ke nau mo'ui ai 'o fakatatau ki honau ngaahi tu'unga 'ulungaanga mahu'ingá, 'o a'u ki ha feilaulau lahi. Na'e kau 'eku tamaí 'i he taha 'o e kakai ma'ongo'onga ko 'ení. Na'á ku ma'u 'a e faingamālie ke ako ha ngaahi me'a fakaofo meiate ia fekau'aki mo e 'uhinga mo'oni 'o e ma'ongo'ongá. Na'e 'ikai ma'u 'a e ngaahi lēsoní mei he me'a na'á ne talamai kiate aú kae mei he me'a na'á ne fakahokó mo e tu'unga na'á ne 'i aí.

'Oku vaka atu 'i he ngaahi talanoa ko 'ení 'a e anga 'o 'eku tupu hake mo 'eku tamaí: ko ha loea, ko ha punake, ko ha tokotaha tauhi, ko ha palōfita—ka ko hono tumutumú, ko ha tangata na'e fotu mei ai 'a e anga'ofá pea na'e loto fiemālie ke foaki ha me'a pē ma'á e 'Otuá mo e fāmilí.

Ko e Feilaulau ma'á e Lelei 'o Hono Fāmilí

I ha 'aho 'e taha 'i he'eku kei ta'u hongofulu tupú, na'á ku hua e loki 'i 'olungá 'o ma'u ai ha fokotu'unga puha na'e efua. Ne u 'ilo'i ai ha kalāneti, ha sakisifouni (saxophone), ha vaiolini, mo ha talupite. Hili 'eku 'eke ange ki he'eku tangata'eikí fekau'aki mo e ngaahi me'aleá, na'á ku 'ilo ai ko e ngaahi me'alea eni na'á ne ngāue'akí. Na'e 'i ai ha'ane kau-tā-me'a 'i he taimi na'á ne 'i he ako mā'olungá aí 'i Poisi, 'Aitahō, USA. Ko ha punake talēniti'ia ia na'á ne 'ofa mo'oni 'i he hivá mo e fa'u hivá. Na'e tā 'ene kau tā-me'a 'i he ngaahi me'a fakasōsiale lalahi 'i Poisi 'o a'u ki ha vaka folau'eve'eva na'e folau ki 'Ēsia. Hili 'ene hiki mai ki he feitu'u faka-Tonga 'o Kalefōniá, USA, 'i he 1928, na'e toe fokotu'utu'u fo'ou 'a e kau tā-me'a pea faka'au ke mana-koa 'aupito.

I he 1931 na'á ne mali ai mo 'eku fa'eé, ko Kelea Sefeli. Na'á na fie ma'u ke 'i ai ha'ana fānau. Na'á ne ongo'i 'oku 'ikai ke fenāpasi 'a e ngaahi fie ma'u 'o e māmani fakafiefiá mo e fāmili ma'uma'uluta na'á ne fie ma'u. Ko ia 'i he 'aho 'e taha na'á ne fa'o kotoa ai 'ene 'ū me'aleá ki honau ngaahi kato fa'o'angá peá ne fetuku ia ki he loki 'i 'olungá. Tukukehe 'a e fanga ki'i me'a fakafāmilí, na'e 'ikai pē ke ne toe ngāue'aki ia.

*'Oku fa'a 'eke
mai 'e he
ngaahi kaungā-
me'á 'a e ongo
fehu'i ko 'ení:
"Na'á ke ongo'i
fēfē nai 'i ho'o
hoko ko e foha
'o ha palōfita
mo tupu hake
'i ha tangata
ma'ongo'onga
pehē?" pea mo
e "Okū ke tui
nai na'e hoko
mo'oni ho'o
tamaí ko ha
palofita 'a e
'Otuá?"*

Na'á ku toki 'ilo
kimui 'a e lahi fau
'o e feilaulau kuó ne
faí. I he 1993, na'á ne
hiki ai mei hono 'api

'i Sôleki Siti, 'Iutâ, USA, ki ha 'api
nofo totongi 'i he loto kolo 'o Sôleki Siti, 'o
ofi ki hono 'ofisi. Lolotonga 'emau fetukutukú
na'a mau toe sio ki he ngaahi me'aleá. Na'á
ku kole ange pe 'e lava ke ne foaki ia ki he
Siasí koe'uhí ko e konga mahu'inga kuo nau
tongia 'i he'ene mo'uí he'ene kei talavoú. Na'á
ku 'ohovale lahi 'i he'ene talí: "Oku te'eki
ai ke taimi. He 'ikai ke u lava 'o tukuange
ia he taimí ni." Neongo na'e 'ilo 'e he
Tangata'eikí he 'ikai ke ne

NOW SERVING 238 WARDS OF THE L.D.S. (MORMON) CHURCH IN SOUTHERN CALIFORNIA
CALIFORNIA INTERMOUNTAIN NEWS
THURSDAY, OCTOBER 15, 1965
VOLUME XXI, NUMBER 42

Howard Hunter New Apostle

President Hunter
Call Preceded By
Keen Excitement

By Ned BREWER
"Chosen of the Lord to be
an especially witness of Jesus
Christ," President David
O. McKay, of the Presiding
Council, was installed in
the third annual General
Conference of the Church.

President
Howard W.
Hunter
and his wife
at their home. His sons are
perfect gentlemen.

"He was a magnifi-
cent presiding officer.
Everyone seemed to
love him, and he was
a charming man with
poise and dignity."

Upon the occa-
sion of Elder Howard W.
Hunter's appointment
as a member of the

Howard W. Hunter

Howard W. Hunter

Upon the occa-
sion of Elder Howard W.
Hunter's appointment
as a member of the

toe ngāue 'aki, na'e 'ikai
ke ne lava 'o fakakaukau
atu ki hano tukuange ia.
Na'e toki mahino ai kiate au
'a e feilaulau lahi kuó ne faí.

Ko hono fakatupulaki ha Tukupâ ki He Hisitôlia Fakafâmilí

Hili e mali 'eku ongo-
mâtuá, ko e taha 'o e ngaahi fuofua uiui'i
'eku Tangata'eikí ko hono ako'i 'o e kalasi
hisitôlia fakafâmilí. Lolotonga 'a e taimi ko
'ení na'á ne tukupâ ai ke ne fakahoko 'a e
ngāue ki he hisitôlia fakafâmilí. Na'e lahi e
ngaahi ho'atâ 'i he tohi mâhina 'i hono 'ofisi
laó na'e 'osi fakataimi-tépile'i ia ke ne 'alu ai
ki he laipeli fakapule'anga Losi 'Enisilesí ke
fakahoko 'a e fekumi fakatohihohokó. Na'á
ne kamata'aki hano teuteu 'o ha 'ū lau'ipeesi
fakafâmilí fute-e-ono (mita 'e 1.8), 'a ia na'á
ne fakatahataha'i 'i ha fa'o'anga tohi.

Na'e tânaki foki 'e he Tangata'eikí ha faka-
matala pea fetu'utaki mo homau kâingá. Na'á
ne 'ave ha ngaahi tohi 'e loungeau ki hono
kâingá 'i he'ene 'ilo'i kinautolú. Na'á ne 'a'hi
ki he n'ihi na'á ne tokoua 'akí, ngaahi me-
hikitangá, mo e fa'etangatá lolotonga 'emau
ngaahi mälölo 'eve'eva fakafâmilí. Na'á
ku ako hení 'a e lelei 'e lava ke
hoko 'i he taimi 'okú te feilau-
lau'i ai ha 'aho 'o e taimi mälölo
'eve'evá.

Ko hono Fakahaa'i 'a 'Ene Lioa 'i he 'Apiako Laó

'I he taimi na'e fa'ele'i ai
aú, na'e lau 'e he'eku tamaí
ha tohi lësoni fakaako fekau-
'aki mo e ngaahi tohitukú
mo e ngaahi fakamo'oní
'i he loki talitali 'o e fale-
mahakí. Na'á ne fakakau-
kau ke ne hoko ko ha

"Ko e fāmilí ko e iuniti mahu'inga taha ia i taimi pe'a mo itānití, pe'a i he'ene peheeé, 'oku mahulu hake ia i ha toe me'a fakamānako i he mo'uí."¹

tokotaha ako lao i he taimi na'a ne ngāue ai mo e kau loea i he Va'a Tokangaekina 'o e Tāfeá 'o e Vāhenga Losi 'Enisilesí i he faka-Tonga 'o Kalefōniá. Na'e hoko ma'u pē 'eku tangata'eikí ko ha tangata 'o e fāmilí, pe'a ne ongo'i te ne lava 'o tokoni'i lelei ange hono fāmilí o kapau te ne hoko ko ha loea. Ka neongo iá, na'a ne 'ilo i he'ene ma'u ha uaifi, fānau 'e toko ua, mo ha ngāue taimi kakató, 'e toki fai 'ene akó i he taimi po'ulí.

Kimui aí, i he taimi na'a ku i he 'apiako lao aí, na'a ku fifili pe na'e anga fēfē hono lava'i ia 'e he'eku tangata'eikí. Na'a ku 'eke ange, "Na'a ke mohe fakakū?" Na'a ne pehē na'a ne ako i he lahi taha te ne ala lavá, pe'a i he taimi na'a ne fu'u helā'ia 'aupito aí, 'o 'ikai ke ne toe lava 'o akó, te ne mohe i ha houa 'e tolu ki he fā. Na'e hokohoko atu ia i ha ta'u 'e nima. Ne u ofo 'i he'ene lī'oá.

Feohi mo Hono Ngaahi Fohá

Na'e femo'uekina lahi 'a e tangata'eikí, ka na'a ne kei ma'u pē ha taimi ma'a hono fāmilí. I he'eku i he Sikautí, na'e palani 'emau patuní (troop) ke mau 'alu ki he Vaitafe Lokí i 'Olikoni, USA, 'i ha fanga ki'i vaka (kayaks) ne mau fo'u. Na'e loto fiemālie 'a e tangata'eikí ke 'alu mo kimautolu neongo na'e 'ikai ke ne kau i he nofo kemí, 'o mohetaha ai. Na'a ma fakamoleki ha ngaahi houa i he loto fale ngāué 'o ngāue fakataha ki hono fo'u 'o 'ema ki'i vaka-a'alo heka toko-uá.

Taimi si'i pē, kuó ma a'u ki he vaitafé. Na'a ku i he tuliki i mu'a, pea i mui 'eku Tangata'eikí. I he'ema fakalaka atu i he vaitafé, ne ma hu'u atu ki ha vaitō fakatu'utāmaki.

Na'e ngalo hifo e taumu'a homa ki'i vaka-a'aló ki lalo he vaitoó pea mafuli, 'o ma tō fakatou'osi atu ki tu'a mei he tāpuni mu'a 'o e ki'i vaká ki he vaitafé. Na'a ku 'alu hake 'o fakasio 'a e Tangata'eikí ka na'e 'ikai ke u lava 'o mamata kiate ia. Na'a ne ma'anu hake, ki 'olunga, pe'a ma toe fakatonutonu hake 'a e vaka-a'aló pe'a ma toe heka ki loto. Ne te'eki ai ke ma a'u ki he matāfangá ke vakai'i e me'a na'e hono hokó, kuo toe taf'i atu kimaua ki he ngaahi matamata'au hono hokó. Na'e 'ikai ke ma ma'u ha fai-ngamālie ke ma fakatonutonu hake ai e vaka-a'aló i he taimi na'e toe vilohi ai kimaua 'e ha fo'i au, pea liaki holo kimaua 'e ha ngaahi matamata'au lōloa 'o 'ikai ke ma toe lava 'o mapule'i.

Na'e faifai pē peá ma tū'uta lelei atu ki he kemí i he efiafi ko iá fakataha mo e toenga 'o e kau Sikautí. Na'e talanoa mai 'e he Tangata'eikí kiate kimautolu 'a hono fakaikiki 'o e talanoa 'o Siopé. Mei he ngaahi me'a na'e hoko i he talanoa 'o Siopé, na'a mau 'ilo ai 'oku 'ikai faingofua ma'u pē 'a e mo'uí. I he pongipongi hono hokó, na'e 'ikai ke ma foki ki 'api, kae toe heka hake e Tangata'eikí ia ki homa ki'i vaká pe'a ma toe hoko atu. Na'e hanga 'e he a'usia ko 'ení 'o ako'i mai kiate au 'a e me'a 'oku fai 'e ha tangata ma'ongo-onga i he taimi 'okú ne mahu'inga ia ai i hono fāmilí.

Ko hono Tokanga'i Hono Uaifi

I he 1970 na'e fokoutua ai 'eku fa'eé i ha mahaki tauhi na'a ne ta'ofi ai e halanga kālava ne tafe atu ki hono 'utó. Ko ha fefine faka'ofa ofa mo hoihoifua mo'oni. Ka i he ta'u 'e 13 hono hokó, na'e hōloa 'a e tu'unga na'a ne i aí. Na'e hangē ia ko ha mole fakakongokonga atu ha kau-ngāme'a leleí.

Na'e hoko 'a e Tangata'eikí ko 'ene tokotaha tauhi 'uluakí. Na'a ne fa'a fakahoko ha fanga ki'i feilaulau iiki i he kamata'angá ke ne ma'u ha fiemālie mo e fiefia. Na'a ne teuteu'i 'ene houa ma'u me'atokoní, hiva 'ene ngaahi hivá, mo pukepuke hono nimá. Ka neongo iá, ne 'alu pē taimí, mo e faingata'a ange hono tokanga'i 'eku fa'eé mo lahi ange e ngāué fakatu'asino. Pau pē na'e faingata'a ki he Tangata'eikí.

I he faka'au ke hōloa ange e tu'unga ne i ai 'eku Fa'eé, na'e kamata ke u hoha'a ki he tu'unga mo'ui lelei 'eku tangata'eikí. Na'a ku i aí i he taimi na'e talaange ai 'e he'ene toketaá 'oku fie ma'u 'e he'eku Fa'eé ha tauhi taimi kakato i he fale toulekeleká. Mahalo te ne iku mālōlō ia ka kei hokohoko atu pē 'ene tokanga'i 'eku fa'eé, pea 'ikai leva ha toe taha ke ne tokanga'i ia.

I he māhina 'e 13 faka'osi 'o e mo'ui 'a 'eku fa'eé, na'e 'a'ahi 'eku Tangata'eikí ki he fale toulekeleká i he 'aho kotoa pē na'e 'ikai ai ke i ai ha'ane fatongia faka-Siasi. Na'e 'ikai ke toe 'ilo'i 'e he'eku fa'eé 'a e tangata'eikí, ka na'e 'ikai ko ha fu'u loko me'a ia kiate ia. Na'a ne talanoa kiate ia 'o hangē 'oku lelei pē 'a e me'a hono kotoa. Ne u mamata ki ha'ane foki mai mei ha konifelenisi fakasiteiki 'i ha feitu'u mama'o 'aupito. Na'a ne fu'u ongosia. Ka ko e fuofua me'a pē te ne fai i he'ene a'u maí ko e 'alu 'o sio ki he'eku Fa'eé, kae lava ke ne fiefia.

“Oku ou tali, o ‘ikai ha toe momou, ‘a e ui . . . kuo fai kiate aú, pea ‘oku ou loto fiemālie ke lī‘oa ‘eku mo‘uí mo e me‘a kotoa ‘oku ou ma‘u ki he ngaué ni.”²

Na‘e ‘ikai toe tuku ha lelei hono tokanga‘i ‘e he‘eku tamaí ‘eku fa‘eé. Na‘á ku ako ha me‘a lahi fekau‘aki mo e feilaulaú mei he‘eku sio-mata ‘i he‘ene tokanga‘i ‘eku fa‘eé.

Fai ha ngaahi Feilaulau ma‘a Hono Uiui‘í

Na‘e ongo‘i ‘e he tangata‘eikí ko ha me‘a mahu‘inga mo‘oni hono uiu‘i ko ha ‘Apostoló—pea mo ha ‘uhinga lelei. Ko ha ki‘i falukunga kakai tangata tokosi‘i pē ‘oku ui ke hoko ko ha kau fakamo‘oni makehe ke tataki ‘a e ngāue ‘a e ‘Otuá ‘i he māmaní, pea ‘oku ‘ikai ke nau lava ‘o mā-lōlō ‘i ha ‘aho, na‘a mo ha ta‘u.

Na‘e mahu‘inga ange ki he‘eku tamaí hono fakahoko hono ngaahi fatongiá ‘i he‘ene mo‘uí leleí. Na‘e tukuange ‘e he tangata‘eikí ki he ‘Eikí ke Ne fakafo‘ou hono sinó (vakai ki he T&F 84:33). Na‘á ne kole tu‘o taha mai pē ke u‘alu mo ia ki ha konifelenisi fakavahelahi ‘i Pālesi, Falanisē.

Na‘e pehē ‘e he‘ene toketaá ‘oku totonu ke ne folau ‘i ha ngaahi ‘aho koe‘uhí ko e mā‘uloloa ‘a e folaú ki he sino

‘o e Tangata‘eikí, ka na‘á ma puna fakahangatonu kimaua ki Pālesi. Na‘á ku fiemohea, ka na‘e hifo longomo‘ui pē ‘a e Tangata‘eikí ia ‘o fakahoko e ngaahi fakataha, ‘initaviu, mo tokoni ki he ní‘ihi kehé.

‘I he tātāiku ‘o ‘ene mo‘uí, na‘á ne fekuki mo ha mamahi lahi. Na‘e ‘ikai ke u‘ilo ‘oku lava ‘e he sino ‘o e tangatá ‘o matu‘uaki ha mamahi pehē. Na‘á ku fehu‘i ange, “Teti, ‘okú ke pehē ‘oku totonu ke tau kalanga fiefia ke ma‘u ha sino peheni?” Na‘á ne tali mai ‘i he loto fakapapau, “Io.” Peá ne fakahua mai, “Hei‘ilo pe ‘oku tau lava ‘o mākupusi ‘a hono ‘uhinga kakató.”

Fakahaa‘i ‘a e Anga‘ofá

Na‘e fakamahu‘inga‘i ‘e he tangata‘eikí ‘a e anga‘ofá. Na‘á ne lea ‘aki e mafai totonu ‘o ha tangata anga‘ofá. Na‘e ‘iloa mo faka‘apa‘apa‘i ia ‘e he kaungā‘apí, fāmilí, kaungāme‘á, kakaí (clients), kaungā-ngāue mo e kāingalotu ‘o e Siasí ko ha tangata anga‘ofá.

‘Oku ‘ikai ke u manatu‘i ha taimi ‘i he‘eku tupu haké na‘á ne ngaohikovi‘i pe ta‘e‘ofa ai kiate au.

Na‘a mo e taimi na‘e totonu ke tafulu‘i ai aú, na‘á ne fai ia ‘aki hono ako‘i kae ‘ikai ko hono fakamālohi‘i. Te ma talanoa ki he ‘uhinga na‘e hala ai e me‘a ne u faí mo e me‘a ‘oku totonu ke u faí. Kiate au, na‘e tokoni ia—pe ope atu he me‘a ne u‘amanaki ki aí.

Na‘e hoko ‘eku tamaí ko ha pīsope ‘o e Uooti ‘Ela Salinó ‘i he taimi na‘e toki kamata ai ‘a e Siasí ‘i he feitu‘u Losi ‘Enisilesi, Kalefōniá. ‘Oku kei talanoa pē ‘a e kāingalotu ‘o e uōtí fekau‘aki mo ‘ene anga‘ofá kiate kinautolu pea mo honau fāmilí. ‘I ha Sā-pate ‘e taha na‘e ‘ikai ke ‘i he fakataha ‘o e lakanga faka-taula‘eikí ai

e Tangata'eikí. Na'e fifili 'a e tokotaha kotoa pe ko e hā e me'a na'e hoko kiate iá. Na'a nau toki 'ilo kimui na'e 'i ai ha taha 'i he kau taula'eikí na'e faingata'a ke ne 'ā hake 'i he taimi totonú 'o 'alu ki he fakatahá. Ko ia na'a ne anga'ofa 'o fai ai 'a e fakataha 'a e kōlomú 'i he loki mohe 'o e taula'eikí.

Na'e 'i ai ha tokotaha makehe 'i hoku ngaahi kaungāme'a 'i he ako ma'olungá na'a ne fu'u 'atama'i'ia, ka na'a ne hoha'a fekau'aki mo 'ene foki ki he [univēsiti] he hili hono ta'u 'uluakí koe'uhí ko e fakamolé. Na'e 'ilo'i 'e he tangata'eikí 'ene hoha'a peá ne fakaafe'i ia ki hono 'ōfisí. I he hili 'ena talanoá, na'a ne 'oange ki ai ha sieke na'a ne 'osi tohi kae lava ke ne foki ki he akó.

Na'e 'i ai ha'aku kaungāme'a 'e taha 'i he Siteiki Pasatiná lolotonga e palesiteni faka-siteiki 'eku Tangata'eikí. Na'a ne ako 'i he 'Univēsiti 'o Pilikihami Tongí. Lolotonga 'ene kau atu 'i he 'a'ahi 'o fakafofonga'i e akó, na'a ne kau ai 'i ha fakatu'utāmaki fakalilifū 'i he me'alelé pea fakatokoto ai 'i ha falemahaki 'i Lasi Vēkasi, Nevata, USA. 'I he taimi na'e 'ilo ai e Tangata'eikí 'o kau ki he tükunga ne 'i ai hoku kaungā akó, na'a ne faka'uli 'i ha maile 'e 270 (435 km) mei Losi 'Enisilesi ki Lasi Vēkasi ke vakai mo fakahaa'i 'a e 'ofá mo e fakalotolahi kiate ia.

'Oku 'ikai ke u lava 'o lau 'a e ngaahi ngāue anga'ofa peheni na'e fai 'e he Tangata'eikí. Na'e 'ikai ke ne talanoa mai ia kiate kimautolu pe ki ha toe taha. 'Oku 'ikai fa'a fai pehē 'a e kakai anga'ofá.

Na'a ku ako 'o kau ki ha ni'ihi 'o e ngaahi to'onga anga'ofa ko 'ení 'i he ngaahi tohi na'a ne tauhi mei he kakai na'a nau tohi fakamālō mai kiate iá. 'Oku meimeī fōtunga peheni e ngaahi tohi na'a ne ma'u: "Oku ou vivili 'aupito ke u tohi atu 'o kau ki homa 'ōfefine lahi tahá. . . . Na'a ke fakamoleki ha taimi mo tokanga makehe kiate ia 'i ho'o fetu'utaki ke 'a'ahi angé, 'o 'oange kiate ia ho'o fika fakatautahá. Na'a ne 'ohovale mo ofo 'i he'ene

'ilo ho'o fakamahu'inga'i iá. Na'e hoko ho'o fetu'utaki mo e 'a'ahi fakatāutaha ki aí ko ha liliu'anga makehe ia 'i he'ene mo'uí." Na'e hā leva 'i he tohí 'a 'ene foki ki he Siasí, 'ene sila 'i he temipalé, mo 'ene mo'ui fiefia mo tupulakí. "Hili hono lau ho'o fakamatala [fekau'aki mo e anga'ofá 'i he konifelenisi lahi 'o 'Oktōtopa 1994] na'a ku lo'imata'ia 'i he'eku fakatokanga'i kuó ke fakahoko 'i ha ngaahi ta'u lahi 'a e me'a 'okú ke fakalotolahi mai kiate kimautolu hono kotoa ke faí.

Ko 'eku Tamaí, 'a ia ko ha Palōfita 'a e 'Otuá

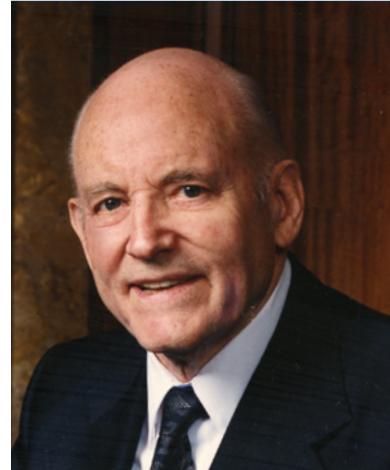
Na'e tui 'a e tangata'eikí kia Sisū Kalaisi. Na'a ne fakafaingofua'i ke u tui foki kia Kalaisi. Na'a ku mamata ki he me'a 'oku fai 'e ha taha 'oku tui kia Kalaisi pea hangē ko Iá. Na'a ku ongo'i 'a e nongá mo e 'amanaki lelei mo e fiefiá tupu mei he fa'ahinga mo'ui ko iá.

Ko e fehu'i faka'osí leva: "'Okú ke tui nai na'e hoko mo'oni ho'o tamaí ko ha palofita 'a e 'Otuá?" Ko ha fehu'i eni na'e faingofua ma'u pē kiate au ke u tali. 'Oku 'ikai ke u manatu'i ha taimi 'i he mo'ui fakatāutaha, fakafāmili, mo fakaengāue, pe faka-Siasi 'a 'eku tamaí te ne tākiekina au ke u fakakau-kau na'e 'ikai ke ne fe'unga. Ka 'oku kehe-kehe ia mei he tui na'e ui mo'oni ia ko ha fakafofonga 'o e 'Otuá ki he kotoa 'o 'Ene fānaú 'i he māmaní. Kuó u 'ilo 'eni na'a ne hoko ko ha palōfita 'a e 'Otuá, ka na'e 'ikai ke u ma'u 'a e 'ilo ko iá mei hono 'ilo'i iá, mamata ki he'ene sīpingá, pe ko hono ue'i au 'e he me'a na'a ku mamata kiate ia 'okú ne fai mo lea 'akí. Na'e tokoni 'a e ngaahi me'a ko iá. Ka na'e 'omi 'a e 'ilo ko iá kiate au ko ha me'a'ofa 'alo'ofa mei he 'Otuā tatau pē ko ia na'a Ne ui iá. ■

'Oku nofo 'a e tokotaha na'a ne fa'u 'i 'Iutā, USA.

MA'UANGA FAKAMATALÁ

1. Ngaahi Akonaki 'a e Kau Palesiteni 'o e Siasí: Hauati W. Hanitā (2015), 241.
2. Ngaahi Akonaki: Hauati W. Hanitā, 265.
3. Ngaahi Akonaki: Hauati W. Hanitā, 1.

"Oku ou fie fakaafe'i 'a e kāingalotu kotoa pē 'o e Siasí ke nau mo'ui mo tokanga lahi ange ki he mo'ui mo e fa'ifa'itaki'anga 'a e 'Eiki ko Sisū Kalaisi, tautautefito ki he 'ofa mo e 'amanaki lelei pea mo e manava'ofa na'a Ne fakahā'i. 'Oku ou fakatauange te tau feanga'ofa'aki lahi ange."³

Fai 'e 'Eletā
Kevin S. Hamilton
'O e Kau Fitungofulú

KOE **Mālohi** **Fakaului** 'OE TOHI 'A MOLOMONÁ

'Oku napangapangamālie 'a e ngaahi mo'oni kotoa 'o e ongoingolelei i he'etau 'ilo 'oku mo'oni—e makatu'u loto 'o 'etau fakamo'oni—'a e Tohi 'a Molomoná.

• **I**he'eku kei tamasi'i, na'á ku sai'ia 'aupito ke fokotu'utu'u fakaholoholo 'a e fanga ki'i paté (dominoes) 'i ha ngaahi laine lōloa mo ha ngaahi fuo kehe-kehe peá u teke'i leva 'a e fo'i pate 'uluakí. Na'e tō fakateholo hifo 'a e fanga ki'i pate kotoa na'e kei tu'ú, 'o feholoholoi ai pē 'o a'u ki he ngata'anga 'o e lainé. Na'á ku fakamoleki ha ngaahi houa ki hono fokotu'utu'u fakalelei e ngaahi paté kae lava ke u ma'u 'a e fiefia 'i he mamata atu ki he'enau tō kotoá.

Ko ha fakamo'oni ki he Tohi 'a Molomoná 'a e taha 'o e ngaahi fuofua sitepu ki hono ma'u ha fakamo'oni ki heongoongolelei 'o Sisū Kalaisí. Hangē tofu pē ko hono fakatupunga 'e he 'uluaki paté 'a e holofa 'o e ngaahi pate kehé, kapau te tau tomu'a feinga ke 'ilo 'a hono mo'oni 'o e Tohi 'a Molomoná, te tau 'ilo leva ko Sisū Kalaisí 'a hotau Fakamo'uí mo e Huhu'i, ko Siousefa Sāmita 'a 'Ene palōfita ne hoko ai 'a hono Fakafoki mai 'o e Oongoongolelé, pea ko e Siasi 'o Sisū Kalaisí 'o e Kau Mā'oni'oni 'i he Ngaahi 'Aho Kimui Ní 'a e Siasi mo'oni 'o Sisū Kalaisí kuo fakafoki mai mo e mālohi pea mo e mafaí ki he māmaní he 'aho ní.

Ko e Tohi 'a Molomoná ko e Uho ia ki He'etau Pōpoakí

Na'e pehē 'e Siousefa Sāmita fekau'aki mo e Tohi 'a Molomoná, "Na'á ku fakahā ki he kau takí ko e Tohi 'a Molomoná ko e tohi totonu taha ia 'i he ngaahi tohi kotoa pē 'i he māmaní, pea ko e maka-tu'u-loto ia 'o 'etau tui fakalotú, pea 'e ofi ange ha tangata ki he 'Otuá 'i ha'ane tauhi ki hono ngaahi akonakí, 'i ha toe tohi kehe."¹

Na'e toe ako'i 'e Siosefa ko e uho ia 'o 'etau tuí, tui faka-lotú, mo e fakamo'oní. Na'á ne fehu'i ange, "To'o 'a e Tohi 'a Molomoná mo e fakahaá, pea 'e 'i fē 'a 'etau tui faka-lotú?". "E hala'atā ha me'a ke tau ma'u."²

Ko hono faka'ofo'ofa 'o e pōpoaki 'o e ongoongoleleí ko 'etau lava takitaha 'o 'ilo ma'atautolu 'oku mo'oni 'a e Tohi 'a Molomoná.

I he'eku hoko ko ha palesiteni fakamisiona 'i Falanisē, Pelisiume, mo Netaleni 'i he ngaahi ta'u kuo hilí, ne u ma'u 'a e faingamālie mo e tāpuaki ke 'initaviu ha nī'hi fakafo'i-tuitui kau ki he'enau tu'unga mo'ui taau ke papitaisó. He 'ikai ke toe ngalo 'iate au 'a e 'initaviu ne u fai mo ha fefine 'e taha.

Lolotonga 'ema 'initaviú ne u 'eke ange kiate ia pe na'e founiga fēfē 'ene 'ilo na'e mo'oni 'a e Siasi. Na'á ne fā hifo ki he'ene kato-to'oto'ó peá ne to'o hake ha tatau takafi molū 'o e Tohi 'a Molomoná kuo motu'a fau. Na'á ne fakaava hake 'a e tohí ki he 3 Nifai 27 peá ne fakamatala mai ko e fuofua vahe 'eni ne fakaafe'i ia 'e he ongo faifekaú ke ne laú. Na'á ne pehē 'i he kamata ke ne laú, na'e ue'i mālohi ia 'e he me'a na'á ne laú pea mo e Laumālie na'á ne ongo'i. Na'e ongo 'aupito kiate ia 'a e laumālie 'o e Tohi 'a Molomoná 'o ne to'o ai ha penivahevahe lanu kulokula pea

kamata leva ke ne laine'i 'a e ngaahi lea na'e ongo lahi taha kiate iá.

Peá ne faka'ali'ali mai leva kiate au 'ene tatau 'o e Tohi 'a Molomoná, 'o fakaava hake ki he 3 Nifai 27. Na'e meimeu laine'i 'a e fo'i lea kotoa pē 'i he vahe ko iá.

Na'á ne pehē mai, "Ko e 'uhinga ia 'oku ou tui af". "Oku lea mai 'a e tohi ko 'ení kiate au 'i ha founiga he 'ikai lava ke u faka'ikai'i. 'Oku ou 'ilo'i 'oku mo'oni ia, pea 'oku ou 'ilo 'oku mo'oni 'a e Siasi 'o Sisū Kalaisi 'o e Kau Mā'oni'oni 'i he Ngaahi 'Aho Kimui Ní."

Na'á ne papitaiso peá ne hoko ko ha mēmipa faivelenga 'o e Siasi.

Ko e Talateu ki he Tohi 'a Molomoná

'Oku foaki mai 'e he talateu ki he Tohi 'a Molomoná ha sīpinga te tau lava ai 'o 'ilo'i 'iate kitautolu pē 'oku mo'oni 'a e pōpoaki 'o e ongoongoleleí. "Na'e fuofua pulusi [a e talateú] 'i he pulusinga 'o e Tohi 'a Molomoná 'i he 1981. 'Okú ne fakafe'iloaiki mai 'a e Tohi 'a Molomoná ki he tokotaha laukonga 'o onopōnī 'aki hono 'omi ha fakamatala puipuitu'a mo ha fakamatala 'o e tohí."³

'Oku kamata 'aki e talateú hono tala mahino mai kiate kitautolu ko e hā e Tohi 'a Molomoná: "Ko ha tohi ia 'o e

'I he taimi 'oku tau ma'u ai ha fakamo'oni fakalangi mei he Laumālie Mā'onī'oni 'oku mo'oni 'a e Tohi 'a Molomonā, 'oku tau lava o 'ilo'i mo'oni 'iate kitautolu pē ko Sisū 'a e Kalaisí, 'a ia ko e Fakamo'ui 'o e māmaní.

ngaahi folofola mā'onī'oni 'oku tatau mo e Tohi Tapú. Ko ha lekooti ia 'o e ngaahi ngāue 'a e 'Otuá mo e kakai na'a nau nofo'i 'a e ongo 'Ameliká 'i he kuonga mu'á, pea 'oku 'i ai hono kakato 'o e ongoongolelei ta'engatá." 'Oku tau 'ilo ai "na'e hiki [ia] 'e ha kau palōfita tokolahí 'o e kuonga mu'á, 'i he laumālie 'o e kikite mo e fakahā" 'i he 'ū lau'i peleti koulá pea tohi mo fakanounou'i "e ha palōfita mo e tangata fa'u hisitōlia ko Molomona hono hingoá."

'Oku tau ako foki "ko e me'a mahu'inga taha na'e tohi 'i he Tohi 'a Molomoná, ko e hā'ele tonu mai 'a e 'Eiki ko Sisū Kalaisí 'o ngāue 'i he lotolotonga 'o e kau Nifaí 'i he hili pē 'Ene toetu'ú. 'Oku fakamata-la'i mai ai 'a e ngaahi tokāteline 'o e ongoongoleleí, pea fakahā mai mo e palani 'o e fakamo'ui, mo fakamata-la'i ki he tangatá 'a e me'a kuo pau ke nau fai, ke nau ma'u ai 'a e melinō 'i he mo'ui ko 'ení mo e fakamo'ui ta'engatá 'i he maama kaha'ú."

Ko e taha 'o e ngaahi me'a mahu'inga taha te tau lava 'o ako mei he Tohi 'a Molomoná 'oku mo'oni 'a e Siasi kuo fakafoki mai 'e Sisū Kalaisí 'o fakafou 'ia Siosefa Sāmitá.

'Oku fakaafé'i kitautolu 'e he talateú "ke lau e Tohi 'a Molomoná, pea [tau] fakalaaululoto . . . ki he pōpoaki 'oku tu'u aí, pea fehu'i ki he 'Otua ko e Tamai Ta'engatá, 'i he huafa 'o Kalaisí pe 'oku mo'oni 'a e tohí." 'Oku tala'ofa mai kiate kitautolu, "ko kinautolu te nau fai 'eni 'o kole 'i he tuí, te nau ma'u ha fakamo'oni ki hono mo'oni mo hono faka-'Otua 'i he mālohi 'o e Laumālie Mā'onī'oni. (Vakai ki he Molonai 10:3–5.)"

'Oku muimui mai ai 'a e tala'ofa ko 'ení: "Ko kinautolu te nau ma'u 'a e fakamo'oni faka-'Otua ko 'ení mei he Laumālie Mā'onī'oni te nau 'ilo'i foki 'i he mālohi tatau ko Sisū Kalaisí 'a e Fakamo'ui 'o e māmaní, pea ko Siosefa Sāmitá 'a 'Ene tangata ma'u fakahā mo e palōfita 'i he ngaahi 'aho faka'osi ko 'ení, pea ko e Siasi 'o Sisū Kalaisí 'o e Kau Mā'onī'oni 'i he Ngaahi 'Aho Kimui Ní 'a e pule'anga 'o e 'Eiki 'a ia kuo toe fokotu'u 'i he māmaní,

ko e teuteu ki he Hā'ele 'Angaua Mai 'a e Misaiá."

Fakakaukau ki ai! 'E lava ke tau 'ilo 'iate kitautolu pē:

- Ko Sisū 'a e Kalaisí, ko e Fakamo'ui 'o e māmaní, pea mo e Huhu'i 'o e fa'ahinga 'o e tangatá.
- Ko ha palōfita mo'oni 'a Siosefa Sāmita. Na'a ne fakahā 'a e mo'oni. Na'a ne mamata ki he ngaahi me'a na'a ne pehē na'a ne mamata ki aí mo fanongo ki he ngaahi lea na'a ne pehē na'a ne fanongo ki aí.
- Ko e Siasi 'o Sisū Kalaisí 'o e Kau Mā'onī'oni 'i he Ngaahi 'Aho Kimui Ní 'a e "siasi mo'oni mo mo'ui pē taha 'i he funga 'o e māmaní kotoa" (T&F 1:30). Ko e Siasi ia 'o Sisū Kalaisí. 'Oku 'i ai 'a e mo'oni, mālohi, mafaí, mo e ngaahi ouaú. 'Oku tataki ia 'e he 'Eiki mo e Fakamo'ui ko Sisū Kalaisí 'o fakafou 'i he kau palōfita mo'ui.

Te tau lava 'o 'ilo kotoa 'eni 'i he'e-tau 'ilo 'oku mo'oni 'a e Tohi 'a Molomoná. 'Oku 'i ai ha mālohi fakaului mo fakalotoa.

Ko 'Eku Fakamo'oni ki he Tohi 'a Molomoná

'I he'eku hoko ko ha faifekau kei talavou 'i Falaniseé, na'a ku fie ma'u ke u 'ilo 'iate au pē pe 'oku mo'oni 'a e Tohi 'a Molomoná. Na'a ku 'ilo na'e mo'oni ia. Na'a ku faka'amu na'e mo'oni ia. Na'a ku 'alu foki ki he ngāue fakafafeikaú mo ha tui na'e mo'oni ia. Ka neongo iá, 'i he'eku ngāue 'i he 'aho kotoa mo fakahā ange ki he kakaí 'oku 'i ai 'eku fakamo'oni ki he tohí, 'i he lelei taha 'o e lea faka-Falanisē ne u ala lavá, na'e te'eki ai pē ke u 'ilo'i ia ma'aku.

Na'e momoko mo hauhau homa ki'i fale nofo'angá 'i he fakatonga ko ia 'o Falaniseé lolotonga 'a e fuofua fa'ahita'u momoko ko iá. 'I he pongipongi mo e efiafi kotoa pē, kimu'a mo e hili 'a e ngāue 'o e 'ahó, na'a ku fusi a'u hoku kafú mo ha kote lōloa ke lau mo ako 'eku Tohi 'a Molomoná. Na'a ku 'ilo'i 'a e tala'ofa 'a Molonai, 'a ia kapau te u lau, fakalaaululoto, mo lotu, 'e lava ke u 'ilo'i

Ko e taha 'o e ngaahi me'a mahu'inga taha te tau lava 'o ako mei he Tohi 'a Molomoná 'oku mo'oni 'a e Siasi kuo toe fakafoki mai 'e Sisū Kalaisí 'o fakafou 'ia Siosefa Sāmitá.

ia foki. Na'á ku lau ia 'i ha ngaahi 'aho mo e ngaahi uike, ka na'e 'ikai pē ha me'a 'e hoko. 'Ikai ha maama, 'ikai ha 'āngelo, 'ikai ha le'o—'ikai ha me'a tuku kehe pē ha ongo'i nonga 'i he'eku lau ia.

Na'e hokohoko atu 'eku laú mo hono laine'i e ngaahi potufolofola mahu'ingá peá u lotu ke 'ilo pe na'e mo'oni 'a e Tohi 'a Molomoná. Na'e faifai pea hoko mai 'a e maná. Hangē ko ia kuo fakamatala'i 'e 'Eletā Tēvita A. Petinā 'o e Kōlomu 'o e Kau 'Apostolo 'e Toko Hongofulu Mā Uá, na'e hangē ia ha hopo hake 'a e la'aá kae 'ikai ko hano kamosi fakafokifā hake 'o ha maama.⁴ Na'e kamata ke hulungia hoku 'atamaí mo hoku lotó 'e ha maama. Na'e kamata ke u mamata ki he Tohi 'a Molomoná 'i ha founiga kehe. Na'e kamata ke u ma'u ha 'uhinga fo'ou mei he ngaahi potufolofola ne u 'osi lau kimu'á. Ko e founiga lelei taha te u lava 'o fakamatala'i 'aki 'eku a'usia na'e kamata ke fakamāma'i hoku 'atamaí.

Hili ha ngaahi uike mo ha ngaahi māhina, 'e lava ke u pehē na'á ku 'ilo fakapapau ange 'i ha toe me'a kuó u 'ilo ko e Tohi 'a Molomoná ko e folofola ia 'a e 'Otuá. Na'á ku 'ilo na'e hiki mo fakatolonga ia ma'a hotau kuongá ni mo 'omi ia ko ha fakamo'oni

mālohi kia Sīsū Kalaisi mo Hono Siasí. Ko e ongo na'e toutou ha'u kiate au 'o fakafou mai 'i he le'o 'o e Laumālié, "Oku mo'oni ia, 'oku mo'oni ia, 'oku mo'oni kotoa ia."

Hili ha ta'u 'e fāngofulu mei ai, 'oku ou kei fe'ao mo e fakamo'oni tatau. Kuó u lau tā tu'o lahi he taimí ni 'a e Tohi 'a Molomoná, pea ko e taimi kotoa pē—"i he taimi kotoa pē—"oku ou toe fanongo ki he ngaahi leá "Oku mo'oni ia." Kuo fakapapau'i mai ai heni kiate au ko Sīsū Kalaisi hoku Fakamo'uí pea ko 'Ene ngāue ma'ongo'onga 'eni 'o e fakamo'uí.

Hangē ko e holofa 'a e fanga kī'i pate (dominoes) na'á ku manako ke va'inga 'aki he'eku kei tamasi'i he taimi na'á ku teke'i ai e 'uluaki paté, 'oku pehē tofu pē 'a e napangapangamālie 'a e ngaahi mo'oni kotoa 'o e ongoongoleleí 'i he'etua 'ilo 'oku mo'oni—e maka-tu'u-loto 'o 'etua fakamo'oni—'a e Tohi 'a Molomoná. ■

MA'U'ANGA FAKAMATALÁ

1. Siosefa Sāmita, 'i he talateu ki he Tohi 'a Molomoná; vakai foki ki he *History of the Church*, 4:461.
2. *Ngaahi Akonaki 'a e Kau Palesiteni 'o e Siasí: Siosefa Sāmita* (2007), 224.
3. *Book of Mormon Teacher Resource Manual* (2004), 19.
4. David A. Bednar, "Ko e Laumālie 'o e Fakahaá," *Liahona*, Mē 2011, 87–90.

KO E UHO 'O HONO FAKAFOKI MAI 'O E ONGOONGOLELEÍ

"Ko e Tohi 'a Molomoná ko e uho ia 'o e Ongoongolelei Kuo Toe Fakafoki Maí. Nā'e hiki, malu'i, mo foaki ia 'i he fakahinohino 'a e 'Eikí. Nā'e liliu ia 'i he 'me'afaoki mo e mālohi 'o e 'Otuá."

Palesiteni Russell M. Nelson,
Palesiteni 'o e Kōlomu 'a e Kau 'Apostolo 'e Toko Hongofulu
Mā Uá, "Kau Atu," *Liahona*, Mē 2013, 47.

HA'U 'O MUIMUI 'IATE AU: Ko hono Ako'i 'o e Ngaahi Tefito'i Me'a Ikí 'i Apí

Fai 'e Alicia Stanton mo
Natalie Campbell

The 'amanaki ke fakahoko 'a e eiafi fakafāmili 'i 'apí, na'e kamata 'aki hano 'eke ange 'e ha fa'ē ki ha'ane fānau 'e toko ua, "Ko e fē nai ha taimi kuó ke ongo'i ai 'a e tataki 'a e Laumālié?"

Na'e läunga hono 'ōfefine ta'u 17, "Ko e tu'o tolu eni hono ako'i au 'e he Laumālié 'i he māhiná ni."

Na'e tali mai 'e he tangata-eikí, "Sai, ta 'oku lahi e me'a te ke tokoni mai aí." Na'e lōngonoa lolotonga e tatali 'a e Fine'eikí mo e Tangata'eikí 'i he fa'a kātaki kae fakakaukau 'ena fānaú fekau'aki mo e fehu'í.

Na'e faifai pē pea vahevahe mai 'e hona foha ta'u 14 ha'ane a'usia mei he akó 'i he 'aho ko iá.

Na'e tali mai 'e he'ene fa'eé, "Ko ia, 'okú ne fakamanatu mai kiate au fekau'aki mo e muimui 'a Nifai ki he Laumālié 'i he taimi na'e 'ikai ke ne 'ilo ai 'a e founa ke ma'u ai 'a e 'ū lau'i peletí meia Lēpaní."

Na'e vahevahe 'e hono 'ōfefiné 'a e founa 'o 'ene muimui ki ha ue'i ke ne talanoa ki ha ki'i ta'ahine na'e tuenoa 'i he pasí. Na'e fakahikihiki'i 'e he'ene tangata-eikí 'ene fili na'e faí mo fakafebau'aki ia ki ha'ane a'usia 'i he ngāuē.

Na'a nau fakamā'opo'opo 'aki 'enau fealēlea'akí 'aki hono hiva'i e "Oku taki 'a e Laumālié" (*Ngaahi Himi*, fika 73).

Ko ha founa fakafaiako faingofua—hono vahevahe 'o e ngaahi a'usia fekau'aki mo e tokāteline ko 'ení—na'e ola lelei ai 'a e eiafi fakafāmili 'i 'api ko 'ení.

'Oku 'omi 'e he fakamatala ko 'ení ha ngaahi sīpinga mo'oni 'o e founa 'oku 'ilo ai 'e he kakáí e ngaahi tefito'i mo'oni 'i he nāunau fakalēsoni 'a e to'u tupú ki he Sāpaté, kuo fokotu'utu'u ki he māhinā takitaha. 'Oku mo'oni 'oku 'ikai ko e ngaahi sīpinga pē ko 'ení 'a e ngaahi founa ke ako ai fekau'aki mo e ngaahi tokāteline ko 'ení. Te ke lava 'o fekumi ki ha tataki faka-lumālie 'o fakatatau ki he ngaahi fie ma'u ho fāmilí.

'Oku ako'i 'e he nāunau fakalēsoni 'a e to'u tupú ki he Sāpaté—Ha'u, Muimui 'late Aú—ha tefito'i tokāteline 'e taha 'o e ongoongoleleí 'i he māhina takitaha. Ko e ngaahi founa 'eni ke ako ai 'a e ngaahi tefito'i mo'oni fakatokāteline ko iá mo ho fāmilí.

SĀNUALÍ

Ko e Tolu'i 'Otuá

Ko e kau mēmipa 'o e Tolu'i 'Otuá—ko e Tamai Hēvaní, Sisū Kalaisi, mo e Laumālie Mā'oni'oní—ko ha tangata māvahevahe/kehekehe 'e toko tolu, ka 'oku nau uouangataha 'i he taumu'a mo e nāunau.

Na'e fakamatala ha finemui 'e taha fekau'aki mo e ako ki he Tolu'i 'Otuá: "Oku mahu'inga kiate au ko e Kakai kehekehe 'eku Tamai Hēvaní, ko hoku Fakamo'uí, mo e Laumālie Mā'oni'oní ke u lava 'o feinga ke u 'ilo'i fakafo'ituitui [Kinautolu] kae muimui 'i [He'enau] uouongatahá. 'Oku ou hounga'ia ko 'eku toki faka-tokanga'i eni te u lava 'o hangē ko e 'Otuá koe'uhí ko e Tolu'i 'Otuá 'oku 'ikai ko ha me'a ia 'oku 'ikai lava ke fakamatala'i ka ko ha Kakai fakalangi 'oku 'ofa, faitā-puekina, tataki mo 'ilo'i au."

Ke ako'i e tokāteline ko 'ení, te ke malava 'o feinga ke aleia'i 'a e ngaahi fehu'i hangē ko 'ení, "Ko e hā te tau lava 'o ako mei he Tolu'i 'Otuá fekau'aki mo e ngāue fakataha 'i he uouangatahá?" pe "E anga fēfē ha'atau fakamāloha hotau vā fetu'utaki mo e kau mēmipa 'o e Tolu'i 'Otuá?"

'E ala tokoni hano fakafe-hoanaki 'a e Sione 10:30 mo e Tokā-teline mo e Ngaahi Fua-kava 50:43 ke ma'u ai ha fealea'aki lelei mo ha ngaahi fakakaukau fekau'aki mo e uouongatahá.

FÉPUELI

Ko e Palani 'o e Fakamo'uí

'Oku tali 'e he palani 'o e fakamo'uí 'a e ngaahi tefito'i fehu'i 'a e tangatá, hangē ko e, "Ko hai au?" mo e "Ko e hā e taumu'a 'o e mo'u?" 'Oku lava ke hoko 'etau fai ko ia e ngaahi fehu'i mo fekumi ki ha ngaahi talí ko ha founa mālohi ia ke ako ai fekau'aki mo e palani 'o e fiefia 'a e Tamaí.

Hangē ko 'ení, na'e kamata 'e ha talavou 'e taha hono ako 'o e folofolá 'aki hono fehu'i, "Oku fēfē nai e 'ulungaanga 'o e 'Otuá 'i hono fakafehoanaki ki he 'ulungaanga ne u ma'u 'i he maama fakalau-mālié? mo ia 'oku ou ma'u 'i he taimí ni? mo ia 'oku ou faka'amu ke u ma'u 'i he maama ka hoko ma'i?" Na'a ne hiki e ngaahi tali ki he ngaahi fehu'i ko 'ení 'o hangē ko ia na'a ne ma'u 'i he folofolá peá ne faka'aonga'i ia ke ako'i e palani 'o e fakamo'uí ki he ni'ihi kehé.

Ko e hā ha ngaahi fehu'i 'oku ma'u 'e ho'o fānaú fekau'aki mo e palani 'o e fakamo'uí?

NGAAHI MA'U'ANGA TOKONI KI HE FAIAKÓ

Oku 'omi 'e he Siasí ha ngaahi ma'u'anga tokoni lahi ke tokoni ki ho'o ako mo ako'i e ngaahi tefito'i mo'oni fakatokāteline ko 'ení. Fakakaukau ki he ngaahi me'a ko 'ení 'o tānaki atu ki he ngaahi folofolá mo e ngaahi lea 'o e konifelenisi lahí:

Ngaahi Akonaki 'a e Kau Palesiteni 'o e Siasí. 'Alu ki he lds.org/manual/teachings-of-presidents.

Tu'u Ma'u 'i he Tui. 'Alu ki he lds.org/manual/home-and-family.

Malanga'aki 'Eku Ongoongoleleí mo e ngaahi tohi tufá. 'Alu ki he lds.org/manual/missionary.

Hivá. 'Oku fakamāloha 'e he hiva 'i he tohi himí mo e *Tohi Hiva* 'a e *Fānaú* 'a e ngaahi tefito'i mo'oni 'o e ontoongoleleí. 'Alu ki he lds.org/music.

Ngaahi Vitió. 'Oku fakamānako 'a e ngaahi vitiō 'a e Siasí pea 'e lava ke tokoni ke kamata ha fepōtalanoa'aki ki he ontoongoleleí 'i 'api. 'Alu ki he lds.org/media-library.

Ngāue Faka'ātī. 'E lava ke hanga 'e hono faka'aonga'i ko ia 'o e ngaahi fakatātā 'i he *Tohi Fakatātā* 'o e *Ongoongoleleí* 'o fakatupulaki ha ngaahi fakakaukau fekau'aki mo e folo-folá. 'Alu ki he lds.org/media-library.

MĀASI

Ko e Fakalelei 'a Sīsū Kalaisí

'E founga fēfē ha 'ikai ke ngata pē 'etau ako ki he Fakalelei 'a Sīsū Kalaisí kae kau foki ki ai mo e faka'amu fakamātoato 'a hotau Fakamo'uí ke tau faka'ao-nga'i 'Ene Fakalelei 'i he'etau mo'u?

Koe'uhí kuo tau foua kotoa pē 'a e tuenoá, fai e ngaahi fehalákí, mo fie ma'u ha mālohi, 'oku tau fie ma'u kotoa pē ha mahino lahi ange pea faka'aonga'i 'a e Fakalelei. Na'e ngāue 'aki 'e ha 'etivaisa 'o e Kau Finemuí ha fo'i vitiō ke tokoni ke mahino lelei ange ki he'ene kalasí 'a e Fakalelei 'a e Fakamo'uí.

Ko e a'usia 'eni ha finemui 'e taha:

"Na'a mau mamata 'i he 'None Were with Him' (video, LDS.org). Na'e hangē 'a e le'o 'o 'Eletā Sefili R. Hōlani 'o e Kau 'Apostetolo 'e Toko Hongofulu Mā Uá ko ha vanavanaiki mai 'o ha afo fakanonga 'o ha fuluta tāutahá 'i he'ene pehē, 'Ko e taha 'o e ngaahi me'a fakafiemālie lahi taha 'o e taimi Toetu'u ko 'ení ko e 'a'eva toko taha 'a Sīsū 'i he hala lōloa mo fakata'elata ko 'ení, pea kuo pau ke 'oua na'a *tau* foua ia 'e kitautolu.'

"Ne u ongo'i mā 'i hono fie ma'u 'a e Fakalelei 'a e Fakamo'uí, ka 'i he'eku pito 'i he Laumālié, ne u ongo'i 'a e 'amanaki lelei ki hano tafi'i atu 'e He'ene Fakalelei 'a 'eku ongo'i halaiá. Na'e foaki mai 'e he 'Eikí 'Ene mo'uí ma'aku; na'e 'ikai te Ne faka'ise'isa, pea pehē foki mo au."

Koe'uhí ko e Fakalelei ko e me'a fungani taha ia 'o hotau fakamo'uí, kuo pau ke tau ako'i mo ako fe-kau'aki mo ia 'i he fakahinohino 'a e Laumālie Mā'oní 'oní. Mahalo 'e tataki koe ke alea'i e folofolá pe ngaahi fakamo'oni fakae'apostetolo hangē ko e "The Living Christ: The Testimony of the Apostles" (*Liahona*, Apr. 2000, 2). Fakakaukau ke alea'i ha fehu'i 'o hangē ko e, "Ko e fē nai ha taimi na'a ke ongo'i ai 'a e mālohi fai fakamo'ui, fakamālohia, pe huhu'i 'o e Fakalelei?"

EPELELI

Kuonga Fakakosipelí, Hē mei he Mo'oní, mo hono Fakafoki mai 'o e Ongoongolelei

'Oku tokoni hono ma'u ha mahino ki he hē mei he mo'oní—ko ha tō mei he ongoongolelei mo'oní—ke mahino kiate kitautolu 'a e fie ma'u ki hano fakafoki mai 'o e ongoongolelei, ko e lakanga fakataula'eikí, mo e Siasi 'o Sīsū Kalaisí 'o e Kau Mā'oní 'oní 'i he Ngaahi 'Aho Kimui Ní.

Na'e tokoni 'a e lēsoni fakataumu'a ko 'ení ki hano ako'i 'e ha kau faifekau 'e nī'ihī ha fiefanongo fekau'aki mo e Hē mei he Mo'oní mo e Fakafoki Mai 'o e Ongoongolelei.

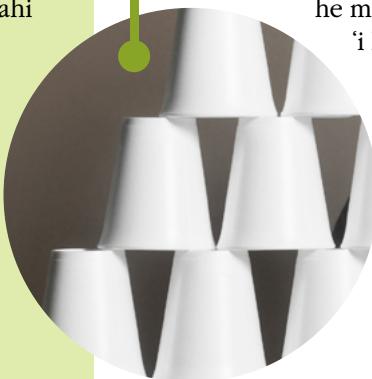
"Na'á ku faka'aonga'i mo hoku hoá ha 'ū ipu pelesitiki ne fakahingoa'aki e ngaahi kongokonga 'o e Siasi mo'oní, 'o langa 'aki ha pilamita lolotonga hono fakamatala'i e founга na'e fokotu'u 'aki 'e Sīsū Kalaisí Hono Siasí.

"Peá ma fakamatala'i leva 'a e Hē mei he Mo'oní lolotonga 'ema to'o 'a e 'ū ipu na'á ne fakafofonga'i 'a e Kau 'Apostetoló mo mamata ki he holofa hifo hono fa'ungá. 'I he'ema fakamatala'i hono Fakafoki mai 'o e ongoongolelei 'o fakafou 'i he Palōfita ko Siosefa Sāmitá, na'á ma toe langa 'a e tauá, 'o fakaha'i 'oku tatau pē 'a e Siasí he 'ahó ni mo ia na'e mu'aki fokotu'u 'e Kalaisí.

"Ko e fuofua taimi ia, na'e mahino ai ki he tangatá. Na'e faifai pea toki 'uhinga mālie kiate ia 'a e Fakafoki mai 'o e Ongoongolelei 'i he taimi na'e mahino ai kiate ia 'a e 'uhinga ne fie ma'u aí."

'Oku lahi ha ngaahi founга kehe ke fakafofonga'i 'aki e hokohoko 'o e kuonga fakakōsipelí, hē mei he mo'oní, mo e fakafoki mai 'o e ongoongolelei. Te ke lava 'o lau 'a e ngaahi potufolofola fekau'aki mo e ngaahi teftio ko 'ení pea muimui ki he ue'i 'a e

Laumālié ke fa'u ha'o fakatātā pē 'a'au 'o kau ki he me'a na'a ke akō (vakai ki he sīpingá 'i he, 'Āmosi 8:11–12; 1 Nīfai 13; T&F 136:36–38; Mōsese 5:55–59).

Kau Palōfítá mo e Fakahaá

'Oku tokanga lahi mai 'a e 'Eikí fekau'aki mo ['Ene] fetu'utaki mo kitautolu. 'Oku tau ma'u 'ene fakahinohino ki he'etau mo'u'i 'o fakafou 'i he fakahā 'okú Ne 'omi ki He'ene kau palōfítá mo kitautolu fakatāutaha.

'Oku fa'a mahino lelei ange 'a e ngaahi tefto'i mo'oni 'o e ongoongo-leleí 'i he'etau fakafehoanaki ki he ngaahi me'a mo e ngaahi a'usia 'i he mo'ui faka'ahó. 'Oku fakamatala'i 'e ha finemui hono tokoni'i ia 'e hono fakafe-hoanaki ke ne fakatokanga'i ai 'a e fakahaá:

"Ne u ako fekau'aki mo e fakahaá 'o fakafou 'i ha palōfita 'o onopōnī. Na'e lea 'a 'Eletā Tēvita A. Petinā 'o e Kōlomu 'o e Kau 'Aposetolo 'e Toko Hongofulu Mā Uá 'o kau ki he laumālie 'o e fakahaá mo fakamatala'i ia 'i ha fakatātā 'o e māmā. 'Oku tātāitaha ha fakahā 'oku hoko fakafokifā mai mo mahino lelei 'o hangē ko hano kamosi e 'uhilá 'i ha loki fakapo'uli. 'Oku angamaheni ange 'ene hoko māmālie mai pē 'o hangē ko e faka'au ke maamangia ange ha la'a hopo. 'Oku pehē 'e 'Eletā Petinā, 'oku tu'o lahi e hoko mai 'a e fakahaá 'o hangē ko e maama 'i ha 'aho kakapú. "Oku fe'unga pē 'a e maama 'okú ke . . . lava 'o sio ki aí ke ke tuiaki atu ai ki mu'a 'i he kakapú" ('i he "Patterns of Light: Spirit of Revelation" [vitiō], LDS.org). Na'e mahu'ingamālie kiate au 'a e fakatātā ko 'ení koe'uhí na'a ku fakatokanga'i na'e lava ke u ma'u 'a e fakahaá kapau na'a ku tuku ha taimi ke u fakakaukau ki ai."

'I he'etau ma'u ha taimi ke ako 'a e ngaahi lea fakatātāá, ngaahi talanoa fakatātāá, mo e ngaahi faka'ilongá, 'e lava ke hokohoko atu e tupulaki 'etau mahino ki he ngaahi tokāteliné. 'Oku tokoni 'a e ngaahi founiga fakafaiako ko 'ení ke tau ako ai 'o lahi ange 'i he taimi 'oku tau faka'atā ai 'a e Laumālié ke ne fakahā mai kiate kitautolu e ngaahi fakakaukau fo'ou.

SUNE

Lakanga Fakataula'eikí mo e Ngaahi Kī 'o e Lakanga Fakataula'eikí

Ko ha tefto mahu'inga 'a e lakanga fakataula'eikí ki he tokotaha kotoa pē. Ko e mālohi ia 'o e 'Otuá pea 'e lava ai ke tāpuaki'i kotoa kitautolu. 'Oku tau takitaha ma'u ha fatongia mahu'inga 'i he ngāue 'o e lakanga fakataula'eikí.

'Oku 'i ai ha kakai 'e nī'ihi 'oku 'ikai ke nau maheni mo e ngaahi fatongia, ko e ngaahi tu'ungá mo e hisitōlia 'o e lakanga fakataula'eikí. 'E lava ke hoko ha ki'i sivi tali fehu'i ko ha founiga fakalata ia ke ako ai 'a e ngaahi fakakaukau ko 'ení.

Te ke lava 'o ngāue 'aki ha nī'ihi 'o e ngaahi fehu'i ko 'ení 'o makatu'unga pē 'i he me'a 'okú ke fie akó, pea fakaafe'i ho'o fānaú ke nau fekumi ki he ngaahi talí 'i he folofolá mo e ngaahi akonaki 'a e kau palōfita 'o onopōnī.

- Ko e hā 'a e ngaahi tu'unga mo e ngaahi fatongia 'o e Lakanga Taula'eiki faka-'Eloné? 'o e Lakanga Taula'eiki Faka-Melekisētek?
- Ko e hā 'a e ngaahi kī 'o e lakanga fakataula'eikí? Ko hai 'okú ne ma'u iá? Ko e hā 'oku fie ma'u ai 'a e ngaahi ki?
- Ko e hā 'a e faikehekehe 'i he tu'ungá, mafaí, mo e mālohi 'o e lakanga fakataula'eikí?
- 'Oku tāpuekina fēfē 'e he lakanga fakataula'eikí 'a e kakai fefiné mo e kakai tangatā fakatou'osi?

'E lava ke ma'u e talí 'i he ngaahi tohi hangē ko e Ngaahi Tefto'i Mo'oni 'o e Ongoongolelei (2009) mo e Tu'u Ma'u 'i he Tu'i: Ko Ha Huluhulu ki he Ongoongo-lelei (2004) pea 'i he folofolá 'o hangē ko e Tokāteliné mo e Ngaahi Fuakavá 13, 20, mo e 107.

'E lava ke ma'u e tali ki he fehu'i faka'osí, "Oku tā-puekina fēfē 'e he lakanga fakataula'eiki 'a e kakai tangatā mo fafiné fakatou'osi?" 'i he ngaahi folofolá ka ko e me'a mahu'inga tahá e fakakaukau ko ia ki he founiga 'oku tokoni'i fakatāutaha ai kitautolu 'e he tokāteliné ko 'ení. ■

'Oku nofo 'a e kau fa'u tohi 'i Iutā, USA.

'E pulusi atu 'a e Konga 2 'o e fakamatala ko 'ení, ko e ngaahi fakakaukau fevahevahé'aki ki Siulai-Tisema, 'i he konga kimui 'o e ta'u ní.

Fai 'e 'Eletā
Jeffrey R. Holland

'O e Kōlomu 'o e
Kau 'Aposetolo 'e
Toko Hongofulu
Mā Uā

KO HONO 'ILO'I 'OE **Tolu'i 'Otuá**

*Kuo pau ke tau 'ilo'i e Kakai Fakalangi ko 'ení 'i he
tapa kotoa pē te tau lavá. Kuo pau ke tau 'ofa 'iate
Kinautolu, ofi ange kiate Kinautolu, talangofua
kiate Kinautolu, pea feinga ke hangē ko Kinautolú.*

*Mei ha lea ko e, "The Godhead," na'e fai lolotonga 'a e seminā ma'a e kau palesiteni fakamisiona fo'oū 'i he
Senitā Ako'anga Fakafafekau 'i Polovó 'i he 'aho 23 'o Sune, 2013.*

Na'e pehē 'e he Palōfita ko Siosefa Sāmitá, "Ko e 'uluaki tefito'i mo'oni ia 'o e ongongoleleí ke 'ilo'i pau 'a e 'ulungaanga 'o e 'Otuá."¹ Na'á ne toe pehē foki, "Oku ou fie ma'u kotoa kimoutolu ke mou 'ilo Ia, pea mo feangainga mo Ia."² Kuo pau ke tau ma'u "ha [fakakaukau] tonu 'o 'ene . . . haohaoá, mo e ngaahi 'ulu-
ngāngá" pea mo ha fakafeta'i koe'uhí "ko e fisifisimu'a 'o [Hono] 'ulungāngá."³

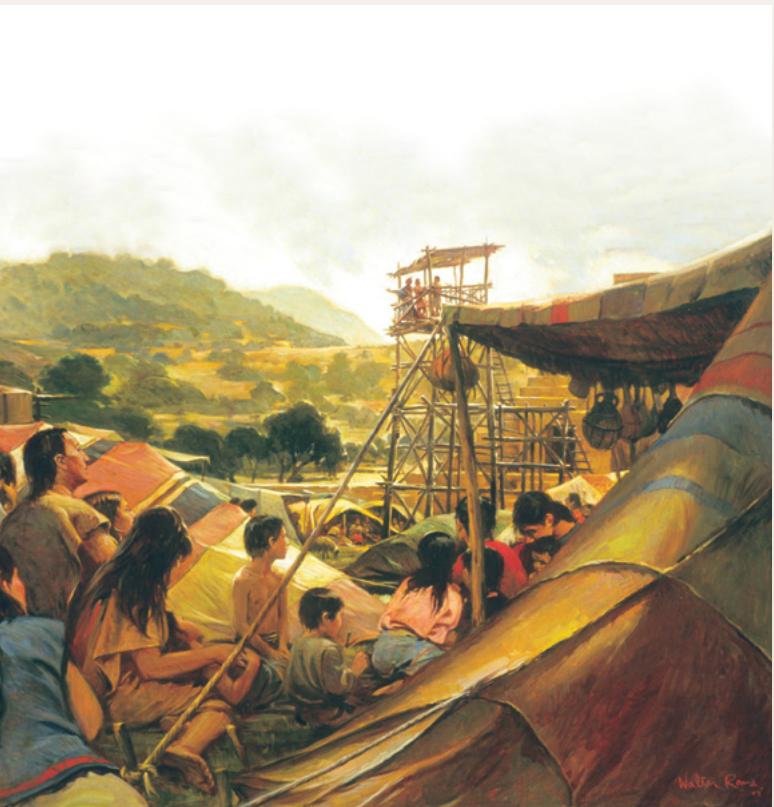
'Oku ou faka'amu ke fakaa'u mai 'a e pole 'a e Palōfítá kiate kitautolu ke tau 'ilo'i pau mo 'etau kau faifekaú, kāingalotú, mo 'etau kau fiefanongó 'a e 'ulungaanga 'o e kau mēmipa 'o e *Tolu'i 'Otuá*. Kuo pau ke tau ma'u ha fakakaukau tonu ki He'enau haohaoá mo e 'ulungaanga fakafao'ituituí pea mo ha fakafeta'i koe'uhí ko e fisifisimu'a 'o *Honau* 'ulungaanga fakatāutahá.

'Oku 'ikai hoko noa pē 'a 'etau 'uluaki tefito 'o e tuí 'a ia "Oku mau tui ki he 'Otua, ko e Tamai Ta'egatá, pea ki Hono 'Alo, Ko Sīsū Kalaisí, pea ki he Laumālie Mā'oni'oni" (Ngaahi Tefito 'o e Tuí 1:1). 'Oku mahino 'a e pōpoakí ki he kakai kotoa pē 'oku nau ako'i 'a e ongoongoleleí. 'Oku 'ikai hano 'aonga 'etau feinga ki he ngaahi mo'oni kehe 'oku tau tui ki aí 'o kapau kuo te'eki ai ke tau fakapapau'i 'i he'etau fakakaukaú mo e fakakaukau 'a kinautolu 'oku tau ako'i 'a e fatongia mahu'inga taha 'o e *Tolu'i 'Otuá* 'i he'etau tokāteliné mo hotau iku'anga ta'engatá. Kuo pau ke tau 'ilo'i e Kakai Fakalangi ko 'ení 'i he tapa kotoa pē te tau lavá. Kuo pau ke tau 'ofa 'iate Kinautolu, ofi ange kiate Kinautolu, talangofua kiate Kinautolu, pea feinga ke hangē ko Kinautolú.

I he'etau 'omi 'a e kakaí ki he Siasi, 'oku 'ikai ke tau papitaiso mai kinautolu ki ha Siasi 'o ha tangata, 'o tatau ai pē pe ko e tangata ko íá ko Siousefa Sāmita pe Pilikihami 'Iongi pe Tōmasi S. Monisoni—o faka'apa'apa ki he kau palōfita ko íá 'o hangē ko ia 'oku tau faí. Pea 'oku 'ikai ke tau papitaiso mai kinautolu ki he Siasi 'o e ngaahi famili fiefiaí pe ko e Kuaea 'a e Tāpanekale Māmonganá.

'I he taimi 'oku tau 'omi ai e kakaí ki he Siasí, 'oku tau papitaiso 'a kinautolu 'i he huafa 'o e Tamaí, pea mo e 'Aló, pea mo e Laumālie Mā'oni'oní. 'I he'etau fai iá, 'oku tau tataki ai kinautolu ki he 'afio'anga 'o e Tamaí fakafou 'i he ngāue fakafaifekaú, Fakaleleí, mo e 'alo'ofa 'a Hono 'Aló, mo e ivi tākiekina 'o e Laumālie Mā'oni'oní 'o tataki kinautolu ki he taumu'a ko 'ení. Kuo pau ke tau fakamahu'inga'i 'i hotau 'atamaí 'a e tu'unga fungani ko 'eni 'o e Tolu'i 'Otuá ke hoko fakatou'osi ko e taumu'á, mo hono ngāue'í lolotonga 'etau fakahoko 'a e ngāue 'o e fakamo'uí.

Ko e ola 'o e ngaahi akonaki 'a e Tu'i ko Penisimani i hono kāngalotū, ko ha faka'uhinga fakafolofola haohaoa ia 'o e tupulaki mo'oni 'oku tau fakamamafa'i i he'etau kau papi ulu'i he'etau fokotu'u ko ia 'a e Siasi i "māmani kotoa pē."

Kapau, te tau hangē ko e akonaki ‘a e Tu‘i ko Penisimaní, ‘o ‘ilo‘i *mo‘oni* ‘a e Kakai Fakalangí ni ‘a ia ‘oku tau tauhí mo fakapapau‘i ‘oku ‘ikai ko ha muli Kinautolu pe mama‘o mei he‘etau ngaahi fakakaukaú mo e ngaahi holi ‘a hotau lotó (vakai ki he Mōsaia 5:13), te tau ma‘u leva ‘a e ola ne a‘usia ‘e he Tu‘i ko Penisimaní. Pea ko e hā ‘a e ngaahi me‘a ko iá? Na‘e a‘usia ‘e hono kakaí “ha fu‘u liliu lahi,” ‘o “‘ikai ai te [nau] toe ma‘u ha holi ke faikovi, kā ke failelei ma‘u ai pē,” pea nau “loto-fiemálie ke fai ha fua-kava . . . ke fai e finangalo [‘o e ‘Otúá], pea talangofua ki he‘ene ngaahi fekaú ‘i he me‘a kotoa pē [‘oku totonu] ke ne fekau [kiate kinautolú], ‘i he toenga kotoa ‘o [honau] ngaahi ‘ahó” (Mōsaia 5:2, 5).

Ko e ola ia 'o e ngaahi akonaki 'a e Tu'i ko Penisimaní ki hono kāingalotú, pea ko e faka'uhinga fakafolofola *haohaoa* ia 'o e *tupulaki mo'oni* 'oku tau fakamamafa'i 'i he'etau kau papi uluí 'i he'etau fokotú'u ko ia 'a e Siasi 'i "māmani kotoa pē" (Ma'ake 16:15).

Hangē ko ia ne ako'i 'e he Fakamo'uí, ko e ngāue faka-faifekaú—'a e ngāue 'o e fakamo'uí—'oku hangē ha kū-penga 'oku tau falō atu ki ha māmani, ngaahi pule'anga, ngaahi anga fakafonua, mo e kakai lahi ange. 'I he'ene pe-heé, te tau tānaki, 'o hangē ko e lau 'a e talanoa fakatātaá, ha ngaahi ika "kehekehe" (Mātiu 13:47). Ko e tokolahi 'o e fanga "ika" ko iá 'i hotau ngaahi feitu'u moveteveté 'oku 'ikai ke nau 'ilo ko hai 'a e 'Otuá pe 'oku fefé 'Ene Tu'unga Fakaetamaí; 'oku 'ikai ke nau 'ilo ko hai 'a Sīsū Kalaisi pe ko e hā e 'uhinga 'oku fakamo'uí ai kitautolu 'i Hono huafā pē 'i he lalo langí (vakai ki he Ngāue 4:12); 'oku 'ikai ke nau 'ilo 'a e Laumālie Mā'oní'oní pe ko e hā e 'uhinga na'e ['omi aíl] 'a e mēmipa ko eni 'o e Tolu'i 'Otuá "ke ako'i 'a e mo'oní" (T&F 50:14).

Ko e 'Ilo ki he Tolu'i 'Otuá

Ko e mo'oni, 'oku 'i ai ha ngaahi me'a lahi 'oku 'ikai ke 'ilo 'e he fa'ahinga kehekehe ko eni 'o e iká, ka 'o kapau te nau tali 'a e ongoongolelei kuo fakafoki maí pea 'ilo'i mo'oni 'a e fakamo'uí 'i honau laumālié, 'e pau ke kamata 'aki ia ha 'ilo mo ha mahino ki he kau mēmipa 'o e Tolu'i 'Otuá. Ko hono fakalükufuá, "oku ma'u pē 'a e lotu mo'oni mo fakahaoffi 'e kinautolu 'oku nau 'ilo 'a e mo'oni fekau-'aki . . . mo e Tolu'i 'Otuá pea mo mahino kiate kinautolu 'a e vā fetu'utaki totonu 'oku totonu ke ma'u 'e he tangatá mo e mēmipa takitaha 'o e [me'a kuo ui 'e ha taha 'o e Kau Takimu 'á] 'a e Kau Palesiteniš Ta'engata ko iá."⁴

Na'e fakamanatu mai 'e 'Eletā Pulusi R. Makongikī (1915-85) 'o e Kōlomu 'o e Kau 'Apostolo 'e Toko

Hongofulu Mā Uá 'oku mahino kia Lusifā 'a hono mahu'inga 'o e tokāteline ko iá, 'o tatau ai pē kapau 'oku 'ikai mahino kiate kitautolu. Na'á ne pehē:

"Oku 'ikai ha fakamo'ui 'i he tui . . . [ki he] tokāteline halá, kae tautaufito ki ha fakakaukau hala pe ta'efakapotopoto 'o kau ki he Tolu'i 'Otuá pe ko ha taha 'o hono kau mēmipá. . . .

"Ko ia ai 'e laka ange ki he tēvoló ke ne fakamafola e tokāteline hala fekau'aki mo e 'Otuá pea mo e Tolu'i 'Otuá, pea ue'i hake ha ongo hala 'o kau kiate kinautolu, 'i ha toe me'a pē te ne ala fai."⁵

Ko ia he 'ikai lava ha fiefanongo 'o ha'u ki he Siasi ko 'ení mo ha fakamo'oni *mo'oni*, mo ha ului *mo'oni*, mo e me'a 'oku tau fekumi ki aí mo ui ko e tupulaki *mo'oní* 'i he papi ului takitaha, tukukehe kapau kuó ne ma'u ha kamata'anga 'o ha a'usia fakatāutaha, faka-laumālie, *mo'oni* mo e 'Otuá. 'Oku toki ha'u pē 'a e fa'ahinga a'usia *mo'oni* ia ko iá 'i he taimi 'oku 'ilo ai ko e tokotaha *mo'oni* Ia, ko ha tangata *mo'oni*, ko ha Tamai *mo'oni* ia 'o e kakano mo e hui 'oku folofola mai mo 'afio'i mo ongo'i, 'okú Ne 'afio'i 'a e ngaahi hingoa kotoa pē 'a Ene fānaú mo 'enau ngaahi fie ma'u kotoa pē, 'a ia 'oku fanongo ki he'enau ngaahi lotú kotoa, pea fie ma'u kotoa Ene fānaú ki Hono Siasi. 'Oku fie ma'u kotoa 'a e kau fiefanongo ko 'ení ke nau 'ilo 'oku 'i ai Ha'ane palani ki honau fakamo'uí pea kuó Ne 'omi ha ngaahi fekau ke hoko ia ko e founiga ke tau 'ilo ai hotau halá ke foki hake kiate Iá.

'Oku 'ikai ko ha hahau fakalangi pe ko ha vavanga ta'e-hā-mai pe ko ha tokotaha ma'u-api ta'etokanga ha 'Otua 'oku 'ofa kiate kinautolu 'o hangē ko ha 'ofa ongongofua 'a ha mātu'a ki ha fānau. Kuo pau ke 'ilo'i *mo'oni* Ia—ko ha Tamai 'alo'ofa, mo anga-'ofa, 'a ia ne ngaohi 'i hono tataú 'a e kotoa 'o Ene fānaú pea te tau toe tu'u kotoa—pea toki tulolo hifo 'i Hono 'aó ha 'aho! 'E 'i ai ha ni'ihi tokosi'i 'o 'etau kau fiefanongó te nau 'ilo 'a e fa'ahinga 'Otua ko iá 'i he taimí ni, 'o tatau ai pē pe 'oku nau kau ki ha Siasi faka-Kalisitaine pe 'ikai.

'I he'ene peheé, 'oku mahu'inga fau ai hono kamata'aki e lēsoni 1 'i he *Malanga'aki Eku Oongoolelei* 'a e fakahā mahino ngo-fua ko ia "ko e 'Otuá 'a 'etau Tamai Hēvaní."⁶ Ko e fuofua taumu'a 'a e kau faifekaú 'i he lēsoni ko iá ke mahino ki he tokotaha kotoa pē 'oku ako'i 'a e natula totonu 'o e 'Otuá.

Kapau 'e fakatoka 'e he kau faifekaú ha mahino totonu ki he 'Otuá 'i he 'atamai mo e loto 'o 'enau kau fiefanongó mei he kamata'anga 'o 'enau ako'i, 'e faingofua 'a e me'a kotoa pē 'i he ngaahi fakahinohino kotoa pē 'e hoko mai.

Ko e Ngāue Fakafaifekaú mo e Pōpoaki 'a Sīsū Kalaisí

'I he founiga tatau, kuo pau ke fakahounga'i lahi ange 'e he kau faifekaú mo e fiefanongó 'i he me'a 'oku nau fai 'a e ngeia 'o e ngāue fakafaifekaú mo e pōpoaki 'o Sīsū Kalaisí, 'a ia na'á ne ha'u mei he Tamaí pea ako'i 'a e me'a na'e ako'i 'e he Tamaí kiate Iá. Kuo pau ke 'ilo 'e he tokotaha kotoa pē na'e ha'u 'a Sīsū ki he mo'ui fakamatelié ke fakahā mai kiate kitautolu 'a e halá, 'a e *mo'oni*, pea mo e *mo'uí*. 'Io, ko Ia pē 'a e halá, 'a e *kakato* 'o e *mo'oni*, pea mo e *mo'ui* *haohaoá*. 'I he'ene peheé, ko Ia tokotaha pē 'i he fāmili 'o e tangatá 'e lava ke folofola kakato mai 'a e Tamaí, "Ko hoku 'Alo 'ofa'angá 'eni, 'a ia 'oku ou fiemalie lahi a!" (Mātiu 17:5).

*Kuo pau ke 'ilo 'e
he tokotaha kotoa
pē na'e ha'u 'a
Sīsū ki he mo'ui
fakamatelié ke
fakahā mai kiate
kitautolu 'a e
halá, 'a e mo'oni,
pea mo e mo'ui.*

'Oku tau lava 'i he mālohi 'o e Laumālie Mā'oni'oní 'o kapusi 'a e fakapo'ulī meiate kitautolu, pea fakatokanga mai kiate kitautolu telia 'a e fakatu'utāmakí mo e ngaahi me'a ta'emo'oní. 'Oku ou fakamo'oni 'oku toe hoko pē 'a e Laumālie Mā'oni'oní ko e Laumālie 'o e Tala-ofā, 'o fakamo'oni'i mo fakapapau'i 'a e ngaahi fuakavā mo e ngaahi ouaú pea sila'i kotoa 'a e ngaahi tāpuaki fakahaofī ki he mo'ui ta'engatā.

'Oku totonu ke tau ma'u ha tui kia Kalaisi, falala kuó Ne huhu'i kitautolu mei he mate fakatu'asinó mo e heli fakalau-mālié, tali 'Ene Fakaleleí ko e founiga pē ia 'e fakalaloa'i ai kitautolu 'i he 'ao 'o e 'Otuá, pea 'ilo 'oku 'ikai mo ha toe hala ki he fakamo'u. Kuo pau ke peluki 'a e tui kotoa pē 'i he māmaní, kapau 'e huhu'i 'a kinautolu pea vete 'e he 'elelo kotoa pē ko Sisū 'a e Kalaisí, ko e 'Alo 'o e 'Otuá mo'u. 'Oku tau fie ma'u ke ako'i "a e tokāteline 'a Kalaisí" 'aki 'a e tui mo e mateaki (Hepelū 6:1; 2 Sione 1:9; 2 Nīfai 31:2, 21; 32:6; Sē-kope 7:2, 6) 'o hangē ko ia 'oku fakahā 'i he ngaahi folofolá pea fakanounou'i 'i he lēsoni 3 'o e *Malanga'aki Eku Ongoongolelei*.

'Oku fie ma'u ke 'ilo 'e he'etau fanga ika 'i he kupenga mama'o atú ko e Laumālie Mā'oni'oní ko e mēmipa ia 'o e Tolu'i 'Otuá 'a ia 'e tu'o lahi taha [*Ene*] hoko ko honau kaungāme'a fafale 'i he taimi te nau tali ai 'a e kau faifekaú mo lotua ha fakahinohino fakalangi fekau'aki mo 'enau pōpoakí. Ko e mēmipa 'eni 'o e Tolu'i 'Otuá te ne *ta-taki* 'a e kau fiefanongó ki he mo'oni pea fakamo'oni leva ki hono mo'oni 'i he'enau fehangahangai mo iá. Kuo pau ke ako'i 'a e kau fiefanongó ke nau 'ilo'i 'a e Laumālie 'i he taimi 'okú ne hā mai aí lolotonga 'a e ngaahi lēsoní. Kuo pau ke mahino ki he kau faifekaú 'a e fatongia fakalangi 'o e Laumālie Mā'oni'oní 'i he founiga 'o e uluí pea kuo pau ke nau feinga ke pukepuke 'a e Laumālie 'iate kinautolu 'i he taimi hono kotoa pē.

Na'e 'eke mai 'e he 'Eikí, "Na'e fakanofo 'a kimoutolú ki he hā?" "Ke malanga 'aki 'eku ongoongolelei 'i he Laumālie, 'io 'a e Fakafiemālie 'a ia na'e fekau'i atu ke ako'i 'a e mo'oni. . . .

"Ko ia, ko ia 'oku malanga [*i he Laumālie*] pea mo ia 'okú ne ma'u [*i he Laumālie*], 'oku femahino'aki 'a kinua, pea 'oku fakamā-mā'i'a kinua fakatou'osi peá na fiefia faka-taha" (T&F 50:13–14, 22).

'Oku tau lava pē 'o 'ilo'i *he 'ikai* tokamālie—ki he kau faifekaú pe ki he kau

fiefanongó—'o kapau he 'ikai ke tau ako fakalelei ki he Kakai Fakalangí ni. Kuo pau ke 'oua na'a tau ako ki he kau taki fakamā-maní kimu'a pea tau ako mo fakamo'oni ki he ngaahi me'a fakasilesitrialé. Kuo pau ke 'oua na'a tau feinga ke ako'i e ngaahi mo'oni 'ikai-loko-mahu'ingá kimu'a pea tau ako'i 'a e ngaahi tefito'i me'a mahu'ingá. Kuo pau ke 'oua na'a tau fakavave ki he papitaisó mo e taumu'a 'o ha papi ului fo'ou kimu'a pea tau ako'i 'a e tui mo'oni ki he 'Otuá, fakamatalla'i 'a e fie ma'u ki he fakatomala mo'oni 'ia Kalaisí, pea fakapapau'i 'oku laka ki mu'a mo mālohi 'a e tupulaki e fakamo'oni 'o ha papi ului 'o fakafou 'i he tākiekina 'a e Laumālie Mā'oni'oní.

Puputu'u Faka-Kalisitiané

'Oku ako'i mai 'e he ngaahi fakahā 'i hotau kuongá ni fekau'aki mo e natula fisifisimu'a 'o e Kakai Fakalangí ni "oku ma'u 'e he Tamaí 'a e sino 'o e kakano mo e hui 'oku ongo'ingofua tatau mo e sino 'o e tangatá; pehē foki mo e 'Aló; ka 'oku 'ikai ma'u 'e he Laumālie Mā'oni'oní 'a e sino 'o e kakano mo e hui, ka ko e tokotaha ia ko e Laumālie pē." (T&F 130:22).

He 'ikai ke ke lava 'o ma'u ha toe fakamatala mahino ange aí! Ka ko e pangó, ne hoko ha puputu'u fakaloloma mo'oni 'i he meimei ta'u 'e uaafe 'o e hisitōlia faka-Kalisitiané mo ha fehalaaki meimei fakalilifu mo'oni. Kuo fakakehe'i 'e he ngaahi liliu lahi mo e mapakipaki 'a e ngaahi tui fakalotú 'a hono mahinongofua 'o e tokāteline totonú, 'o nau pehē ko e Tamaí, 'Aló mo e Laumālie Mā'oni'oní 'oku 'ikai ke 'i ai hanau sino, 'oku nau lahi taha mo mālohi taha he me'a kotoa pē, 'oku 'ikai ke nau 'i he 'univēsí mo e taimí, 'oku nau 'i he feitu'u kotoa pē mo e taimi kotoa pē mo e 'ataá, lava ke nau 'i ai he ngaahi fakahā'anga kehekehe, 'oku nau ta'engata mo ta'engata mo ta'e'iloa, 'ikai ha sino, kongokonga pe manava'ofa; pea 'afio 'i tu'a he vavaá mo e taimí.

'I he ngaahi tui lahi 'oku mavahavehe 'a e kau mēmipa ko 'eni 'e toko tolú, ka ko e

tokotaha pē, pea fa'a 'iloa ko e "misiteli 'o e tolu taha'i 'otuá." Ko e toko tolu mavahevahe 'a kinautolu, ka 'oku 'ikai ko ha 'Otua 'e tolu kae taha pē. 'A ia ko e toko tolú ni 'oku 'ikai malava ke mahino ia ki ha taha, kae kehe, 'oku 'ikai malava ke mahino ki ha taha 'a e 'Otua pē taha ko 'ení.

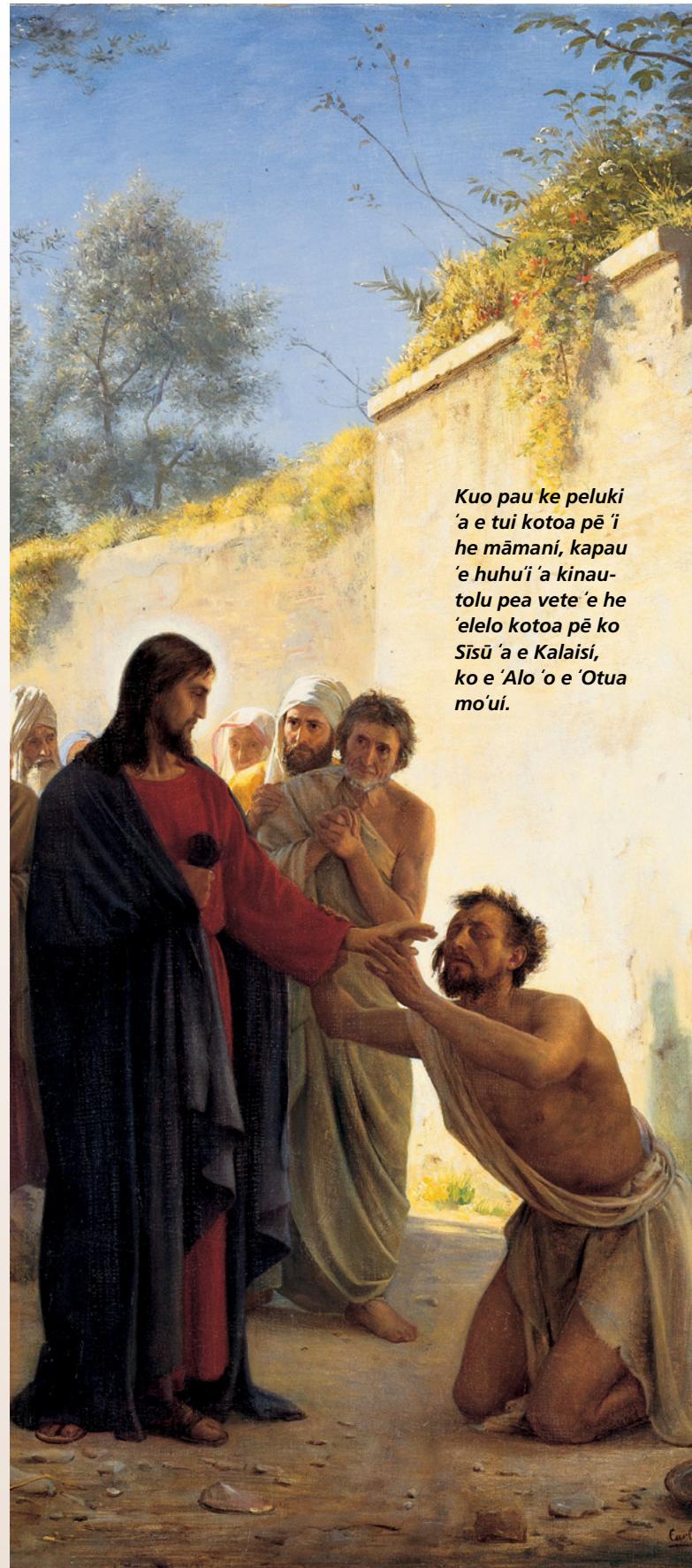
'Oku tau tui tatau heni mo kinautolu 'oku nau faka-anga'i kitautolú—"a e ta'e malava mo'oni ke mahino ki ha taha 'a e fa'ahinga fakakaukau ko 'eni kau ki he 'Otua. I he fakatupu puputu'u hono faka'uhinga'i ko 'eni 'o e 'Otua 'e he Siasí, 'oku 'ikai ha ofo 'i he pehē 'e ha pātele 'i he senituli hono faá, "Mala'iá ē ka ko au! Kuo nau 'ave hoku 'Otua meiate au, . . . pea 'oku 'ikai te u 'ilo'i pe ko hai te u hū pe lotu ki aí."⁷ Te tau falala fēfē, 'ofa, mo lotu, ke 'oua na'a hu'ekina ha'atau feinga ke hangē, ko ha Taha 'oku 'ikai lava ke fakamatala'i mo ta'e'iloa? Fēfē 'a e lotu 'a Sīsuú, "ko 'eni 'a e mo'ui ta'engatá, ko 'enau 'ilo koe ko e 'Otua mo'oni pē tahá, *mo Sīsuú Kalaisi*, 'a ia na'a ke fekaú?" (Sione 17:3; toki tānaki atu 'a e fakamamafá).

'Oku 'ikai 'aupito ko 'etau taumu'a ia ke fakahalaki ha fa'ahinga tui 'a ha taha pe ko e tokāteline 'o ha fa'ahinga tui fakalotu. 'Oku tau 'oatu 'a e faka'apa'apa tatau ki he'enau tokāteliné 'o hangē ko ia 'oku tau fie ma'ú. (Ko ha tefito foki ia 'o 'etau tuí.) Ko ha ma'u'anga fakamatala ala falala'anga 'a e *Harper's Bible Dictionary* 'a ia 'oku pehē 'i ai, "oku 'ikai ke hā 'i he [Fuakava Fo'oú] 'a e tokāteline kau ki he Toko Tolu Tapú 'o hangē ko hono faka'uhinga'i 'e he Kosilio 'a e ngaahi siasi lalahí 'i he senituli faá mo e nimá."⁸

Ko ia 'oku tau fakafiefiemālie pē, 'i hono 'ilo 'oku 'ikai ke tau ma'u ha fakamatala 'a ha tokotaha tui fakalotu makehe mei he senituli faá pe nimá fekau'aki mo e Tolu'i 'Otua, pea tatau pē ki he kau Muimui faka-Kalaisitiane ne nau mamata tonu ki he Kalaisi mo'ui.⁹ Ko e kau Kalisitiane 'o e Fuakava Fo'oú kitautolu—'ikai ko e Naisiní (Nicene).

Ko e Uouongataha 'a e Tolu'i 'Otua

Ka neongo iá, 'oku ou fie fakamahino atu 'oku muhu-'inga tatau hono fakamahino'i 'a e uouongataha 'a e Tolu'i 'Otua mo e founiga 'o 'Enau Tahá mo hono fakamatala'i ko ia 'o 'Enau tangata kehekehé. 'Oku ou tui 'oku tonu pē 'eku pehē ko e konga 'o e 'uhinga 'oku ma'uhala ai 'a e n'ihi 'i he tukufakaholo faka-Kalisitiané fekau'aki mo kitautolú he 'oku 'ikai ke lahi fe'unga 'etau fakaha'i mo *toutou fakamamafa'i* 'Enau uouongatahá 'i hono fakamahino'i ko ia e kehekehe fakafo'iuitui 'o e Tolu'i 'Otua 'i he tükunga fakakaukau kotoa pē. Kuo tau utu

*Kuo pau ke peluki
'a e tui kotoa pē 'i
he māmaní, kapau
'e huhu'i 'a kinautolu
pea vete 'e he
'elelo kotoa pē ko
Sīsuú 'a e Kalaisi,
ko e 'Alo 'o e 'Otua
mo'ui.*

ai henī 'a e ngaahi fakaanga papūnoá, pea toe faingata'a ange ai e mahino ki he tu'unga 'o e Siasi'i he me'a ne totonu ke 'i aí.

'Oku faka'osi e "tokāteline [ma'ongo'ongal] 'a Kalaisí" 'i he 2 Nifai 31 'aki e fakamatala ko 'ení: "Ko e tokāteline 'eni 'a Kalaisí, pea ko e tokāteline mo'oni pē 'e taha ia 'a e Tamaí, pea mo e 'Aló, pea mo e Laumālie Mā'oni'oní, 'a ia ko e 'Otua pē taha, 'oku 'ikai hano ngata'angá." (2 Nifai 31:21).

Kuo tau lau kotoa pē 'a e Lotu Faka'e'i'eiki ko ia 'a e Fakamo'uí 'i he Sione 17. 'Oku tau 'ilo ai ko hano faka-haa'i ia 'o e uouongataha 'i he vaha'a 'o e Tamaí pea mo e 'Aló pea mo e vaha'a 'o Kinaua mo kitautolú, ko 'Ena kau ākonga 'i he māmaní. Toutou lau ia tautaufitio ki hono ui ia 'e Palesiteni Tēvita O. Makei (1873–1970) "ko e lotu ma'ongo'onga taha . . . kuo he'aki 'i he māmani ko 'ení."¹⁰ 'Oku totonu ke tau feinga ke tau taha mo e Tamaí, 'Aló, mo e Laumālie Mā'oni'oní, 'o hangē ko ia ne lotu ki ai 'a Sisúú.

'Oku totonu ke tau feinga ke tau taha mo e Tamaí, 'Aló, mo e Laumālie Mā'oni'oní, 'o hangē ko ia ne lotu ki ai 'a Sisúú.

Ko ha Fakamo'oni 'a ha 'Apostolo

'Oku ou faka'osi'aki 'eku fakamo'oni 'o kau ki he Kakai Fakalangi ko 'ení, 'a ia 'oku nau hoko ko e "Kau Palesitenis Ta'engatá." 'Oku ou fakamo'oni ki he Laumālie Mā'oni'oní 'aki 'a e laumālie 'o e Laumālie Mā'oni'oní, 'a ia 'oku hoko 'a e fakamo'oni (witnessing) mo e fakamo'oni (testifying) ko hono ongo fatongia ma'ongo'onga tahá. 'Oku ou fakamo'oni ko e Laumālie Mā'oni'oní ko ha faiako, ko ha Fakafiemālie, mo e fakafofonga 'o e fakahā fakatāutahá. 'Oku ou fakamo'oni 'e 'omi 'e he Laumālie Mā'oni'oní 'a e me'a kotoa pē ki he'etau manatú—ko ha tāpuaki tautaufitio ko e manatú ko e taha ia 'o e ngaahi fekau fisifisimua 'oku 'omi kiate kitautolu, 'i he ongo lotu 'o e sākalamēniti (vakai ki he T&F 20:77, 79).

'Oku ou fakamo'oni 'oku tau lava 'i he mālohi 'o e Laumālie Mā'oni'oní 'o kapusi 'a e fakapo'ulí meiate kitautolu, pea fakatokanga mai kiate kitautolu telia 'a e fakatu'utāmakí mo e ngaahi me'a ta'emo'oní. 'Oku ou fakamo'oni 'oku toe hoko pē 'a e Laumālie Mā'oni'oní ko e Laumālie 'o e Tala'ofá, 'o fakamo'oni'i mo fakapapau'i 'a e ngaahi fuakavá mo e ngaahi ouaú pea sila'i kotoa 'a e ngaahi tāpuaki fakahaoffi ki he mo'ui ta'engatá. 'Oku ou ofo 'i hono kotofa mai ha faingamālie ke tau fengāue'aki ai mo ha mēmipa 'o e Tolu'i 'Otuá pea toutou ma'u ma'u ai pē 'o kapau te tau mo'ui taau mo ia. 'Oku ou fakahaa'i 'a 'eku mātu'aki hounga'ia koe'uhí ko e me'afoaki 'o e Laumālie Mā'oni'oní.

'Oku ou fakamo'oni kia Sisú Kalaisi, ko e 'Alo mo'ui 'o e 'Otua mo'uí, na'á Ne totongi 'a hono fakatau'atāina'i ho laumālié mo hoku laumālié pea mo e laumālie 'o e tangata , fefine mo e fānau kotoa pē meia 'Ātama 'o a'u ki he ngata'anga 'o e māmaní. 'Oku ou fakamo'oni ko e 'uluaki tefito'i mo'oni 'o e ongoongoleleí ko e tui ki he 'Eiki ko Sisú Kalaisí pea ko e fakava'e ia mo e pōpoaki tefito 'o e Siasi 'o Sisú Kalaisi 'o e Kau Mā'oni'oní 'i he Ngaahi 'Aho Kimui Ní.

'Oku ou fakamo'oni ko e fa'ahinga kotoa pē 'o e tangatá 'oku fā'ele'i mai ki he māmaní ko 'ení 'oku fā'ele'i mai ia mo e Maama 'o Kalaisí 'i hono laumālié. 'Oku ou fakamo'oni ko Ia 'a e 'Uluakí mo e Kimuí, ko e Kamata'angá mo e Ngata'angá, ko e 'Ālifa mo e 'Ōmekā 'o hotau fakamo'uí. 'Oku ou fakahā ko Ia 'a e Sihova lahí, 'a e KO AU huhu'i, 'a e Lami 'a e 'Otuá na'e tāmate'i kimu'a pea 'ai 'a e tu'unga 'o e māmaní. 'Oku ou fakamo'oni na'e nofo'ia 'a hono fonú 'iate Ia pea na'e 'alo'i, mo'ui, mo pe-kia Ia ko ha tangata haohaoa mo 'ikai Ha'ane angahala, ta'emele mo ta'e'ila.

‘Oku ou hounga’ia ko e mafai ko ia ‘o Sīsū Kalaisi, ‘a ia ‘okú ne pule’i ‘a e me’ā mahu’inga ta’engata kotoa pē ‘i he ‘univēsī ni, ‘okú ne to’o Hono huafá—‘a e Lakanga Fakataula’eiki Toputapú ‘i he Lakanga ‘o e ‘Alo ‘o e ‘Otuá. Kapau te u mo’ui ‘i ha ta’u ‘e tahaafe, he ‘ikai ke u teitei lava ‘o fakahaa’i totonu ‘eku fifilí mo ‘eku ta’etaau ‘i hono ui au ke u hoko ko e taha ‘o ‘Ene kau ‘Apostoló, ko ha fakamo’oni ki Hono huafá ‘i he māmaní hono kotoa.

*‘Oku fakaofo ‘a e ‘ofa ‘a Sīsū,
The kelesi kuó ne foaki ma’akú.¹¹*

‘Oku ou fakamo’oni ki he ‘Otua ko e Tamai Ta’engatá, ko e ‘Elohimih Lahí, ko ‘eku Tamaí mo ho’o Tamaí, ‘a ia na’á Ne foaki mai ‘a e mo’ui fakalaumālié. ‘Oku ou fakamo’oni ko Ia ‘a e Tangata ‘o e Mā’oni’oni, ko e ‘alo’ofá mo e angalelei, ‘ofá mo e manava’ofá ko ha kamata pē ia ‘a hono fakamatala’i Hono ‘ulungaanga faka’ei’eiki mo ta’engatá. ‘Oku ou fakamo’oni na’e ha’u ‘a Kalaisí ke fakahaa’i mai kiate kitautolu ‘a e Tamaí pea ‘i he’ene peheé na’e ui ai ia ko e Foha ‘o e Tangatá (‘o e Mā’oni’oni).

‘Oku ou fakamo’oni ko e ‘Otua ko ‘etau Tamaí ‘a e tupu’anga ‘o e palani ma’ongo’onga ‘o e fakamo’uí pea ko Ia na’e ‘iloa ko e ongoongolelei ‘o Sīsū Kalaisí ‘oku toe ‘iloa foki ia ko e “ongoongolelei ‘a e ‘Otua” (Loma 1:1; vakai foki ki he veesi 2–3). ‘Oku ou fakamo’oni ko e Tamaí na’á Ne pea ‘okú Ne hoko ko e Tupu’anga ‘o e me’ā kotoa pē, ‘o fakafou mai ‘ia Sihova mo e kau fakafofonga fakalangi kehé ke fakakakato ‘a e Fakatupú mo vahevahé ‘a e lakanga ko ia ko e Tupu’angá mo Hono ‘Alo ‘Ofa’angá. ‘Oku ou fakamo’oni ‘oku totonu ke tau tokoni ki he Tamaí ‘i he huafa ‘o e ‘Aló ‘o hangē pē ko ‘etau *lotu* ki he Tamaí ‘i he huafa ‘o e ‘Aló.

‘Oku ou fakamo’oni na’e hā’ele mai ‘a Sīsū Kalaisí ke fai ‘a e finangalo ‘o e Tamaí, ako’i ‘a e tokāteline ‘a e Tamaí, pea ngāue’i ‘Ene fakamo’uí ‘o fakafou ‘i he Tamaí. ‘Oku ou fai ‘a e fakamo’oni mamalu tahá na’e ‘ofa pehē ‘a e ‘Otuá ki māmani, ‘Ene fānaú, na’á

Ne tuku mai Hono ‘Alo lelei tahá, Hono ‘Alo haohaoá, Hono ‘Alo Tofu Pē Tahá, ko ia kotoa pē ‘e tui kiate Iá ‘e ‘ikai ‘auha kae ma’u ‘a e mo’ui ta’engatá (vakai ki he Sione 3:36; 6:47; Hilamani 14:8).

‘Oku ou hounga’ia koe’uhí ko e Tamaí, ko e ‘Aló, pea mo e Laumālie Mā’oni’oni, ‘a ia ko [Honau] huafá ‘oku fakahoko ai ‘a e ngaahi ouau toputapu mo fakahao’i mei he papitaisó ki he ngaahi sila ‘i he tempipalé ‘i he Siasí ni. ‘Oku ou fakaafe’i ‘a kimoutolu hono kotoa ke mou ‘ilo’i lelei ‘a e Kakai Fakalangí ni. ■

MA’UANGA FAKAMATALÁ

1. Joseph Smith, ‘i he *History of the Church*, 6:305.
2. Joseph Smith, ‘i he *History of the Church*, 6:305.
3. *Lectures on Faith* (1985), 38, 42.
4. Bruce R. McConkie, “Our Relationship with the Lord” (*Brigham Young University devotional*, Mar. 2, 1982), 1, [speeches.byu.edu](#).
5. Bruce R. McConkie, “Our Relationship with the Lord,” 1–2.
6. *Malanga Aki Eku Ongoongolei: Ko ha Fakahino-hino ki he Ngāue Fakafai’fekaú* (2004), 35.
7. I he Owen Chadwick, ed., *Western Asceticism* (1958), 235.
8. Paul J. Achtemeier, ed., *Harper’s Bible Dictionary* (1985), 1099.
9. Ki hano tālāngā’i fakalelei ‘o e kaveingá ni, vakai ki he Stephen E. Robinson, *Are Mormons Christians?* (1991), 71–89; vakai foki ki he Robert L. Millet, *Getting at the Truth: Responding to Difficult Questions about LDS Beliefs* (2004), 106–22.
10. David O. McKay, ‘i he Conference Report, Oct. 1967, 5.
11. “Oku Fakaofo,” *Ngaahi Himi*, fika 102.

*Na’e ha’u ‘a Sīsū
Kalaisí ke fai ‘a
e finangalo ‘o e
Tamaí, ako’i ‘a
e tokāteline ‘a e
Tamaí, pea ngā-
ue’i ‘Ene faka-
mo’uí ‘o fakafou
‘i he Tamaí.*

'OKU OU 'ILO'I 'A E FOLOFOLA 'A E 'OTUÁ

Hie'eku 'i ha mala'evakapuna 'i Sā Paulo, 'i Palāsila 'i he ngaahi ta'u kuo hilí, na'a ku mamata ai 'i ha faletohi ki ha tohi na'e ui ko e "Tohi 'a Molomoná: Ko ha Fakamo'oni 'e Taha 'o Sisū Kalaisí." Na'a ku veiveiua 'e tali 'e hotau māmani fakalilifi mo heé ha toe fakamo'oni 'e taha 'o Sisū Kalaisí, pea nofo 'eku fakakaukaú 'i he tohí he faka'osinga 'o e uiké.

Ne iku pē, 'o 'ikai ke u toe lava 'o mapukepuke 'eku fie 'iló, pea na'a ku foki ai ki he faletohí ke fakatau ia. Ka neongo iá, 'i he'eku a'u atú, na'e 'ikai lava ke u ma'u ia. Na'a ku fakamatala'i 'a e tohí ki he tokotaha ngāue he falekoloá, ka na'a ne pehē na'e te'eki ke ne mamata ki ai. Pe te ne ma'u pē ā ha lekooti ki ai, neongo na'e 'osi lēkooti kotoa 'a e ngaahi tohi ne faka'ali'ali 'i aí.

Hili ha taimi mei ai lolotonga 'eku 'i he fale talavaí, na'a ku fakatokanga'i ha tohi 'oku fakaava 'i ha funga kānita. 'I he'eku kamata lau iá, na'a ku 'ilo ai ha tangata ko hono hingoá ko Kolihola 'a ia na'a ne fehu'ia e mālohi 'o e 'Otuá pea iku pē 'o ne noa. 'I he taimi na'a ku fakakaukau ai ki he ngaahi lea na'a ku laú, na'a ku 'ilo'i na'e mei he 'Otuá ia.

Lolotonga 'a e taimi ko 'ení na'a ku fekumi ai ki ha fakahinohino fakalangi. 'I he 'aho 'e taha na'a ku tū'ulutui hifo ai 'o lotu fakamātoato 'o kole ki he 'Otuá ke fakahā mai kiate au 'a e hala totonu te ne 'omi au kiate Iá. Hili ha ngaahi 'aho s'i mei ai ne puke homa fohá, pea ne u foki atu ki he fale talavaí. 'I he 'amanaki ke u mavahé, na'e hū mai ha kau talavou 'Amelika ne nau tui ha ngaahi pine hingoa. Na'a ku ongo'i leva ha māfana 'i hoku fatafatá, 'a ia na'a ne ue'i au ke u fakalea kiate kinautolu.

Na'a nau talamai kiate au na'a nau 'i Palāsilá ke malanga 'aki 'a e

ongoongolelei 'o Sisū Kalaisí. Na'a ku kole ange pe te nau lava 'o ako'i au, pea na'a mau fakataimi-tēpile'i ha taimi.

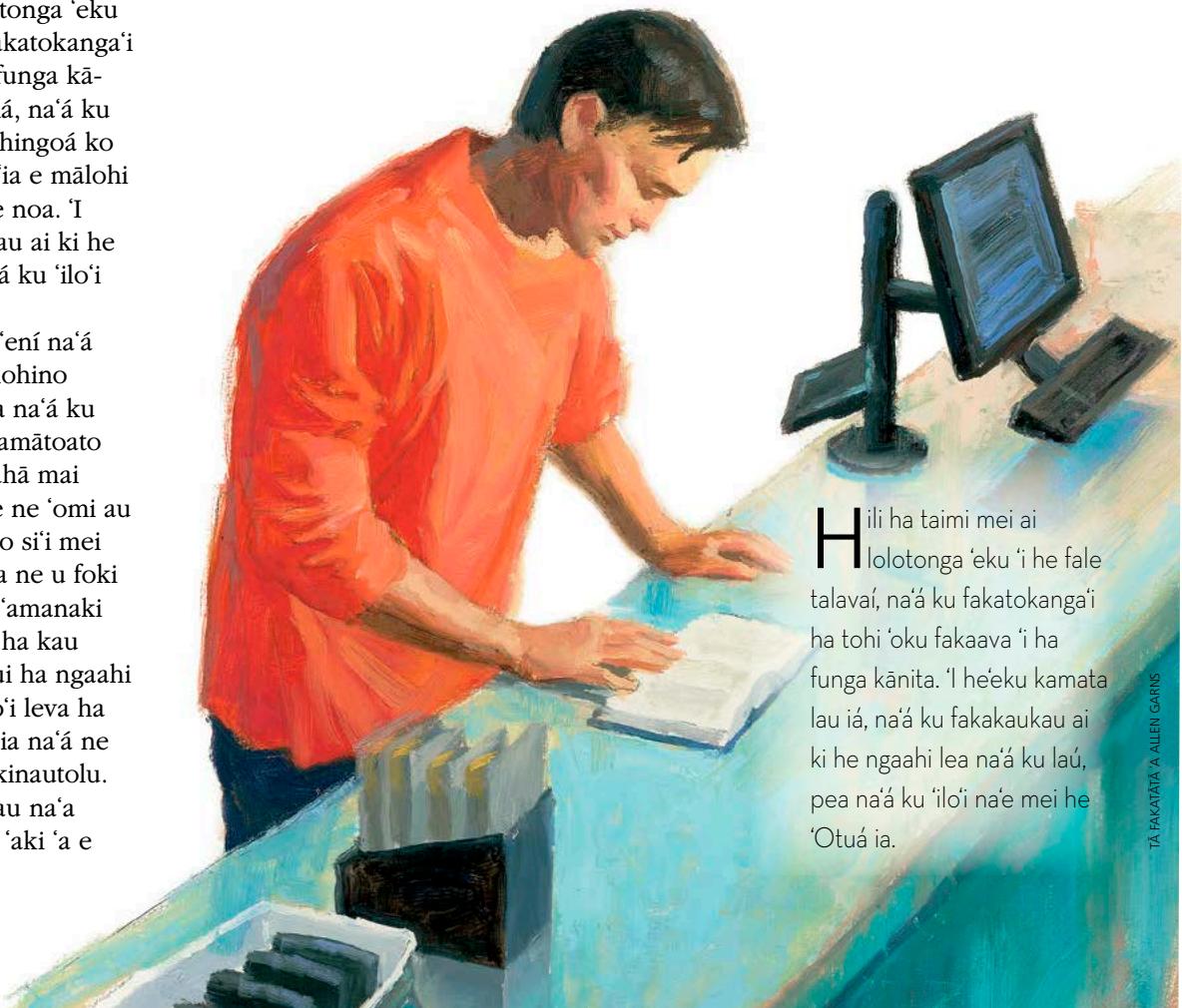
'I he'eku fanongo fekau'aki mo e Palōfita ko Siosefa Sāmitá, ne u 'ilo kuo tali 'eku lotú. Na'e foaki mai leva 'e he ongo faifekaú ha tohi kiate au. Na'e faka'ohovale kiate au, ko ha Tohi 'a Molomona—'o hangē pē ko ia na'a ku mamata ki ai 'i he faka'ali'ali. Na'a ku toe ma'u ha ongo'i loto māfana pea kamata ke u fiefia 'o 'ikai ke u mei fa'a lea.

Na'e fakamatala'i 'e he kau faifekaú 'a e tupu'anga 'o e tohí pea nau kole

mai kiate au ke u lotu mo kole ki he 'Otuá pe 'oku mo'oni ia. Na'a ku 'osi ma'u ha 'ilo fakapapau ki hono fakalangi 'o e tohí, he kuo fakahā mai ia 'e he 'Eikí kiate au—tu'o ua. Ka neongo iá, na'a ku sivisivi'i fakalelei ia. 'I he'eku lau 'a e vahe 17 'i he 3 Nifái, na'a ku 'ilo 'oku 'i ai ha talanoa fakalangi ai koe'uhí 'oku 'i ai e ngaahi lea 'a Sisū Kalaisí.

Ko e fakava'e 'o 'eku fakamo'oni ko 'eku 'ilo'i 'oku 'i he Tohi 'a Molomoná 'a e folofola 'a e 'Otuá. Na'a ne liliu au pea kei hokohoko atu 'ene liliu aú. ■

Hōsea 'Evanilato Mataiasi Fenanitesi, Sā Paulo, Palāsila

Hili ha taimi mei ai lolotonga 'eku 'i he fale talavaí, na'a ku fakatokanga'i ha tohi 'oku fakaava 'i ha funga kānita. 'I he'eku kamata lau iá, na'a ku fakakaukau ai ki he ngaahi lea na'a ku laú, pea na'a ku 'ilo'i na'e mei he 'Otuá ia.

Oku 'ikai ke u fakapapau'i pe ko e hā hono fuoloá, ka 'e 'i ai e 'aho 'e taha te u lava ai 'o toe 'inasi 'i he 'ofa 'a e 'Otuá. Na'e hangē ia ha huelo māfana 'o e la'aá 'i he hili ha fa'ahita'u lōloa 'o e momokó.

FEKUMI KI HOKU HALÁ 'I HE NGAALI 'AO FAKAPO'ULÍ

Ihe ngaahi ta'u si'i kuohilí na'a ku foua ai ha vaha'ataimi faingata'a 'i he'eku mo'uí. Na'a ku fehangahangai mo ha ngaahi faingata'a lahi, pea ne u ongo'i mafasia mo lōmekina au 'e ha ngaahi kavenga mamafa.

Na'a ku vakavakai holo 'i he lotú 'i ha Sāpate 'e taha ki he hiva fiefia 'a e ngaahi fāmilí mo 'inasi 'i he 'ofa 'a e 'Otuá. Na'a ku loto ke u ma'u 'a e ongo tatau, ka na'e 'i ai ha me'a faka-tu'asino na'e fehalaaki 'iate au.

Ne u ongo'i e Laumālié 'i he kuohilí, ka kuo fuoloa mai eni 'a e 'ikai ke u toe ongo'i pehē. Hangē ko ia 'i he me'a-hā-mai 'a Lihai ki he 'akau 'o e mo'uí, na'a ku ongo'i hangē 'oku takatakai'i au 'e he ngaahi konga 'ao fakapo'ulí—na'e 'ikai ke u toe lava 'o mamata ki he fu'u 'akaú (vakai ki he 1 Nīfai 8:2-24).

'I he taimi na'e kamata ai 'a e lotu 'o e sākalamēnití, na'a ku kuijui peá u lotu ki he Tamai Hēvaní, 'o tautapa ke fakapapau'i mai 'Ene 'ofá. Na'a ku fehu'i kiate la pe ko e hā e 'uhinga 'oku 'ikai ke u lava ai 'o 'inasi 'i he fua 'o e 'akau 'o e mo'uí.

'I he'eku fakalaulauloto ki he misi 'a Līhaí, na'e ha'u mālohi kiate au ha fakakaukau. "Ko e hā hono 'uhinga ne te'eki ke u manatu'i ai eni kimu'á?" Ko 'eku fakakaukaú ia. Ko e fononga ko ia 'i he ngaahi 'ao fakapo'ulí ko ha konga mātu'aki angamaheni pē ia 'o e palani 'a e 'Otuá. 'Okú ne tuku mai ke tau a'usia 'a e ngaahi faingata'a 'i he taimi hono kotoa pē kae lava ke tau fakafalala kakato 'iate Ia mo Hono 'Aló. Ko e me'a mahu'inga tahá ko e pikitai ki he va'a ukameá. Na'a ku kei ongo'i na'a ku 'i he ngaahi 'ao fakapo'ulí pē, ka na'a ku ma'u 'a e 'amanaki leleí.

'I he mavahe atu 'a e ongo ko 'ení mei hoku 'atamaí, na'a ku ongo'i ha fakapapau faka'ofo'ofa mei he Laumālié Mā'oní oní te u lava'i 'a hoku ngaahi faingata'a. Na'e fakamo'oni'i 'e he Laumālié na'e 'i ai e Tamai Hēvaní. Ne u holoholo'i hoku lo'imata mei hoku fofongá, 'o fakamālō'ia 'a 'eku toe lava 'o ongo'i e Laumālié.

Na'e kamata ke u faka'utumauku 'i he folofolá. Na'e kei lahi pē 'a hoku ngaahi 'aho faingata'a, ka na'a ku ma'u 'a e tui kapau te u pikitai ki he va'a ukameá—'a e folofola 'a e 'Otuá (vakai ki he 1 Nīfai 11:25)—'e faka-tau'ataina'i au mei he ngaahi 'ao fakapo'ulí. 'Okú 'ikai ke u fakapapau'i pe ko e hā hono fuoloá, ka 'e 'i ai e 'aho 'e taha te u lava ai 'o toe 'inasi 'i he 'ofa 'a e 'Otuá. Na'e hangē ia ha huelo māfana 'o e la'aá 'i he hili ha fa'ahita'u lōloa 'o e momokó.

'I he'eku fefauhi mo e ngaahi faingata'a 'o e mo'uí, kuó u manatu'i 'a 'eku palōmesi ke u pikima'u ki he va'a ukameá 'aki hono ako 'a e folofolá mo e ngaahi lea 'a e kau palōfitá. 'Okú ou 'ilo 'i he taimi 'e hoko mai ai 'a e ngaahi 'ao fakapo'ulí, 'oku ou ma'u 'a e ngaahi me'a ngāue 'oku fie ma'u ke u ikuna'i aí pea mo e tala'ofa ki hano talitali fiefia au 'i he tafa'aki 'e tahá. ■

Iuvenitā Vesani, Kalefōnia, USA

'OKÚ KE 'ILO'I 'OKU MO'ONI IA!

He 'aho 'e taha lolotonga 'eku ngāue 'i ha falekoloa lahi 'i 'Okalani, Kalefōnia, USA, na'e 'a'ahi mai ha'aku kaungāme'a 'o fakaafe'i au ki he ma'u me'atokoni efaifi. Na'a ne pehē te ne 'omai ha ongo faifekau Māmonga ke mau kau fakataha.

Hili e ma'u me'atokoni efaifi ne fokotu'u hake 'e he ongo faifekau ha k'i palakipoe si'si'i pea kamata ke na 'eke mai ha ngaahi fehu'i kiate au. Na'e kamata ke u mei ongo'i ita. Na'a ku fie ma'u pē ke u fakafanongo kiate kinaua ka u 'alu.

Ka neongo ia, 'i he faka'osinga 'o e ako'i, ne 'unuaki'i mai 'e ha k'i'i faifekau mei 'Iutā hono seá, 'o ne sio mai ki hoku fofongá, 'o mono mai ha Tohi Molomona kiate au, mo fakahoko 'ene fakamo'oní. Na'a ne pehē 'okú ne 'ilo'i

na'e mo'oni 'a e Siasí pea 'e lava ke u 'ilo'i foki ia 'i hono lau e tohí. Na'a ne lau mai leva 'a e Molonai 10:4 peá ne pehē kapau te u kole ki he 'Otuá 'i he loto fakamātoato mo e loto mo'oni, te Ne fakahā mai kiate au 'a e mo'oni 'o e tohí 'i he mālohi 'o e Laumālie Mā'oni'oní.

Lolotonga 'a e uike hono hokó na'a ku lau ai ha ngaahi vahe, pea ne mau toe fetaulaki ki he 'api hoku kaungāme'a. Hili 'emau ako'i hono tolú, na'e 'osi ai 'a e ngāue fakafaifekau 'a e faifekau mei 'Iutaá peá ne foki ia ki 'api.

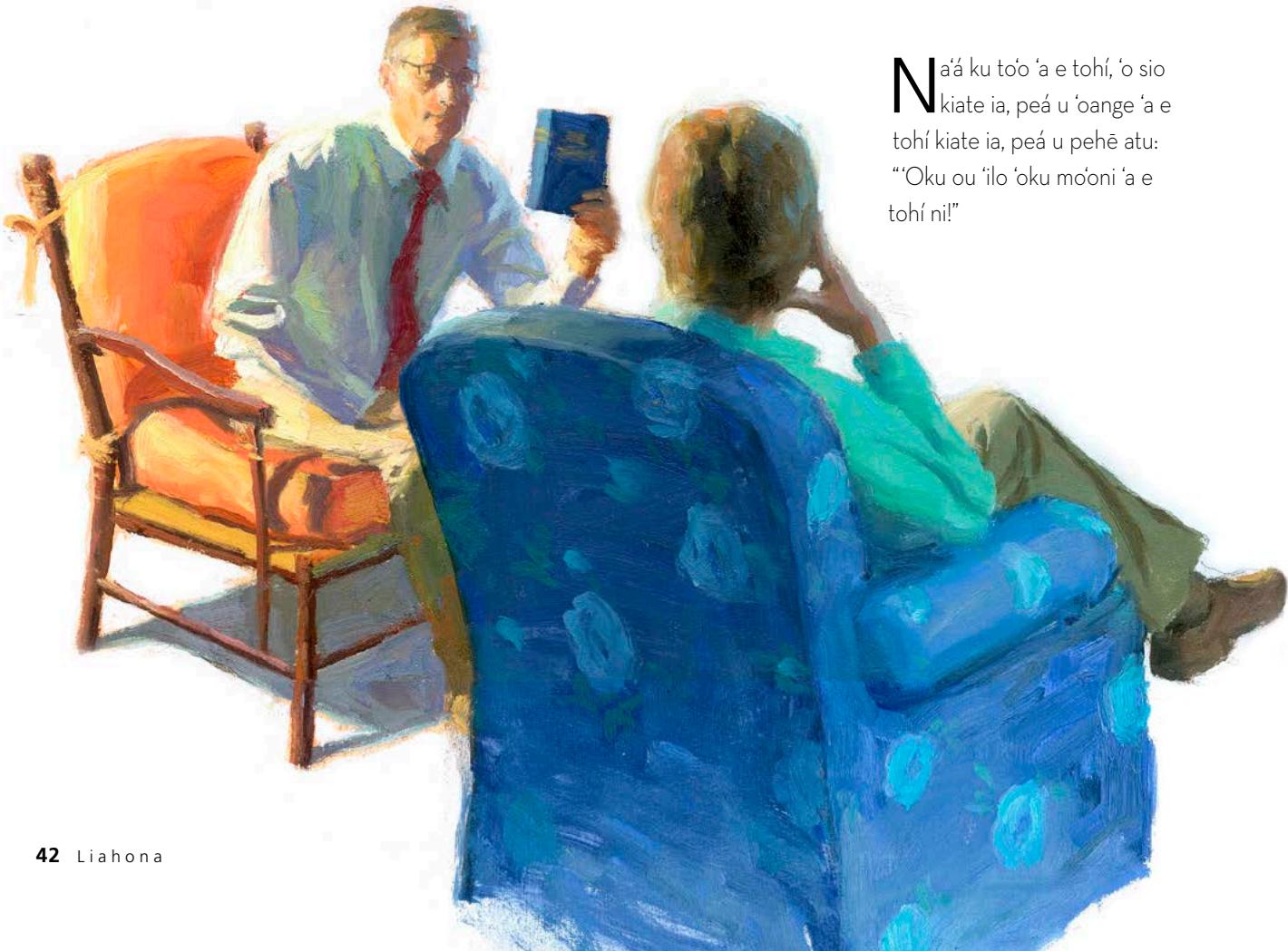
Na'e hokohoko atu 'eku lau mo lotua he pō kotoa, 'o fehu'i pe na'e mo'oni nai 'a e tohí. I ha pō 'e taha hili 'eku lotú, na'a ku kaka ki hoku mohengá pea lau ha ngaahi vahe lahi ange. Fakafokifā pē ne u ongo'i ha

le'o 'oku lea mai 'aki ha kupu'i lea faingofua 'e [ono]: "Okú ke 'ilo'i 'oku mo'oni ia!"

Na'e te'eki ai ha taimi kimu'a ne u fanongo ai ki he Laumālié 'oku lea mai kiate au. Ka ne u 'ilo leva 'oku 'afio'i mo 'ofa mai 'a e 'Otuá kiate au. Na'e ongo 'aupito ia kiate au pea na'e 'ikai ke u kei lava 'o mapukepuke hoku lo'imata. Na'a ku 'ilo'i 'oku fie ma'u ke u kau ki he Siasi mo'oni 'o Sisū Kalaisí. Na'e toe mahino foki kiate au 'a e founiga na'e lava ai 'e he faifekau kei talavou mei 'Iutaá 'o pehē na'a ne 'ilo na'e mo'oni 'a e Siasi.

Na'a ku kau ki he Siasí pea kimui aí na'a ku mali mo ha ki'i finemui faka'ofo'ofa 'i he Temipale 'Okalani Kalefōniá. Na'a ma ma'u ha fānau

N a'a ku to'o 'a e tohí, 'o sio kiate ia, peá u 'oange 'a e tohí kiate ia, peá u pehē atu: "'Oku ou 'ilo 'oku mo'oni 'a e tohí ni!"

‘e toko valu pea mau nofo ‘i Kalefōnia ‘i ha ta‘u ‘e 33 kimu‘a pea mau hiki ki ‘Iutaá.

‘I he ngaahi ta‘u si‘i kuohilí ‘i he teuteu homa ‘ōfefine si‘isíi tahá ke ‘alu ki he‘ene ngāue fakafaifekaú, na‘á ne ‘eke mai pe kuó u ‘osi fetu‘utaki tu‘o taha mo e faifekau na‘á ne ako‘i aú.

Na‘á ku tali ange, “Ne u fa‘a fakaukau ki ai ‘i he ngaahi ta‘u lahi mai ko ení, ka ‘oku ‘ikai ke u ‘ilo e founiga ke u fetu‘utaki ai ki aí.”

‘I loto ‘i ha miniti ‘e 10 na‘á ne foki mai mo ne pehē mai, “Ko ‘ene fika telefoní ‘eni.”

‘I he‘eku fetu‘utaki ki aí, na‘á ma talanoa fuoloa. Na‘á ne ‘eke mai hoku tu‘asila ‘imeilí ke ne lava ‘o “ongoongo mai ‘o kau ki he‘ene mo‘uí.” ‘I he‘ene ‘imeili mai ‘i he ‘aho hono hokó, na‘á ne talamai kiate au kuo ‘ikai ke ne toe hoko ko ha mémipa ‘o e Siasí ‘o laka hake eni ‘i he ta‘u ‘e 40 pea na‘á ne faka‘amu he ‘ikai te u loto mamahi ai.

“He ko e hā ka u ka loto mamahi ai?” Na‘á ku tali atu leva ‘ene ‘imeilí. “Na‘á ke liliu ‘eku mo‘uí!”

Na‘é lahi ange ‘ema fetu‘utaki ‘imeilí peá ma loto ke mau fetaulaki. Na‘á ku faka‘uli atu leva ki hono ‘apí, ‘a ia na‘á ne fakaafe‘i atu au ki loto mo fakafe‘iloaki au ki hono uaifí. ‘I he‘ema talanoa ‘o kau ki he kuohilí, na‘á ku ‘eke ange kiate ia pe ‘okú ne ma‘u ha Tohi ‘a Molomoná. Na‘á ne ‘alu ki ‘olunga peá ne foki mai mo ha tatau. Na‘á ku to‘o ‘a e tohí, ‘o sio kiate ia, peá u ‘oange ‘a e tohí kiate ia, peá u pehē atu: “‘Oku ou ‘ilo ‘oku mo‘oni ‘a e tohí ni! Kapau te ke lau ‘a e Molonai 10:4 peá ke lotua ia, te ke lava foki ‘o ma‘u ha fakamo‘oni ki hono mo‘oni.”

‘I he ngaahi māhina lahi hono hokó, na‘á ne lau, lotu, mo fakatomala. Ne ‘ikai fuoloa mei ai ne toe papitaiso ia ‘e hono foha ta‘u 18, pea ne u ma‘u

‘a e tāpuaki ke u fakahoko hono hilifakinimá.

‘Oku ou ‘ilo na‘e ue‘i fakalaumálie hoku ‘ofefiné ke ne fakahoko mai ‘ene fehu‘í, pea ‘oku ou ‘ilo na‘e teuteu‘i ‘e he Tamai Hēvaní kimaua ki ha toe fakataha ‘i ha ta‘u eni ‘e 45. Kuó u ‘ilo ‘a e mālohi ‘o e Tohi ‘a Molomoná. Kuó u ako foki ke ‘oua na‘á ku teitei tukuange ha taha ke hē atu mei he Siasi. ■

Henelī (Hene) Palauni, ‘Iutā, USA

NA‘E FE‘UNGA NAI ‘EKU AKÓ?

Na‘á ku faivelenga ‘i hono lau faka‘aho ‘o e Tohi ‘a Molomoná talu mei he‘eku kei ta‘u hongofulu tupú. Na‘e a‘u ki he po‘ulí ‘i he‘eku kamata tō hifo ki hoku mohengá he‘eku ongosiá peá u fakatokanga‘i kuo te‘eki ke fai ‘eku laukongá he ‘aho ko ia, te u to‘o hake leva koloa pē ke u lau ha ngaahi veesi.

‘I he ta‘u ‘e ua kuo hilí, na‘e kole mai ai ke u ako‘i ‘a e Fuakava Motu‘á ‘i he semineli he pongipongí. Na‘e lahi ange ‘eku ta‘efeangai mo e Fuakava Motu‘á ‘i ha toe tohi folofola kehe, ko ia ne u fakamoleki ai ha houa ‘e tolu ki he fā ‘i ha ngaahi ‘aho ‘i hono ako mo teuteu‘i ‘eku ngaahi lēsoní. Koe‘uhí na‘á ku fakamoleki ha taimi lahi ki hono ako ‘o e Tohi Tapú mo e ngaahi fakahā kimui ní, na‘e tu‘u ‘eku lau faka‘aho ‘a e Tohi ‘a Molomoná. Na‘a mau lau fakafāmili ia ‘i he po‘ulí, pea ne u fa‘a faka‘aonga‘i ia ke fakafe‘iloaki e folofolá, ko ia ne u ongo‘i ai ‘oku ou ma‘u fe‘unga ‘a e ako folofolá.

‘I he vaeua‘anga ‘o e ta‘u fakaakó ‘i Sānualí, na‘e fakatukupaa‘i homau siteikí kotoa ‘e he‘eku palesiteni faka‘siteikí ke mau lau ha vahe ‘i he Tohi

‘a Molomoná ‘i he ‘aho kotoa pē. Neongo na‘á ku fifili pe ‘e anga fefē ha‘aku ma‘u ha faingamálie lolotonga ‘eku femo‘uekina ‘i he‘eku ako ki he seminelí, ka na‘á ku fakaukau ‘oku totolu ke u tali ‘a e tukupaá. Na‘á ku fie ma‘u ke fai ia ‘o ‘ikai ngata pē ‘i hono fakamālohaia aú ka ke u hoko foki ko ha fa‘ifa‘itaki‘anga ki he‘eku fānaú mo e kau akó.

Mei he momeniti ko iá na‘á ku lau ha vahe mei he Tohi ‘a Molomoná ‘i he ‘aho kotoa pē ‘i he‘eku kamata teuteu‘i ‘eku lēsoni semineli pe ko ‘eku teuteu ke mohé. Na‘e toe foki mai ki he‘eku mo‘uí ha Laumálie mo ha mālohi na‘e ‘ikai ke u ‘ilo ne mole meiate au. Na‘e faka‘au ke toe lelei ange ‘eku ngaahi lēsoni semineli, ‘a ia na‘e lele leleí. Na‘e toe mahino ange ‘a e ngaahi konga ‘o e Fuakava Motu‘á na‘e faingata‘a ke mahinó. Na‘á ku fakatokanga‘i foki na‘e toe mahino ange kiate au ‘a e Tohi ‘a Molomoná tupu mei he lahi ange ‘a e ako ne u fakahoko fekau‘aki mo e kau palōfitá mo e fono ‘a Mōsesé.

‘Oku kau ‘i he talateu ki he Tohi ‘a Molomoná ‘a e kupu‘i lea ko ‘ení mei he Palōfita ko Siosefa Sāmitá: “Na‘á ku fakahā ki he kau takí ko e Tohi ‘a Molomoná ko e tohi totolu taha ia ‘i he ngaahi tohi kotoa pē ‘i he māmaní, pea ko e maka-tu‘u-loto ia ‘o ‘etau tui fakalotú, pea ‘e ofi ange ha tangata ki he ‘Otuá ‘i ha‘ane tauhi ki hono ngaahi akonakí, ‘i ha toe tohi kehe.”

‘Oku pukepuke fakataha ‘e he Tohi ‘a Molomoná ‘a e ngaahi kongokonga ‘o e ongoongolelé mo ha fakamo‘oni mālohi kia Sīsū Kalaisi mo e palani ‘o e fakamo‘uí. ‘Okú ne tokoni ke ‘uhingamálie ange ‘a e ngaahi me‘a kotoa ‘i he‘eku mo‘uí. ‘Oku ou hounga‘ia ke ma‘u ‘a e Tohi ‘a Molomoná ko ha konga ‘o ‘eku mo‘uí faka‘ahó. ■

Enisi Nikolasi, Tekisisi, USA

Fai 'e 'Eletā
Paul B. Pieper
'O e Kau
Fitungofulú

Ko e Ngaahi Mo'oni'i Me'a Kuo Fakahā Mai fekau'aki mo e **MO'UI FAKAMATELIÉ**

Oku tuku 'a e tokotaha kotoa pē 'i he māmaní 'i he ngaahi tūkunga makehe. Neongo 'a hotau tu'unga makehé, kuo fakahā 'e he 'Eikí ha ngaahi mo'oni fekau'aki mo e ngaahi taumu'a 'o e mo'ui fakamatelié 'a ia 'oku kaunga kiate kitautolu hono kotoa. Na'á ne ako'i 'a e ngaahi mo'oni ko 'ení ki he'etau 'uluaki mātu'á, 'a 'Ātama mo 'Ivi, pea kuo toe fakapapau'i mai kiate kitautolu 'i hotau kuongá ni.

'Oku ou ui 'a e ngaahi mo'oni ko 'ení ko e "ngaahi mo'oni'i me'a 'o e mo'ui fakamatelié." Kapau 'oku tau fie ma'u 'a e ngaahi tāpuaki taupotu tahá mo anuanu mei he'etau a'usia fakamatelié, kuo pau ke mahino kiate kitautolu mo tau tali 'a e ngaahi mo'oni'i me'a kuo fakahā mai ko 'ení. Ko e 'ikai ko ia ke mahino pe, toe kovi angé, ke tukunoa'i kinautolu 'i he 'ilo'ilo paú, 'e iku maumautaimi, ta'e'aonga, pea mole noa hotau taimí 'i he māmaní.

'Oku 'ikai fe'unga ke tau ha'u pē ki he māmaní, ma'u ha sino fakamatelié, pea nofo hení 'i he kotoa 'o 'etau mo'ui. Ke mahu'ingamálie hotau taimí 'i hení, kuo pau ke tau mo'ui 'aki mo a'usia 'a e ngaahi taumu'a kuo tu'utu'uni 'e he 'Otuá ki he mo'ui

fakamatelié—kakato—kae 'ikai ke fakahoha'asi 'e he ngaahi me'a mālié, fiemālié, mo faingamālié.

'I he taimi na'e kapusi ai 'a 'Ātama mo 'Ivi mei he Ngoue 'o 'Itení, na'á na hū atu ki ha maama fakamatelié. Na'e teuteu'i kinaua 'e he 'Eikí ki he'ena a'usia fakamatelié 'aki hano ako'i ange kiate kinaua 'a e ngaahi mo'oni'i me'a te na a'usiá. 'Oku ou loto ke toe vakai'i ha ngaahi mo'oni'i me'a 'e tolū 'o e ngaahi me'a ko iá.

Ke u kamatá, manatu'i na'e 'i ai ha ngaahi laumālie tokolahī 'i he maama fakalaumālié na'e 'ikai ke nau ma'u ha ngaahi sino fakamatelié koe'uhí ko 'enau ta'etauhī honau 'uluaki tu'ungá.¹ 'Oku nau taumu'a ke ta'ofi kitautolu mei hono a'usia 'a hono kakato 'o e mo'ui fakamatelié. 'Oku nau feinga ke ta'ofi kitautolu mei he ngaahi a'usia 'okú ne tākiekina ki he'etau fiefia ta'engatá.

Ko e Mo'oni'i Me'a Fika 1: 'Oku tokoni 'a e ngāué ke tau fakatupulaki ai 'a e ngaahi 'ulungaanga lelefí mo e ngaahi 'ulungaanga mahu'inga ki he mo'ui ta'engatá.

Na'e pehē 'e he 'Otuá kia 'Ātama, "Te ke kai 'a e maá 'i he kakava ho

matá, kae 'oua ke ke foki ki he kelekelé" (Mōsese 4:25; vakai foki ki he Sēnesi 3:19). 'Oku taku 'e he kakai 'e ní'ihī ko ha fakamala'ia 'a e ngaahi folofola 'a e 'Eikí kia 'Ātama mo hono hakó koe'uhí ko hono ma'u 'o e fua na'e tapuí. Ka neongo iá, 'oku ou fanongo ki he ngaahi leá ni 'o hangē ko hono fakamatala'i 'e ha Tamai 'ofa ki ha foha kei talavou mo ta'etaukei 'a e ngaahi tu'unga 'i he maama hinga fakamatelié 'a ia 'e vavé ni 'ene nofo aí.

Hangē ko hono teuteu'i 'e ha tamai ha foha 'oku teu ke mavahe mei 'api, na'e pehē pē hono tokonii 'e he Tamaí 'a e fuofua tangatá ke mateuteu ke nofo 'iate ia pe he'ene mavahe mei 'api. Na'á ne fakamatala'i ko e ngāué ko ha mo'oni'i me'a fo'ou—ko ha mo'oni'i me'a 'o e mo'ui fakamatelié.

Na'e 'afio'i 'e he Tamai Hēvaní kuo pau ke vavé ni pē ha fefa'uhī 'a 'Ātama mo 'Ivi mo e ngaahi matamata'au 'o e māmaní. I he'ene fehangahangai mo 'ena ngaahi a'usia 'i he Ngoue ko 'Itení, 'a ia ne tokonaki 'a e me'a kotoa pē ma'anauá, ko e mo'ui fakamatelié 'e fie ma'u ai 'a e ngāue fakatu'asino ia mo faka'atamai, tō kakava, fa'a kātaki mo e loto vilitaki ke kei mo'ui.

Tuku mu'a ke tau
faka'ehi'ehi mei he ngaahi
akonaki ma'uhala 'a e
tangatá pea píkitai ki he
ngaahi mo'oni'i me'a kuo
fakahā mai 'e he 'Otuá,
kae lava ke koloa'ia,
kakato, mo mo'oni 'a
'etau fononga 'i he mo'ui
fakamatelié.

Ko e fakava'e 'o e mo'ui fakamate-
lie kotoa pe—ko e ako ke ngāue—
ako-
ngāue mo hono mapule'i hotau
'atamaí, sinó, mo e laumālié ke nau
ngāue, fakatupulaki, a'usia, mo faka-
lakalaka. Ko e taha ia 'o e ngaahi
founga ke tau hoko ai 'o hangē ko e
'Otuá pea fakahoko 'Ene ngaahi tau-
mu'a 'i he māmaní. 'Oku ngāue kotoa
'a e Tamai Hēvaní, Sīsū Kalaisi, mo e
Laumālie Mā'oní'oní. Ko 'Enau ngāue
mo honau nāunaú ke "fakahoko 'a e
mo'ui ta'e-fā'a-maté mo e mo'ui ta'e-
ngata 'a e tangatá" (Mōse 1:39). Ko
hono mo'oní, he 'ikai ha nāunau ta'e
'i ai ha ngāue.

Ko e taha 'o e ngaahi tefito'i 'uhinga
'oku fie ma'u ai 'a e kakai tangatá
ke nau ngāue ke nau tokonaki ma'a
honau ngaahi fāmilí. 'Oku lisi 'e he
"Ko e Fāmilí: Ko ha Fanonganongo ki
Māmaní" 'a e "tokonakí" ko e taha ia
'o e ngaahi fatongia 'e tolu 'oku 'omi
fakapatonu pe ia ki he kakai tangatá.²
'Oku ma'u 'e ha tangata 'okú ne 'ilo
'a e founga ke ngāue mo tokonaki ai
ma'aná 'a e loto falala te ne lava ke
mali mo tokonaki ma'a hono uaifí
mo e fānaú.

Na'e pehē 'e Pīsope H. Tēvita
Peatoni, ko e Pīsope Pule mālōlō 'o e
Siasi: "Ko e ngāue—faitotonu pea ola
leleí—'okú ne 'omi 'a e fiemālié pea
mo ha ongo'i mahu'inga'ia 'iate kita.
I he'etau fai 'a e me'a kotoa ko ia te
tau ala lavá ke tau falala pē kiate ki-
tautolú, ke tokonaki ma'a 'etau ngaahi
fie ma'u mo e ngaahi fie ma'u 'a hotau
fāmilí, 'e lava ke tau tafoki ki he 'Eikí 'i
he loto falala 'o kole kiate ia 'a e me'a
'oku tau tōnounou aí."³

'Oku lamalama 'e Sētane ke faka-
auha 'a e ngaahi taumu'a 'a e 'Otuá
pea ke liua 'etau a'usia fakamatelié.
Kuo hanga 'e he filí 'o fakalotoa 'a
e tokolahi 'i hotau kuongá ni ko e
tefito'i taumu'a 'o e mo'ui ni ke faka-
'ehi'ehi mei he ngāue, ke fakafepaki'i

'a hono fakamamafa'i 'e he Tamaí
'a e ngāue. I he ngaahi sosaieti 'o e
'aho ní, 'oku tokanga taha ha kakai
tokolahi ki he ma'u ha ngāue totongi
lelei kae fie ma'u pē ha kī'i ngāue
s'i'si'i, 'inivesi pe fakatupu pa'anga
'oku mā'olunga hono totongi ta'e 'i
ai ha ngāue, mo e ngaahi polokalama
'okú ne totongi 'a e me'a 'oku nau
fie ma'u ta'e 'i ai ha fakamolé. 'Oku
'i ai ha nī'ihi 'oku nau faka'ehi'ehi
mei he ngāue 'aki hono nō mo ngāue
'aki ha pa'anga 'o 'ikai 'aupito ha-a-
nau taumu'a ke toe totongi fakafoki.
'Oku 'ikai ke nau fie ngāue, patiseti,
mo fakahū pa'anga ki mu'a pea nau
faka'aonga'i. Kuo akonaki mai 'a e
kau taki 'o e Siasí 'oku totonu ke tau
ngāue'i 'a e me'a 'oku tau ma'u pea
"faka'ehi'ehi mei he fakamo'uá tuku
kehe 'i he'etau ngaahi fiema'u vivili
tahá."⁴

Ko e taha 'o e ngaahi founga
kākā 'oku faka'aonga'i 'e he filí 'i he
to'utangata ko 'ení ko hono ofe'i e
loto feinga fakaenatula 'o tangatá ke
ngāue mo a'usia ai ha ngaahi me'a
maumau taimi. Na'e tuku 'e he 'Otuá
ki he kau talavoú 'a e holi ke fe'au-
'auhí mo ikuna'i, 'aki 'a e taumu'a
ke nau ngāue 'aki 'a e loto feinga
ko 'ení ke nau hoko ai ko ha kau
tauhi fakapotopoto faivelenga ki ha
fāmili. I he'etau kei talavoú, na'e
lava ke vaka mai 'a e loto feinga ko
'ení 'i he ako faka'atamaí, sipotí, pe
ngaahi ngāue kehe 'a ia 'oku tokoni
ke ako'i 'a e loto vilitakí, mapule'i,
mo e ngāue. Ka neongo iá, 'oku
hangā 'e Sētane 'o tohoaki'i 'a e loto
feinga ko iá pea ofe'i ia ki ha mā-
mani faka'initaneti (virtual world)
'o e ngaahi keimi vitioó 'o mole ai e
taimí mo e loto feingá pea iku ai ki
he ma'unimaá.

'E tatau ai pē pe 'e fakamātoato fēfē
ho'o va'inga keimi vitioó, 'e 'ikai 'au-
pito ke lava 'e he ngāue faka'initaneti

'o 'omi ha fiemālie kiate koe ke ne
matua'i 'a e ngāue mo'oní. Ko e ngāue
mo'oní 'a e ngāue, vilitaki, fa'a kātaki
mo mapule'i kita ke ma'u ai 'a e 'ilo
'oku mahu'ingá, fai ha ngāue na'e fie
ma'u, pe ikuna'i ha taumu'a faingata'a.

Kapau he 'ikai ke tau ako ke ngāue
lolotonga 'etau 'i he mo'ui fakamatelié,
he 'ikai ke tau a'usia hotau tu'unga
malavá mo e fiefia kakató 'i he mo'ui
ni, pea he 'ikai ke tau fakatupulaki ha
ngaahi lelei mo ha ngaahi 'ulungaanga
mahu'inga ki he mo'ui ta'engatá.

Ko e Mo'oní'i Me'a Fika 2: 'Oku tau lava 'o a'usia 'i he mali ta'engatá 'a e kotoa 'o e ngaahi tāpuaki 'oku finangalo e Tamai Hēvaní ke 'omi kiate kitautolú.

Kuo tala'ofa mai 'e he 'Eikí 'i he
fakapapau mo e fuakava 'o e lakanga
fakataula'eikí:

"Ilonga 'a kinautolu 'oku faivelenga
'o a'u ki hono ma'u 'a e ongo lakanga
fakataula'eikí ni kuó u lau ki aí . . .
['oku nau] hoko . . . ko e hako 'o
'Epalahame, pea ko e siasi mo e pule-
'anga pea mo e kakai fili 'o e 'Otuá.

"Pea ko kinautolu kotoa pē foki
'oku ma'u 'a e lakanga fakataula'eikí
ko 'ení 'oku nau ma'u au, 'oku folofola
'e he 'Eikí;

. . . Ko ia ia 'okú ne tali aú 'okú ne
tali 'eku Tamaí;

"Pea ko ia ia 'okú ne tali 'eku
Tamaí 'okú ne ma'u 'a e pule'anga 'o
'eku Tamaí; ko ia ko e me'a kotoa pē
'oku ma'u 'e he'eku Tamaí, 'e foaki ia
kiate ia.

"Pea 'oku fakatatau 'ení ki he faka-
papau mo e fuakava 'oku kau ki he
lakanga fakataula'eikí" (T&F 84:33–35,
37–39).

'Oku finangalo 'a 'etau Tamai
Hēvaní 'ofá ki He'ene fānaú ke nau
ma'u 'a e me'a kotoa pē—"a hono
kakató, Hono fonú. Ko e me'a 'e ma'u
ai 'a hono kakato 'o 'ení, "kuo pau

ke kau ha tangata ‘i he angá ni ‘o e lakanga fakataula‘eikí [ko e ‘uhinga ki he fuakava fo’ou mo ta‘engata ‘o e malí]” (T&F 131:2).

Ko e mali ta‘engatá mo e me‘a kotoa pē ‘oku fokotu‘utu‘u ke tokoni ke tau ako mo a‘usia, ‘a e kī ki hono ma‘u ‘o e ngaahi tāpuaki kotoa pē ‘oku finangalo e Tamai Hēvaní ke foaki ki He‘ene fānaú. Ko ha fāmili pē—ha tangata mo ha fefine ‘oku na mo‘ui taau ke hū ki he fale ‘o e ‘Eikí pea sila i kinaua— ‘e lava ke nau fe‘ungá. ‘Oku ma‘u fakataha e ngaahi tāpuaki kakato ‘o e lakanga fakataula‘eikí ko e husepāniti mo e uaifi pe ko e ‘ikai ‘aupito.

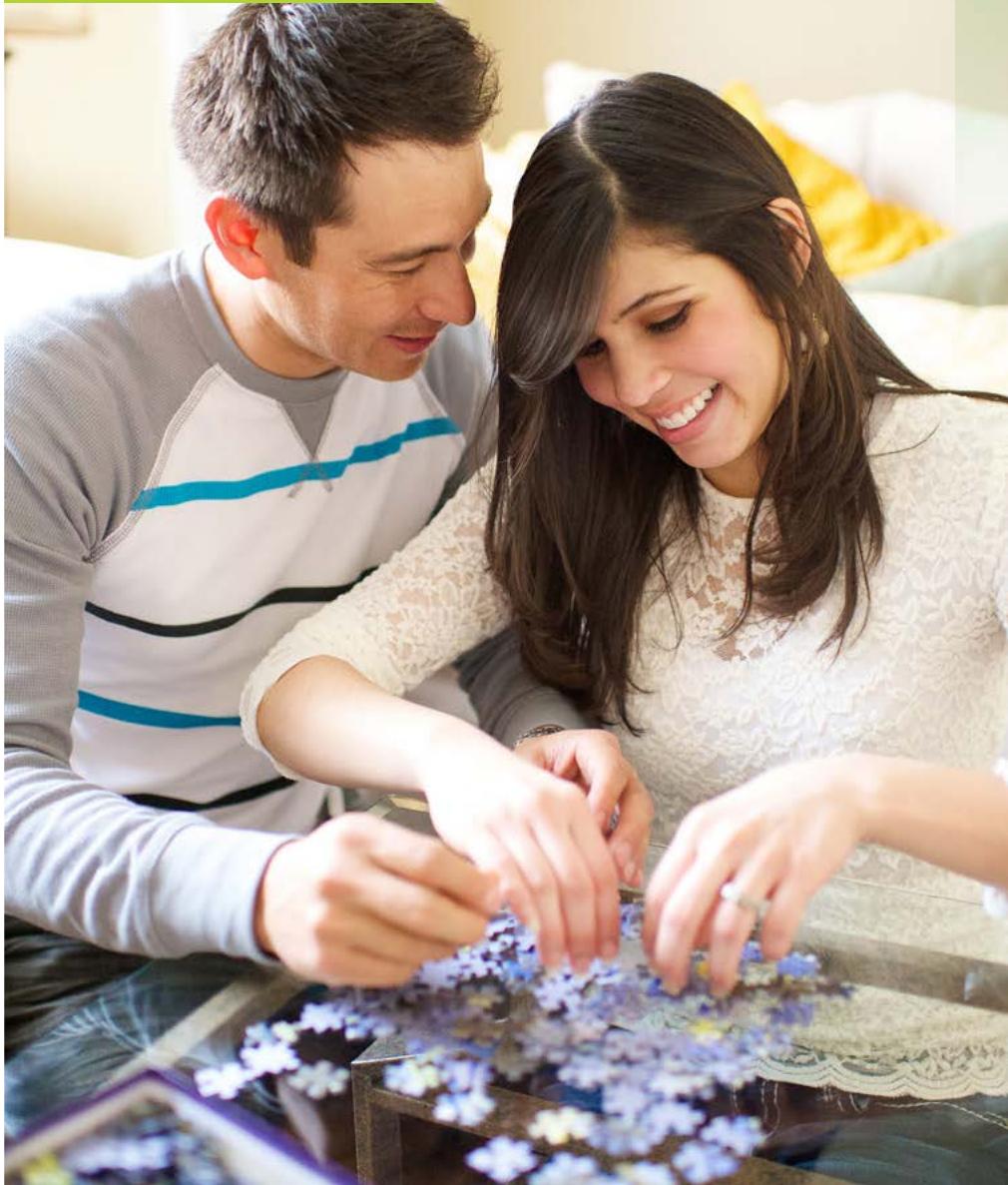
‘Oku mālie hono ngāue ‘aki ‘e he ‘Eikí ‘i he fakapapau mo e fuakava ‘o e lakanga fakataula‘eikí, ‘a e ongo veape (verbs) ko e *ngāue‘i* (*obtain*) mo e *ma‘u* (*receive*). ‘Oku ‘ikai ke Ne ngāue ‘aki ‘a e veape ko e *fakanofo*. ‘Oku *ngāue‘i* (*obtain*) mo ma‘u (*receive*) ‘i he temipalé ‘e he kakai tangata mo fafiné—fakataha—‘a e ngaahi tāpuaki mo e mālohi ‘o e Lakanga Taula‘eiki Faka-‘Eloné mo e Lakanga Taula‘eiki Faka-Melekisētekí fakatou‘osi. Hili hono ma‘u ‘e ha ongome‘a mali ‘a e ngaahi tāpuakí ni ‘i he fale ‘o e ‘Eikí, ko ‘ena mo‘ui faka‘apí ‘oku tāfataha ki ai ‘ena fakatupulaki ‘a e ngaahi ‘ulungaanga mo e anga faka-‘Otuá—feilaulau mo fetokoni‘aki, fe‘ofa‘aki ‘i he anganofo kakato, pea uouongataha ‘i he‘ena fe‘ofa‘akí mo e ‘Otuá.

Kakato, lakanga fakataula‘eiki, fāmili—ko e ngaahi fo‘i lea fekau‘aki ‘e tolu ko ‘ení ‘oku kātoi ia ‘i he mo‘oni‘i me‘a ‘o e mali ta‘engatá. ‘Oku hoko ‘etau fai ‘a e me‘a kotoa pē ‘i hotau mālohí ke a‘usia ‘e he mali ta‘engatá ha mo‘oni‘i me‘a ‘o ‘etau mo‘ui fakamatelié ke fakapapau‘i ai he ‘ikai ke tau maumau‘i hotau taimí ‘i he māmaní.

‘Oku ‘alu fano holo ‘a Sētane, ke fulifulihi mo fakakehe‘i ‘a e ngaahi mo‘oni‘i me‘a ‘o e mo‘ui fakamatelié. ‘Okú ne ngāue lahi ke faka‘auha ‘a e ‘uhinga tefti mo e mahu‘inga ‘o e malí ‘i he ‘atamai ‘o e kakai tangatá mo fafiné. Ki he nī‘ihī, ‘okú ne tu‘uaki atu ‘a e loi ko ia ‘oku ‘ikai fie ma‘u

‘a e malí, he ‘oku fe‘unga pē ‘a e ‘ofá. Ki he nī‘ihī kehē, ‘okú ne ngāue ‘aki ha faka‘uhinga fo‘ou ‘o e malí ke fakalao‘i ‘a e ngaahi vā fetu‘utaki anga‘ulí. Kiate kinautolu ‘oku nau tui ki he nofo-malí ‘i hono faka‘uhinga‘i ‘e he ‘Otuá, ‘okú ne holoki hifo hono mahu‘ingá ‘i he‘ene fekau‘aki mo e akó mo e tu‘unga malu fakapa‘angá. ‘Okú ne fakatupu ‘a e manavahē ki he ngaahi feilaulau mo e ngaahi faingata‘a ‘oku fekuki mo e nofo-malí. ‘Oku mo‘unofoa ‘a e tokolahī ‘i he manavasi‘i ‘o hangē ko ha me‘a ke toki fekau‘i kae ‘ikai laka ki mu‘a mo ngāue ‘i he tuí.

**Ko e mali ta‘engatá
‘a e kī ki hono ma‘u
‘o e ngaahi tāpuaki
kotoa pē ‘oku
finangalo e Tamai
Hēvaní ke foaki
ki He‘ene fānaú.**

Ko e ni'ihi ko ia, 'oku lōmekina 'e he fie ma'u ke langa hake ha ngaahi vā fetu'utaki mo'oní kae ongo'i ha holi ke feohi fafalé, 'oku tohoaki'i kinautolu 'e he 'amanaki tō-noá ki he māmani faka'initanetí. 'Oku 'ikai 'omi 'e he feinga ki he feohi fafale faka'initanetí (virtual intimacy) ha me'a ka ko e koto nge'esi pē, faka'ānaua, mo e fakamā. 'Oku tokolahi ha ni'ihi 'oku tohoaki'i hifo 'i he havalá kae 'oua leva kuo hoko 'enau tō'ongá ko ha mā'unimā he 'ikai pē ke toe tōli'a ia.⁵ 'Oku ma'utangi kinautolu 'i ha siakale 'e faka'au pē 'o ne faka'auha 'enau vilitaki ko ia ke matu'uekiná. 'Oku nau kei ma'u pē 'enau tau'atāina ke filí ka 'oku 'ikai fe'unga 'a e 'amanaki leleí 'i he'enau malava ko ia ke matu'uakí. I hono ma'u kinautolu 'i he tauhele ko 'ení, 'oku nau tō ai mei he kakato mo e fiefia 'o e taha 'o e ngaahi mo'oní i me'a ma'ongo'onga taha 'o e mo'ui fakamatelié—ko e mali ta'engatá.

Kapau 'okú ke fihia 'i he tauhelé ni, kumi ha tokoni. 'Oua 'e tatali. Te ke fakatoloi ho'o tupulakí mo ho'o fakalakalaka 'i he mo'ui fakamatelié 'i ho'o fai pehéé.

Sivisivi'i ho'o mo'ui. Fakapapau'i kuo te'eki ke kapu ho 'atamaí 'e he ngaahi fakakaukau hala 'oku fekau'aki mo e nofo-malí. Manatu'i 'oku langa 'a e nofo-mali 'oku fiefiá 'i he "tuí, lotú, fakatomalá, fa'a fakamole-molé, faka'apa'apá, 'ofá, manava'ofá, ngāué, pea mo e ngaahi 'ekitivití 'oku fakatupulaki."⁶

Kamata he 'ahó ni ho'o langa hake 'a e ngaahi 'ulungaanga ko iá 'i ho'o mo'ui fakatāutahá. 'I ho'o fai

iá 'e fakaava hake 'e he 'Eikí 'a e halá ma'au ke ke ma'u 'a e kakato 'o e ngaahi tāpuaki kuó Ne teuteu ma'a 'Ene fānaú—'a e fuakava fo'ou mo ta'engata 'o e malí. 'Oua na'á ke tuku ho'o mo'ui fakamatelié "ke faka'auha 'o 'osi'osingamálie" (Siosefa Sāmita—Hisitolia 1:39).

Ko e Mo'oní'i Me'a Fika 3: 'Oku tokoni 'a e ma'u fanaú mo hono ohi hake 'a e fānaú ke tau faka-tupulaki ai 'etau malava ko ia ke hoko 'o hangé ko e 'Otuá.

'I he taimi na'á Ne "tāpuaki'i," pe sila'i ai, 'a 'Ātama mo 'Ivi ke fa'u 'a e 'uluaki fāmili 'i he māmaní,⁷ ne 'oange 'e he 'Otuá ha fekau: ke fanafanau, fakatokolahi, mo fakakakai 'a e māmaní (vakai ki he Sēnesi 1:28; Mōsese 2:28). 'Oku vakavakaō 'a e Nofo-malí mo e fānaú. 'Oku toki ngāue 'aki pē 'a e ngaahi mālohi 'o e fakatupú 'e ha tangata mo ha fefine, kuo na 'osi mali fakalao.⁸

Na'e mahino kia 'Ātama mo 'Ivi ko e ma'u ha fānaú ko ha mo'oní'i me'a mahu'inga ia 'o e mo'ui fakamatelié. Na'á na talangofua ki he fekau 'a e 'Otuá, "pea na'e ilo 'e 'Ātama 'a hono uaifí, pea na'á ne fanau'i kiate ia 'a e ngaahi foha mo e ngaahi 'ofefine, pea nau kamata ke fakatokolahi mo fakakakai 'a e māmaní" (Mōsese 5:2). Kuo fakahā 'e he kau Palōfita 'i hotau kuongá "oku kei tu'u ma'u pē 'a e fekau ko ia 'a e 'Otuá ki He'ene fānaú ke nau fanafanau mo fakatokolahi 'a e māmaní.⁹

Ka neongo iá, 'oku tokolahi e kakai 'i he māmaní 'o e 'ahó ní 'oku 'ikai ke nau toe tui ko e 'fānaú ko e tofi'a mei he 'Eikí" (Saame 127:3).

'I he ngaahi ta'u kuohilí, ne ha'u kiate au ha ongo me'a na'e teu ke na mali. Na'á na kole mai 'eku fale'í fekau'aki mo e fānaú. Na'á ku faka-manatu ange kiate kinaua 'a e fekau

**Na'e mahino kia
'Ātama mo 'Ivi ko
e ma'u ha fānaú ko
ha mo'oní'i me'a
mahu'inga ia 'o e
mo'ui fakamatelié.**

ko ia te na ma'u 'i he taimi 'e sila'i ai kinauá, pea ne u fale'i kinaua 'e lava ke na tauhi 'a e fekau ko 'ení 'i he'ena fealea'aki mo e 'Eikí. Na'á ku fakamanatu ange kiate kinaua ko ha fekau ia hangē ko e vahehongofulú, tauhi 'o e Sāpaté, pe ngaahi fekau kehé. 'I he taimi pē 'oku fai ai ha fuakava, 'oku 'ikai ko e fehu'í pe 'e tauhi ia ka ko e hā e founiga 'e tauhi ai ke fakahōifua pea finangalo ki ai 'a e 'Eikí.

Na'á ku mamata ki he taimi na'e kamata ai 'ena nofo-malí. Na'e toe ha ta'u 'e taha 'a e husepānití 'i he ako 'uni-vēsití, pea toe ha ta'u 'e taha 'o e uaifí 'i ha polokalama M.A. Na'á na ongo'i mālohi ke kamata leva hona fāmilí he taimi ko iá—neongo 'a e akó mo e ta'emahino ha ngāue ki he kaha'ú. Na'e 'ikai ke faingofua pe faingamālie lelei ke 'i ai leva ha fānau he vave tahá. Na'e pau ke ne kumi ha ngāue, na'e pau ke na hiki, pea na'e pau ke faka'osi e ako mata'itohi hono uaifí. Na'á na fehangahangai mo e loto-hoha'á mo e feilaulaú. Na'e pau ke ne fakavavevave ki 'api 'i he 'aho kotoa ke tokanga'i e pēpeé lolotonga hono fakakakato 'e he uaifí 'ene 'ēseí mo e ako ngāué. Na'á ne ako mo tohi 'i he faingamālie kotoa pē mei hono fafanga 'o e pēpeé ki hono fetongi e taipá.

Kuo faitāpuekina mo fakamonū'ia'i kinaua 'e he 'Eikí. Lolotonga e mole 'a e ngaahi ngāue 'a e n'i'hi tokolahí 'i he tō lalo faka'ekonōmika 'o e 2008, na'á ne kei ngāue pē pea toe hiki-tu'unga. Koe'uhí na'á na mo'ui fakapotopoto, 'oku 'ikai ha'ana mo'ua tuku kehe pē ha mōkesi, pea ne na lava pē 'o totongi kakato ha polokalama M.A ta'e 'i ai ha mō'ua. 'I he'ena foua iá, kuó na hokohoko mai ai pē 'a hono ako 'o e ngaahi lēsoni mahu'ingá 'a ia 'oku ma'u pē ia 'i he tu'unga fakaemātu'á. 'Oku 'ikai ko ha me'a faingofua pe faingamālie lelei e ma'u ha fānau, ka ko ha fekau ia 'okú ne tokoni'i kitautolu

ke tau 'ilo'i ai 'a e ngaahi tāpuaki mo'oni 'o e mo'ui fakamatelié.

Ko ha Me'a'ofa Ma'ongo'onga

Ko e mo'ui fakamatelié ko e taha ia 'o e ngaahi me'a'ofa ma'ongo'onga taha kuo foaki mai 'e he Tamaí kiate kitautolu. 'Okú Ne 'ofa 'iate kitautolu mo finangalo ke tau faka'aonga'i kakato 'a e me'a'ofa ko 'ení. Ngata pē 'i hono tali mo tukutaha e tokangá ki he ngaahi mo'oni'i me'a kuo fakahā mai 'e he 'Otuá te tau lava ai 'o fakakakato 'a e ngaahi taumu'a ne 'uhinga ai 'etau ha'u ki he māmaní. 'Oku 'ilo 'e Sētane he 'ikai ke ne lava 'o fai ha me'a ke ta'ofi ai kitautolu mei hono ma'u 'o e ngaahi sinó, ko ia 'okú ne feinga ai ke ofe'i kitautolu mei he ngaahi taumu'a 'a ia ne fakatupu ai kinautolú—ke ngāue, ke mali, pea ke ma'u ha fānau.

'Oua mu'a na'a tau nofo ta'e 'i ai ha taumu'a, 'o toki 'ilo 'i he ngata'angá ne tau fakamoleki noa pē hotau taimí 'i māmaní 'o mavahé mei he ngaahi mo'oni'i me'a mahu'inga ko ia kuo fakahā mai fekau'aki mo e mo'ui fakamatelié ke a'usia ai 'etau taumu'a 'i hení. Tuku mu'a ke tau faka'ehi'ehi mei he ngaahi akonaki ma'uhala 'a e tangatá pea pīkitai ki he ngaahi mo'oni'i me'a kuo fakahā mai 'e he 'Otuá, kae lava ke koloa'ia, kakato mo mo'oni 'a 'etau fononga 'i he mo'ui fakamatelié. ■

Mei ha lea 'i ha fakataha'anga lotu, "The Realities of Mortality," na'e fai 'i he 'Univēsiti Pilikihami 'Iongi-'Atihaó 'i he 'aho 19 'o Fēpueli 2013. Ke ma'u kakato 'a e leá ('i he lea faka-Pilitāniá), alu ki he web.byui.edu/devotionalsandspeeches.

MA'U'ANGA FAKAMATALÁ

1. Vakai ki he 'Epalahame 3:26, 28.
2. Vakai ki he, "Ko e Fāmilí: Ko ha Fanonganongo ki Māmaní," *Liahona*, Nōvema 2010, 129.
3. H. David Burton, "Ko e Tāpuaki 'o e Ngāue," *Liahona*, Tisema 2009, 37.
4. Neil L. Andersen, "Apasia ki he 'Otuá ko e Kamata'anga Ia 'o e Potó," *Liahona*, Sānuali

KO E TALA'OPA 'O E TUPULAKI TA'ENGATÁ

"'Oku 'ikai ke ta'e fakakau ai 'a kinautolu 'oku 'ikai mali pe 'ikai ma'u ha fānaú 'i he ngaahi tāpuaki ta'engata 'oku nau fekumi ki aí ka 'oku 'ikai lava ke a'usia ia he taimi ní. 'Oku 'ikai ke tau 'ilo ma'u pē 'a e founiga mo e taimi 'e hoko mai ai e ngaahi tāpuakí, ka he 'ikai ta'ofi ai e tala'ofa 'o e tupulaki ta'engata ki ha tokotaha faivelenga 'okú ne fai pea tauhi e ngaahi fuakava toputapú."

Palesiteni Boyd K. Packer (1924–2015), Palesiteni 'o e Kōlomu 'o e Kau 'Apostolo 'e Toko Hongofulu Mā Uá, "Ko e Fakamō'oni," *Liahona*, Mē 2014, 95.

2013, 26; vakai foki ki he Robert D. Hales, "Hoko ko ha Kau Tauhi Fakapotopoto Fakatu'asino mo Fakalaumālie," *Liahona*, Mē 2009, 7–10.

5. Na'e pehē 'e 'Eletā Lōpeti D. Heili 'o e Kōlomu 'o e Kau 'Apostolo 'e Toko Hongofulu Mā Uá, "Ko e mā'unimaá ko ha holí ia 'a e tangata fakakakanó pea he 'ikai pē ke fiemālie ia" ("Hoko ko ha Kau Tauhi Fakapotopoto Fakatu'asino mo Fakalaumālie," 10).
6. "Ko e Fāmilí: Ko ha Fanonganongo ki Māmaní."
7. Vakai ki he, Joseph Fielding Smith, *Doctrines of Salvation*, fakatahataha'i 'e Bruce R. McConkie, volume 'e 3, (1954–56), 1:115, 2:71.
8. "Ko e Fāmilí: Ko ha Fanonganongo ki Māmaní."
9. "Ko e Fāmilí: Ko ha Fanonganongo ki Māmaní."

KAVEINGA 'O E MUTUALÉ KI HE 2016

"Ko ia kuo pau ke mou

VIVILI ATU KI MU'A 'I HE TUI MĀLOHI KIA KALAISSI,

pea ma'u 'a e 'amanaki 'oku mālohi haohaoa, mo ha 'ofa ki he 'Otuá mo e kakai fulipē.

Ko ia, kapau te mou vilitaki atu, pea keinanga 'i he folofola 'a Kalaisí, pea kātaki ki he ngata'angá, vakai, 'oku folofola 'e he Tamai: *Te mou ma'u 'a e mo'ui ta'engata'* (2 Nifai 31:20).

NGAAHI TĀPUAKI 'O E VIVILI ATU KI MU'A

Fai 'e he Kau Palesiteni Lahi 'o e
Kau Talavou

Oku 'omi 'e he'e te hoko ko e
mēmipa angatonu 'o e Siasí ha
ngaahi tāpuaki fakaofo. Ka 'oku 'ikai
'uhinga ia he 'ikai fa'a faingata'a e mo'
u'. Ngaahi 'ahī'ahi, ngaahi kaungāme'a
fakangalingali, ngaahi faingata'a faka-
fāmili, mo e hā fua. 'E lahi ha ngaahi
me'a te ne feinga ke fakatauele'i koe
mei he vaa'ihala 'o e fuakavá.

Ko hono 'uhinga ia 'oku hoko ai 'a
e, "vivili atu ki mu'a 'i he tui mālohi kia
Kalaisí" (2 Nifai 31:20), ko e kaveinga
'o e Mutualé ki he ta'u ní he 'okú ne
fālute ha pōpoaki mahu'inga lahi. 'I he
taimi 'okú ke vivili atu ai ki mu'a 'i he

tui mālohi kia Kalaisí, 'o tu'u ma'u 'i
ho'o ngaahi fuakavá, 'e lava 'e he 'Otuá
'o fai ha ngaahi me'a fakaofo ma'au
mo fakafou 'iate koe. Pea te Ne lava 'o
tokoni'i koe ke ke ongo'i 'a e 'amanaki
leleí, fakafiemālié, mo e nongá 'i he
taimi tatau.

Ko ha me'a 'ia na'e 'ilo'i lelei 'e he
Palōfita ko Siosefa Sāmitá. Na'á ne ta'u
14 pē 'i he taimi na'á ne a'usia ai 'a e
'Uluaki Mata-Me'a-Hā-Maí. 'I he'ene

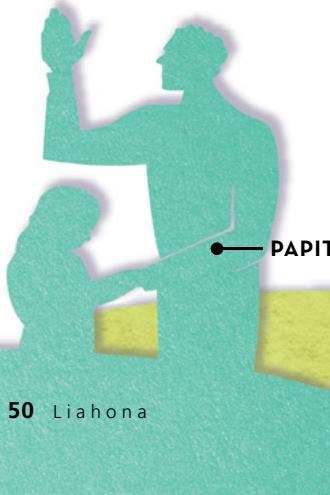
tū'ulutui hifo ke lotu 'i he Vao'akau
Tapú, na'e 'ohofi ia 'e ha ivi ta'e-hā-mai
ne fu'u mālohi fau 'a ia ne tu'unuku
mai ke ne faka'auha ia. Kae ngata pē 'i
he'ene feinga 'aki hono mālohí kotoa ke
ui ki he 'Otuá na'e fakahaofi mo 'a'ahi
mai ai 'a e Tamaí mo e 'Aló kiate iá.

Kimui aí, 'i he taimi na'e vahevahé
ai 'e Siosefa 'ene a'usiá, na'e manukia
ia 'e hono kaungāme'a mo e kau taki
fakalotofonuá (vakai ki he Siosefa
Sāmita—Hisitōlia 1:15–17, 21–26). Na'e
'ikai 'aupito ke ngata ai 'a e fakatangá
pea na'e a'u pē ki he mole 'ene mo'ui
'i ha ta'u 'e 24 mei ai.

Ka na'e vivili atu 'a Siosefa ki mu'a
'aki 'a e 'amanaki lelei, pea na'á ne
fiefia ke fai ia 'i he ngāue 'a e 'Eikí.
'I he'ene tu'u ma'u 'ia Kala-
isí mo ngāue'i [ene] tuí

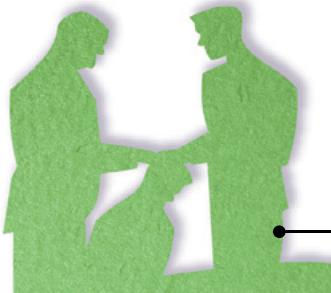
Stephen W. Owen, palesiteni (lotomālie);
Douglas D. Holmes, tokoni 'uluaki (to'ohemá);
M. Joseph Brough, tokoni ua (to'omata'ú)

PAPITASÓ

SĀKALAMĒNITÍ

ke fai 'a e me'a 'oku totonú, na'e fai tāpuekina mo poupou'i ia 'e he 'Otuá. Pea te Ne fai e me'a tatau ma'a'u.

Ko ia vivili atu ki mu'a. Tukupā ke mo'ui 'aki eongoongolelé. Hanga tāfataha ki he Fakamo'uí. Ma'u "ha mālohi haohaoa, mo ha 'ofa ki he 'Otuá mo e kakai fulipé." "[Keinanga] 'i he folofola 'a Kalaisí." Ngāue 'o faka-tatau ki he fakahinohino 'a e lakanga fakataula'eikí. Feinga ke ke hoko 'o hangē ko ia 'oku finangalo e 'Otuá ke ke a'usia.

'I ho'o vivili atu ki mu'a, fakahoko mo tauhi 'a e ngaahi fuakavá 'i he halaki he mo'ui ta'engatá, 'oku mau fakomo'oni atu te ke ma'u ai 'a e fiefiá. ■

LAKA ATU KI MU'A

Fai 'e he Kau Palesitenisí Lahi 'o e Kau Finemuí

Kuó ke fakakaukau nai ki he feitu'u 'okú ke taumu'a ki aí mo e feitu'u 'okú ke fie iku ki aí? Ko e kaveinga 'o e Mutualé ki he 2016 ko e 2 Nifai 31:20, pea 'oku 'oatu 'e he veesi 'e taha ko 'ení ha ngaahi tefto'i akonaki 'e fitu feku'aki mo ho'o taumu'a 'i he mo'ui. Te ke 'ilo ai 'a e taumu'a, ngāue, tō'onga

fakakaukau, aka, mo e totongi kuo tala'ofa mai ki ho'o ngāue. Tau vakai angé ki ha ngaahi fo'i lea 'i he veesi ko 'ení.

'Oku 'uhinga 'a e **vivili atu ki mu'a** ki hano fie ma'u koe ke ke fai ha fo'i ngāue lahi 'o fakafepaki'i ha ivi tākiekina fehangahangai. Kuo pau ke tau ngāue tōtōivi ke mo'ui 'aki 'a eongoongolelé he 'oku 'ātakai'i kitau-tolu 'e ha māmani 'o e fakafepaki ki he ngaahi fekau 'a e 'Otuá.

'Okú ke **tu'u ma'u** 'ia Kalaisí? 'Okú ke ta'e-ue'ia 'i ho'o tauhi mate-aki kiate Iá?

Kapau te ke "nofo 'iate Ia" (vakai ki he Sione 15:4) mo muimui ki He'ene ngaahi akonakí, 'okú ke tui mālohi mo'oni leva pea te ke ma'u 'a e ngaahi tāpuakí.

'Oku tupulaki ho'o **amanaki leleí** mo e **'ofa ki he 'Otuá mo e tangatá** 'i ho'o mahino mo ongo'i fakatāutaha

Bonnie L. Oscarson, palesiteni (lotomālie);
Carol F. McConkie, tokoni 'uluaki (tó'ohemá);
Neill F. Marriot, tokoni ua (tóomata'u)

'a e 'ofa 'a e 'Otuá. 'Oku tupulaki 'a e mahino ko 'ení 'i ho'o **keinanga 'i he ngaahi folofola 'a Kalaisí**, 'a ia, 'oku 'uhinga ia ki ho'o faka'ao-nga'i hounga'ia mo taumu'a 'aki 'a e ngaahi folofola 'a Kalaisí 'i ho'o mo'ui fakatāutahá.

Pea ko hono fakamulitukú, kuo pau ke ke **kātekina!** 'Oku ongo fakata'elata mo fakamamahi nai ia? Ko hono mo'óni, 'oku lava ke 'uhinga 'a e **kātekina** ki he hokohoko atu 'a e ngāue lelei 'okú ke fakahokó—ke ke tu'u ma'u 'i ho'o feinga ke vivili atu ki mu'a. 'Okú ke kātekina 'i he taimi 'okú ke nofo ma'u ai 'i he vaa'ihala 'o e ongoongolelé.

'Oku 'aonga nai ia? 'IO! 'Oku finangalo 'etau Tamai Hēvani 'ofá ke tau foki ange kiate Ia, 'o ma'u 'a e **mo'ui ta'engatá** mo Ia koe'uhí 'okú Ne 'afio'i ko e feitu'u ia te tau ma'u ai 'a e fiefia mo'oni mo tu'uloá mo e nēkeneka 'o ope atu 'i he tatae 'o 'etau fakakaukaú. Ko e 'uhinga ia 'okú Ne fakahā mahino mo fakaptonu mai ai 'i he 2 Nifai 31:20, 'a e me'a ke fai ke foki hake kiate Iá. Te tau lava 'o fai 'eni 'i He'ene tokoní. Te Ne teuteu ma'u pē ma'a-tautolu 'a e hala ke tau fai ai 'Ene ngaahi fekaú. ■

2 Nīfai 31:20

'Oku tokoni 'a e kaveinga 'o e Mutualé 'i he ta'u ní ke tau vakai ai ki he founiga te tau lava ai 'o vivili atu ki mu'a lolotonga 'etau tu'u ma'ú.

KĀTAKI KE A'U KI HE NGATA'ANGÁ

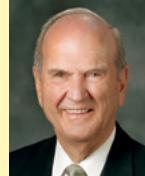
"Ko e sivi 'oku tuku mai kiate kitautolu 'e he 'Otua 'ofá, 'oku 'ikai fakataumu'a ia ke vakai'i pe te tau lava 'o matu'uaki e faingata'á. 'Oku fakataumu'a ia ke vakai'i pe te tau lava 'o kātekina lelei ia. 'Oku tau lava 'i he siví 'i he'etau fakahaa'i na'a tau manatu'i Ia mo e ngaahi fekau na'á ne foaki maí."

Palesiteni Henry B. Eyring, Tokoni 'Uluaki 'i he Kau Palesitenisi 'Uluaki, "In the Strength of the Lord", *Liahona*, May 2004, 17.

TE MOU MA'U 'A E MO'UI TA'ENGATÁ

Kuo tala'ofa mai 'e he Tamaí kiate kitautolu 'a e mo'ui ta'engatá fakafou 'i he Fakalelei 'a Sisú Kalaisí—ke hoko 'o hangē ko Iá — kapau te tau fai 'a e ngaahi me'a pau. Ko 'eni ha ngaahi potufolofola 'oku lau ki ha ni'ihi 'o e ngaahi me'a ko iá:

- Sione 3:15; 6:54
- Molonai 7:47
- Tokāteline mo e Ngaahi Fuakavá 5:22; 101:38; 133:62
- Mōsese 6:59

KEINANGA 'I HE NGAAHÍ FOLOFOLA 'A KALAI SÍ

"Oku 'ikai 'uhinga 'a e keinangá ki he 'ahi-'ahi'i pē. 'Oku 'uhinga 'a e keinangá ke ifo'ia. 'Oku tau ifo'ia 'i he folofolá 'i ha'atau ako ia 'i ha laumālie 'o e 'ilo ha me'a pea talangofua faivelenga mo'oni. I he'etau keinanga he folofola 'a Kalaisí, 'oku . . . hoko leva ia ko e konga pē hotau 'ulungāngá."

Palesiteni Russell M. Nelson, Palesiteni 'o e Kōlomu 'o e Kau 'Apostolo 'e Toko Hongofulu Mā Uá, "Living by Scriptural Guidance," *Ensign*, Nov. 2000, 17.

20 Ko ia, kuo pau ke mou "vivili atu ki mu'a 'i he tui mālohi kia Kalaisí, pea ma'u 'a e 'amanaki 'oku mālohi haohaoa, mo ha 'ofoa ki he 'Otua mo e kakai fulipē. Ko ia, kapau te mou vilitaki atu, pea keinanga 'i he folofola 'a Kalaisí, pea "kātaki ki he ngata'angá, vakai, 'oku folofola 'e he Tamaí: Te mou ma'u 'a e mo'ui ta'engatá.

KO HA 'OFA KI HE 'OTUÁ MO E KAKAI FULIPÉ

'Oku kātoi 'e he "ofa ki he 'Otua mo e kakai fulipē" 'a e ongo fekau lalahi 'e uá (vakai ki he Mātiu 22:37–40). Ko hano toe fakalea 'e taha 'o e fa'ahinga 'ofa ko 'ení ko e *manava-ofa*, pe ko e 'ofa haohaoa 'a Kalaisí (vakai ki he Molonai 7:47).

KO E 'AMANAKI HA OHAOA TAHÁ

"Neongo e mavahé e 'amanaki vaivaí meiate kitautolu tu'unga he angí hotau lotó mo e ngaahi me'a 'oku hokó, 'oku fokotu'u mai 'e he "amanaki mālohí" ia e kakai māmá. 'Oku lava ke mamata ki he'enau māmá, pea 'oku 'ilo'i e ngaahi me'a 'e he maama ko iá! . . . Taimi 'e ní'ihi 'i he po'uli lōloó 'oku 'ikai ha maama [ia] 'i tu'a—ka ko ha maama 'i loto pē ke tataki mo fakapapau'i."

Elder Neal A. Maxwell (1926–2004) of the Quorum of the Twelve Apostles, "Brightness of Hope," *Ensign*, Nov. 1994, 35.

VILITAKI ATU KI MU'A

Ko e há 'oku fie ma'u ke ke fai lolotonga ho'o vilitaki atu ki mu'a 'i he hala ki he mo'ui ta'engatá? Lau 'a e me'a ne fai 'e he kakaí 'i he misi 'a Lihai 'o kau ki he fu'u 'akau 'o e mo'úi (vakai ki he 1 Nīfai 8:30). Te ke lava nai 'o fakakaukau ki ha ngaahi sīpinga kehe mei he folofolá?

TUI MĀLOHI KIA KALAI SÍ

'Oku 'uhinga 'a e tui mālohi ki he tu'u ma'u, ta'emauea. 'Oku 'uhinga 'a e tui mālohi kia Kalaisí ki he tui ta'e-faka'alongaua kiate Ia mo talangofua ki He'ene ngaahi fekaú, 'o kau ai hono ma'u 'o e ngaahi ouaú pea fakahoko mo tauhi 'a e ngaahi fuakavá.

VIVILI ATU KI MU'A

'I HE TUI MĀLOHI KIA KALAI SÍ
2 NĪFAI 31:20

KO HONO 'ILO'OE TAMAI HĒVANÍ: KO HA AKO KI HE NGAAHİ ME'A FISIFISIMU'A

TAIMI LELEI MO IA

"'Oku fie mā'u hā'atau taimi lele'i mo e 'Otuá, ke fakamālohia 'etau fetu'utaki. Tokanga ki he lotu fakatāutahá mo e ako folofolá mo taumū'a mā'u pē ke mō'ui taa'u ke mā'u ha lēkomeni temipale—ko ha faka'ongai'fakapotopo'i eni hotau taimi' mo e ngaaahi ngāué ke tau ofi ange aiki hē'etau Tamai Hēvani'. Tau tokanga mū'a ki he fakaafé 'a e tangata fā'u Sāmē: 'Mo u longo pē pe'a ilo ko au ko e 'Otuá' [Saame 46: 10]."

Palesiteni Dieter F. Uchtdorf, Tokoni Ia 'i he Kau Palesitenis i'Uluaki, "O e Mē'a Mahū'inga Tahá," Liahona, Nōvēma 2010, 21.

Okí ke lotu ki he Tamai Hēvani, ka kuó ke fíflí nai pe 'okú Ne tatau mo e hā? pe ko e hā e 'uhinga nā'a Ne tokoni'i ai koe ke ma'u ho'o ngaahi kí nā'e mole 'i he 'aho 'e tahá? pe 'okú Ne 'afio'i lelei fefé koe? pe 'oku anga fefé 'Ene fetu'utaki mo koé? Ko hono mālié, 'oku 'ikai 'aupito ke tōmu'i ke ke aki mo e 'Otuá. Ko ho faingamālie 'ení ke ke kamata ai ha aki folofola ki he ngaahi me'a fisifismuá, 'a ia te ke aki ai laui piliona—fekau'aki mo koe.

Ka 'e lava pē ke faingata'a mano kamata'i e ngaahi me'a fisifismuá, ko ia tuku ki he saati ko 'ení ke tokoni atu kiate koe.

'Te ke lava 'o fili ha fehu 'i he sáti 'i he 'aho takitaha. 'I ho'o muimui ki he ngaaahi sitepú pe'a tali 'a e ngaaahi fehu 'i, feinga ke ke fakakauau fekau'aki mo ho va fetu'utaki mo e Tamai Hēvani. Fakakauau ki Hono fatongia 'i ho'o mo'ui pea fehu 'i pē kiate koe ko e hā te ke lava 'o fai ke ke toe ofi ange ai kiate Iá. ■

NGAAAHİ LÉSONI
'O E SAPATÉ
...
...
Tefito 'o e Māhīnd Ni;
Ko e Tolu'i 'Otuá

'Oku fefé nai 'a e 'Otuá?

Mātiu 7:9-11
1 Sione 1:5
'Eta 3:12

Ko e fē e ngaaahi fo'i lea nā'e makehe kiate koé? Nā'e 'ai ha ngaahi lea nā'e toutou 'así? Kumi kinautolu 'i he tikisinali' pe ko e Fakahinohino ki he Ngaahi Folofolá.

**'Oku faiatau kae kehekehé
fēfē 'a e Tamai Hēvani'
mo Sisū Kalaisi?**

Teuteu ha lēsoni eififi fakafāmili i 'apí
fekau'aki mo e mē'a na'a ke akō.

**Te u lava 'o 'ilo fēfē nai
'a e Tamai Hēvani?**

Sione 14:6-9
1 Sione 4:7
'Alamā 30:44
Tokāteline mo e Ngaahi
Fuakava 132:22-24

**'Oku laui piliona 'a e kakai
'i he māman! 'E lava fēfē 'e
he Tamai Hēvani 'o 'ilo'i au?**

Tokāteline &
Ngaahi
Fuakava
93:23

Luke
12:6-7

Saaame
82:6

1 Samuel
16:7

**'Oku talamai ke tau fefofolai
mo e Tamai Hēvani 'i he lotu.
Ka 'oku founga fēfē 'a e folofola
mai 'a e Tamai Hēvani kiate au?**

Tokāteline & Ngaahi Fuakava 1:38
Tokāteline mo e Ngaahi Fuakava 8:2-3
Tokāteline mo e
Ngaahi Fuakava 9:8-9

Molomona
7:5-7

Sione
17:20-23

Sione
3:16, 35

Fai ha fekumi 'i he LDS.org ki ha ngaahi
lea manu'inga 'oku mā'u 'i he folofolā.
'Alu ki he lds.org/media-library ke ma-
mata 'i ha vitiō fekau'aki mo e tefito.

Ko e hā e tefito'i fakalkaukau 'i he potufolo-
fola takitha? Feinga ke fakamatala'i faka-
nouou'i ia ke sīri hifo he fo'i lea 'e nimá.

'Okú ke fakataufolofola fēfē ki he
'Otuá? Ko e hā te ke lava ke liliú ko
e ola ia 'o e mē'a kuó ke akō?

'Oku toe 'i ai hao fehu 'i 'e taha 'o kau ki he Tamai Hēvani, Sisū Kalaisi, pe ko e Laumālie
Māonion? Hiki ia pea faka'aonga'i ia 'i hā'ako folofola 'i he kaha'u 'i he taimi 'e mei 'osi
ai hōo saati 'o e fehu'i. Pea 'oua nā'a ngalo te ke lava mā'u ai pē 'o faka'aonga'i 'a e ngaahi
ma'u'anga tokoni hangē ko e Fakahinohino ki he Ngaahi Folofolā, Tūu Mā'u 'i he Tu'i, mo e
Malanga'daki 'Eku Ongongoolelei' ke ke 'ilo lahi ange fekau'aki mo e mē'a 'okú ke akō!

Molonai, ko 'eku Fa'eeé, mo ha Lēsoni ki He'eku Mo'uí

'Oku tokoni 'a e lēsoni ko 'eni mei he Tohi 'a Molomoná ke u 'ilo ai 'oku 'ikai ke u teitei tuenoa fakalaumālie.

Fai 'e Louisa Hoe

Na'e lahi ha ngaahi liliu ne hoko kiate au 'i he ta'u ne hoko ai hoku ta'u 17. Na'a ku hiki ki ha 'apiako fo'ou, peá u hoko atu ki hoku ta'u hono tolu 'i he seminelí. 'Ikai ko ia pē, ka na'a ku ma'u foki ha faiako semineli fo'ou: ko 'eku fa'eé.

Ne u 'osi talaatu nai ko au toko-taha pē 'i he'ene kalasi? Koe'uhí ko e houa 'e taha e heka lēlué mei he feitu'u ne u nofo aí ki he 'apiako ne teu ke u 'alu ki aí, na'e fakakaukau 'eku fa'eé ke ne ako'i au 'i he seminél he hengihengí 'i 'api koe'uhí ke u lava 'o a'u ki he akó 'i he taimí. Na'a ku monū'ia ke ne ako'i au 'i he 'aho kotoa pē, ka na'e toe ki'i fakatupu tailiili foki. Na'e pau ke u tuku kakato ki ai 'eku tokangá, 'a ia ne ki'i faingata'a he 5:30 pongipongí.

'I he taimi ne ma ako ai 'a e Tohi a Molomoná, ne ma a'u mai kia

Molonai, ko ha palōfita ne u sai'ia mo'oni ai. Ka neongo iá, na'a ku fa'a ffiili ma'u pē: Ko e hā ne toko taha

ai 'a Molona? Ko e hā e 'uhinga na'e 'ikai 'omi ai 'e he Tamai Hēvaní ha taha ke na takauá? Ko e hā na'e 'ikai

KO E 'API: KO E AKO'ANGA 'O E ONGOONGOLELEÍ

"Ko hotau ngaahi 'api' a e feitu'u lelei taha ke tau fekumi ki ai ke fakafonu kitautolu 'aki 'a e māmá mo e mo'oní.... Ko e fāmilí ko e ako'anga ia 'a e 'Eikí 'i he māmaní ke tokoni'i ai kitautolu ke tau ako pea mo'ui'aki e ongoongoleleí. 'Oku tau omi ki hotau fāmilí mo ha fatongia toputapu ke tokoni ke tau fefakamāloha'aki fakalaumālie.

"'Oku 'ikai ke hokonoa pē 'a e ngaahi fāmili mālohi ta'engatá mo e 'api 'oku fonu he Laumālié. 'Oku fie ma'u ki ai ha ngāue lahi, taimi lahi pea 'oku fie ma'u ke fai 'e he mēmipa kotoa pē 'o e fāmilí 'a hono fatongiá. 'Oku kehekehe 'a e 'api kotoa pē, ka ko e 'api kotoa pē 'oku fekumi ai ha fo'i tokotaha ki he mo'oní, 'oku hoko ai ha liliu."

Cheryl A. Esplin, tokoni 'uluaki 'i he kau palesitenisí lahi 'o e Palaimelí, "Ko Hono Fakafonu Hotau 'Apí 'aki e Māmá mo e Mo'oní," *Liahona*, Mē 2015, 8.

NGAAHI FAKAKAUCAU KI HONO AKO MO HONO MO'UI 'AKI E ONGOONGO- LELEÍ 'I APÍ

te ne lāunga ai 'i hono tuku tokotaha mai 'e he 'Eikí kiate ia ke ne faka'osi 'a e Tohi 'a Molomoná?

Na'e fakamatala'i 'e he'eku fa'eé koe'uhí ko 'ene angatonú mo 'ene tui ki he Tamai Hēvaní, na'e 'ilo 'e Molonai 'oku 'ikai te ne tuenoa. Na'a ne ma'u 'a e Tamai Hēvaní mo Sisū Kalaisi ke tokoni'i ia ke fakakakato 'a e Tohi 'a Molomoná. Ne u 'ilo'i ai tā na'e 'ikai fie ma'u 'e Molonai ia ha taha ke 'i ai fakatu'asino 'i hono tafa'akí koe'uhí na'a ne 'ilo 'oku 'i ai fakalaumālie ha tokotaha, 'o tokanga'i ia. Na'a ne 'ilo'i he 'ikai 'aupito ke mavahe 'a e Tamai Hēvaní mei hono tafa'akí.

Na'e tō mamafa ia kiate au. 'Oku ou 'ilo leva 'eni ko e fē pē ha taimi 'oku ou fakakaukau ai 'oku ou tuenoa, 'oku 'ikai ke u tuenoa fakalaumālie koe'uhí 'oku

ou ma'u 'a e takaua 'a e Laumālie Mā'oni'oní, 'o tokoni'i au ke uongo'i vāofi mo 'eku Tamai Hēvaní mo Sisū Kalaisi. 'Oku ou 'ilo he 'ikai 'aupito ke u teitei tuenoa 'o kapau te u tui mo falala ki he 'Eikí.

Na'e hoko 'a e lēsoni makehe ko 'ení ke langaki ai 'eku tuí mo 'eku fakamo'oni ki he Tamai Hēvaní mo Sisū Kalaisi. Neongo na'a ku hoha'a fekau'aki mo e semineli 'i apí, 'oku ou hounga'ia he taimi ni koe'uhí ko 'ene 'omi kiate au ha ngaahi a'usia makehe 'i he'eku ako mo 'eku fa'eé. ■
'Oku nofo 'a e tokotaha na'a ne fa'u 'i Singapoa.

Lēkooti 'a e ngaahi ue'i fakalau-mālie. 'E lava ke tokoni atu hono hiki ho'o ngaahi ongó ke ke tokanga fakalaumālie ange ai, kau ai e hili ho'o lotú, lau 'a e folofolá, pe kau 'i he efiafi fakafāmili 'i apí.

Vahеваhe 'a e me'a 'okú ke ako mei he seminelí, lotú, ho'o aka folofolá, pe ko e ngaahi fakakaukau mei ho'o mo'ui faka'ahó. 'Oku hoko hono vahеваhe 'o e ngaahi fakakaukaú ke fakamālohaia ai 'a e n'ihi kehé.

Teuteu ki he efiafi fakafāmili 'i apí. Hangē ko 'ení, te ke lava 'o kole ki ho'o mātu'á ha ngāue, pe 'e loto fiemālie 'a ho fāmili ke lau 'e he tokotaha kotoa ha lea he konifelenisi lahí pe ko ha vahe mei he folofolá pea alea'i fakataha ia 'i he efiafi fakafāmili hono hokó.

Ako mei he mo'ui faka'ahó. Ko e hā 'a e tükunga 'okú fie ma'u ai koe ke ngāue 'aki ho'o tui? Ko e hā ha ngaahi faingamālie 'okú ke ma'u ke tauhi ai ho'o ngaahi fuakavá? 'Oku founiga fēfē 'a e fakamo'oni 'a e ngaahi me'a 'okú ne 'ātakai'i koé 'o kau kia Kalaisi?

KO E HĀ 'OKU AKO'I 'E HE FOLOFOLÁ FEKAU'AKI MO HONO AKO 'O E ONGOONGOLELEÍ?

"Ai ho lotó ki he fa'a fakakaukaú."

—Lea Fakatātā 2:2.

"Ko e Laumālie 'o e mo'oni ... te ne tataki 'a kimoutolu ki he mo'oni kotoa pē." —Sione 16:13

"Ako 'i ho'o kei si'i ke tauhi 'a e ngaahi fekau 'a e 'Otuá." —'Alamā 37:35

"Fekumi ki he 'iló, 'io, 'i he aka pea 'i he tui foki."

—Tokateline mo e Ngaahi Fuakava 88:118

KO 'ETAU TAFA'AKÍ

KO HONO MA'U HOKU MĒTALÍ 'I HE FINEMUI

Oku ou fiefia 'i hono ma'u hoku Fakalāngilangi 'o e Tu'unga Fakafinemuí. 'Oku ou laukau 'aki 'eku pehē 'oku ou tauhi au ke u haohaoa mo ma'a pea 'oku ou laukau 'aki hono tui hoku mētalí. "Ko hai 'oku fa'a ma'u 'a e fefine angama'aá he 'oku ma'ongo-ongia ia 'i he ngaahi maka koloá" (Lea Fakatātā 31:10).

'Oku faka'ofo'ofa 'a e houalotu 'a e Kau Finemuí. 'Okú ne tokoni'i e fakalakalaka 'a e kau finemuí mo teuteu'i kinautolu ki he mali 'i he temipale mā-oni'oní. 'Oku ou fakamālō ki he'eku

Tamai Hēvaní koe'uhí ko e houalotu ko 'ení. Kuó u fakakakato 'a e taha 'o 'eku ngaahi taumu'a ne u fokotu'ki he'eku mo'uí 'i hono ma'u hoku mētalí, pea 'oku ou 'ilo'i 'e lava ke u hokohoko atu ke fai ha ngāue lelei lahi 'i he ngāue 'a e 'Eikí.

Katalina Mōleno, Venezuela

'E LAVA 'E HOTAU NGAAHİ TALĒNITÍ 'O NGAOHI E MĀMANÍ KO HA FEITU'U LELEI ANGE

Ihe tokoni mai 'a 'eku fa'eé mo hoku ta'oketé, na'a ku tā ai 'a e fuka ko 'ení ki he kātoanga sipoti 'a e Fine'ofá ne fakahoko 'i homau siteikí. Na'e fakaongoongolelei'i au 'e he'eku fa'eé ki he palesiteni 'o e Fine'ofá, 'a ia na'a ne kole mai ke u 'ai 'enau fuká. Ne u tali 'enau kolé peá u kamata hono tā fakaangaangá. 'I he'eku ngāue fakataha mo hoku fāmilí, na'a mau lava 'o fakahoko ha ngāue faka'aati faka'ofo'ofa ke ne fakaofonga'i 'a e kaveingá ko e, "Ma'u 'a e Tu'unga Faka'e'i'eikí 'i he Tu'unga Fakaefefiné."

'Oku ou 'ilo kapau te tau faka'aonga'i hotau talēnítí ke tokoni ki he

n'ihi kehé, he 'ikai ke tau 'omi pē 'a e fiefiá kiate kinautolu ka 'oku tau fakatupulaki ai foki mo e me'a 'oku tau malavá. 'Oku fai tāpuekina 'e he 'Eikí 'a kinautolu 'oku nau faka'aonga'i 'enau ngaahi me'afaoaki meiate Iá ke langa hake Hono pule'angá. Hangē ko ia 'oku ako'i mai 'e he talanoa fakatātā 'o e ngaahi talēnítí, kapau he 'ikai ke tau vahevahé 'etau ngaahi me'afaoaki mo e n'ihi kehé, 'oku mole meiate kitautolu 'a e ngaahi me'afaoaki ko iá (vakai ki he Mātiu 25:24–29). Ka

'o kapau te tau faka'aonga'i lelei hotau ngaahi talēnítí, te tau lava 'o ngaohi e māmaní ko ha feitu'u lelei ange.

Vanesa Pamitani, 'Otu Filipainí

KO E ME'A TE KE LAVA 'O AKO MEI HE FATONGIA KI HE 'OTUÁ

Oku fie ma'u hoto lotó kakato, mateakí, mālohi, pea mahulu hake 'i ha toe me'a, ko e tuí 'i he'ete kau atu ki he ngaahi 'ekitiviti 'i he *Fakakakato Hoku Fatongia ki he 'Otuá*. 'Oku faka-langi mo'oni 'a e Fatongia ki he 'Otuá.

'I ho'o hoko ko e talavoú, te ke lava ai 'o ako ha ngaahi me'a fisifisimu'a te ke lava 'o faka'aonga'i 'i he toenga ho'o mo'uí 'aki hono fakakakato 'a e ngaahi taumu'a 'i he Fatongia ki he 'Otuá: fakalaumālie, fakataimi, fakatu'asino, pea toe lahi ange.

'E lava ke u pehē 'oku 'aonga mo'oni 'a ho'o ngāue mate-aki ke fakakakato 'a e ngaahi taumu'a ko 'ení. Kuó u ako ke u hoko ko ha tangata lelei ange, kuo tupulaki 'eku fakamo'oni ki he ongoongolelei 'o Sisū Kalaisí, pea kuó u mateuteu lelei ange ke u ma'u 'a e Lakanga Taula'eiki Faka-Melekisētekí. 'Oku fakafiefia ke u 'ilo'i te u lava ke hoko ko ha fa'ifa'itaki-'anga lelei ki he'eku fānaú he kaha'ú 'i ha 'aho koe'uhí kuó u lava'i 'a e taumu'a faka'ofo'ofa, mo mahu'inga ko 'ení.

Sonatane Akuila, Venesuela

KO HA NGĀUE FAKAFAFEKAU NE LELEI ANGE 'I HE ME'A NA'E 'AMANAKI KI AÍ

Ihe'eku kei talavoú, ne u tu'anaki mai ki ha 'aho te u 'alu ai 'o ngāue fakafaifekau taimi-kakato. I he'eku hū atu ki he mala'e 'o e ngāue fakafaifekaú, ne u 'ilo ai ko e ngāue fakafaifekaú 'oku 'ikai ko e me'a ia ne u 'amanaki ki aí—na'e lelei ange ia. Na'e faingata'a ange ia 'i he me'a ne u fakakaukau ki aí, ka na'e 'ikai ke u lava 'o fakamatala'i 'a e fiefia ne u ma'u 'i hono fai 'a e me'a ne kole mai 'e he 'Eikí kiate aú.

Ne te'eki ai ha taimi kimu'a ne u a'usia ai 'a e fiefia 'o hono tokon'i ha taha ke 'alu ki he lotú. Ne te'eki ai ha taimi kimu'a ne u ongo'i ai 'a e fiefia 'i he fanongo ki ha taha 'oku pehē mai,

"'Oku lelei, hū mai" koe'uhí ke nau lava 'o fanongo ki he ongoongolelei kuo fakafoki maí. Ne te'eki ai ha taimi kimu'a ne u ongo'i ai 'a e anga totonu 'o e mālohi 'oku ma'u 'i he taimi 'oku tau fakahā ai 'a e fakatomalá. Ne te'eki ai ha taimi kimu'a ne u lotu ai 'aki ha loto mo'oni pehē. Ne te'eki ai ha taimi kimu'a ne vave pehē fau ai ha a'ko folofoloa houa 'e taha. Ne te'eki ai ha taimi kimu'a ne u lo'imata'ia ai 'i he'eku fakatokanga'i 'eku ngaahi tōnounouú. Ne te'eki ai ha taimi kimu'a ne u a'usia ai ha faingata'a 'oku fakalea mai 'aki 'o pehē, "Ongo faifekau, kātaki 'oua mu'a na'a mo toe ha'u ki

hoku falé." Ne te'eki ai ha taimi kimu'a 'e fā ai hoku va'é 'o lahi hangē ko hoku motu'a tuhú. Ne te'eki ai ha taimi kimu'a ne u ongo'i mātu'aki malu 'aupito ai. Ne te'eki ai ha taimi kimu'a ne u ongo'i ha'isia ai ki he'eku ngaahi ngāue koe'uhí ne u tui 'a e huafa 'o "Sisū Kalaisí" 'i hoku fatafatá.

Ne te'eki ai ha taimi kimu'a ne u ongo'i mātu'aki vāofi ai mo 'eku Tamai Hēvaní 'o hangē ko ia ne u a'usia lolo-tonga 'eku ngāue fakafaifekau taimi kakató.

Nahueli Kāpalanesi, Pelū

'Eletā
Neil L. Andersen
 'O e Kōlomu 'o e Kau
 'Apostolo 'e Toko
 Hongofulu Mā Uá

KO E FOUNGA KE VIVILI ATU KI MU'Á

Oku mahulu hake 'a e vivili atu ki mu'á 'i he 'alu pē ki mu'á. 'Oku 'uhinga 'a e vivili ki ha me'a 'okú ne ta'ofi ho'o fakalakalaká, pea kuo pau ke ke tuiaki atu. Ke ke laka atu ki mu'a 'i he mo'uí ni, kuo pau ke ke [teke'i] 'a e ngaahi 'ahi'ahí ki he tafa'akí [tuiaki] atu 'i he ngaahi faingata'a, [malamalaki hifo] 'a e fakaveiveiuá mo e manavasi'i, pea fālute mai 'a e ngaahi lelei fakalangi 'o e tuí, 'amanaki leleí, mo e 'ofá.

'Oku founga fēfē ho'o vivili atu ki muá? 'Oku tali mai 'e Nifai, "Kuo pau ke mou vivili atu ki mu'a 'i he tui mālohi kia Kalaisí, pea ma'u 'a e 'amanaki 'oku mālohi haohaoa, mo ha 'ofa ki he 'Otuá mo e kakai fulipē" (2 Nifai 31:20).

'Oku 'uhinga 'a e vivili atu ki mu'a 'i he tui mālohi kia Kalaisí **ki hono ma'u** 'a e tui kiate lá. 'Oku 'uhinga ia **ki hono 'ai la ke hoko ko e uho 'o ho'o fakakaukaú** mo e ngaahi ngāué. I he taimi 'okú ke muimui ai kiate lá, ko e vivili atú 'a e me'a taupotu tahá.

'Oku 'uhinga 'a e vivili atu ki mu'a **ki hono teke'i ke mama'o** 'a e "ngaahi 'ahi'ahí mo e ngaahi hoha'a" 'o e māmaní pea **mo hono tauhi 'o e ngaahi fekaú** 'o fai pau matematé. Na'e pehē 'e Sisū. "Kapau 'oku mou 'ofa kiate au, fai 'eku ngaahi fekaú" (Sione 14:15).

'Oku tānaki mai 'e Nifai te tau ma'u 'a e 'amanaki 'oku mālohi haohaoá, mo ha 'ofa ki he 'Otuá mo e kakai fulipē 'i he'etau vivili atu ki mu'a 'i he tui mālohi kia Kalaisí. 'Oku malama mai 'a e 'amanaki leleí kiate kitautolu. Na'a mo e ngaahi faingata'a 'oku tau ma'u 'a e melinó. 'Oku faka'atā kitautolu 'e he tu'unga fakaākongá ke tau 'ilo 'etau ngaahi taumu'a totonu 'i he māmaní. 'Oku 'i he uho 'o e ngaahi taumu'a ko iá 'a hono **tokoni'i hotau fāmilí**, 'a **kinautolu** 'oku tau 'ofa aí, mo **kinautolu** 'oku tau feohí. 'Oku kau atu ki ai mo hono **langa hake** 'o e pule'anga 'o e 'Otuá, pea 'i he'etau fai ia, 'oku tau hoko 'o hangē ko ia ne totonu ke tau hoko ki aí.

'Oku talamai 'e Nifai kuo pau ke tau vivili atu ki mu'a, 'o **keinanga 'i he ngaahi folofola** 'a **Kalaisí**. 'Okú ne talamai kiate kitautolu te tau lava 'i he me'afoaki 'o e Laumālie Mā'oní'oní 'o lea 'aki (mo mahino) 'a e lea 'a e kau 'āngeló (vakai ki he 2 Nifai 32:2-5). 'Oku ou 'ilo e le'o ko 'ení. Ko ha le'o ia kuo pau ke tau mateuteu ma'u ai pē ke fanongo ki ai.

I ho'omou vivili atu ki mu'a 'i he anga mā'oní'oní, 'e hanga 'e Sisū Kalaisí 'o "tataki atu 'a kimoutolu" (T&F 78:18) pea te mou 'ilo'i fakapapau ange ai 'a Hono anga totonú mo 'Ene 'ofa ma'amoutolú. I ho'o vivili atu ki mu'a 'i he tuí, 'e tala mo fakahā atu 'e he Laumālie Mā'oní'oní 'a e ngaahi me'a ko ia 'oku totonu ke ke faí (vakai ki he 2 Nifai 32:5). ■

Mei ha lea na'e fai 'i he Univesiti Pilikihami Tongi-Hauai'i 'i he 'aho 14 'o Tisema, 2013.

KUÓ KE FAKA'AONGA'I FĒFĒ 'ENI?

Ko 'eku potufolofola manakó ko e Ma'ake 4:39 koe'ahi ko e ngaahi lea 'e tolu ko eni 'a e Fakamo'uí: "Nonga, pea fiemālie." Kuó u fa'a mole hifo 'i he mamahí 'o siva e 'amanaki lelei ke haó, 'o hangē pē ko e mole hifo 'a e kau ākongá 'i he ha'aha'a 'o e matangí. 'E lava ke hoko ia ki ha taha pē. Ka na'a ku 'ilo 'oku lava 'e he Fakamo'uí 'o fakanonga 'a e ngaahi matangi mo'oní 'aki hono folofola 'aki e ngaahi kupu'i lea ko iá. Kapau 'okú Ne lava 'o fakanonga 'a e matangi mo'oní, pea 'oku ou fiemālie pē 'i hono 'ilo'i kapau te u falala kiate ia, 'e lava ke Ne fakanonga 'a e ngaahi matangi 'o e mo'ui faka'ahó.

Āneka W., ta'u 18, 'Iutā, USA

'AI HANGATONU

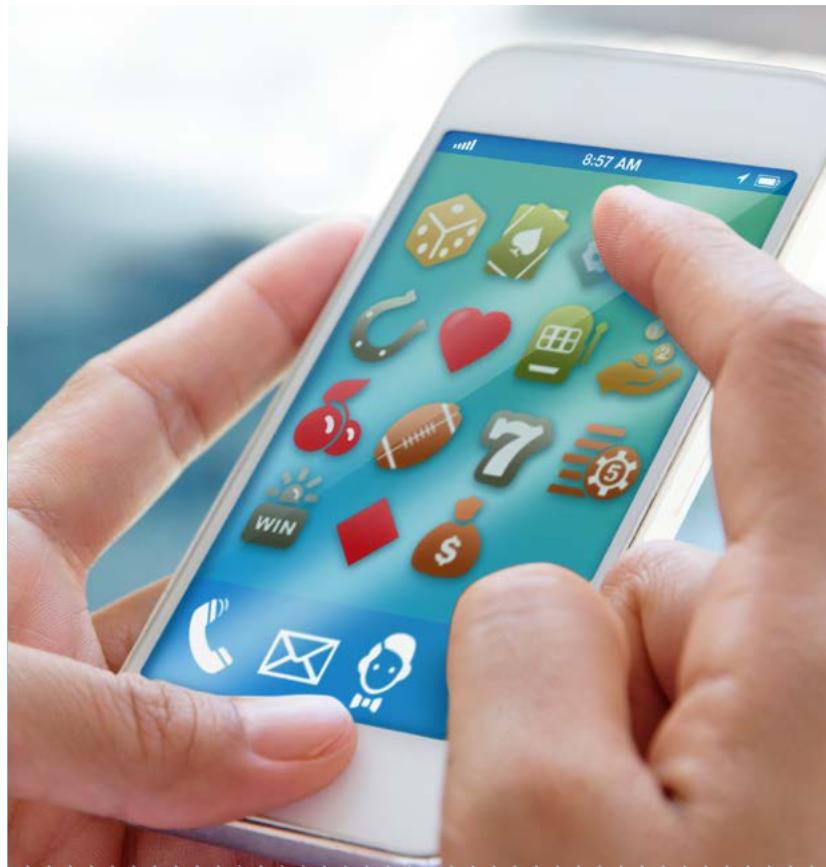
Kuo hē **hoku**
kaungāme'á mei
he Siasí koe'uhí ko
hono manukia 'e he
ni'ihi kehé.
Ko e hā e me'a 'oku totonu
ke u faí?

Ko e ngaahi me'a lelei taha ke fai 'i he tu'unga ko iá ko e: (1) anga'ofa, 'ofa, mo hono tali 'o ho kaungāme'á pea (2) 'oua na'á ke teitei tuka 'i ho'o fakamo'oni.

Kapau te ke fai 'a e ngaahi me'a ni, 'e lava pē ke ongo'i ho kaungāme'á ho'o 'ofá mo e mahinó peá ne fie takaofi 'iate koe. 'Ikai ko ia pē, ka 'e malava foki ke ne sio tā ko e koto palakū 'a e ngaahi fakakoví mo e manukí pea 'ilonga ha taha 'oku taau mo 'ene faka'apa'apá mo e anga fakakaume'á he 'ikai te ne 'ohofi ha tui 'a ha taha 'i he founiga ko iá.

'E lava ke hoko ho'o tā sīpingá ko e taha ia 'o e ngaahi me'a lelei taha 'e lava ke ma'u 'e ho kaungāme'á. Ai ke ke hangē ko e kakai ko ia 'i he misi 'a Lihái ne nau kai 'i he fua 'o e 'akau 'o e mo'uí pea manukia 'e kinautolu 'i he fu'u fale lahi mo 'ata'ataá ka "na'e 'ikai [te nau] tokanga kiate kinautolu" (1 Nifai 8:33).

Kapau 'e vakai ho kaungāme'á ki ho'o puke-puke ho'o tuí mo matu'uaki e manuki 'a e ní'ihi kehé 'aki 'a e ngeia, faka'apa'apa, mo e poto he fakakata leleí, 'e lava ke ne vakai, tā 'oku malava pē ke ne fai e me'a tatau. Kapau 'oku kei 'i ai ha tengā 'o e fakamo'oni 'i hono lotó, mahalo 'e kau ho'o tā sīpingá mo e fakamo'oni 'okú ke ma'u ko e ní'ihi ia 'o e ngaahi me'a te ne tokoní'i ia ke ne ongo'i 'a e Laumālié mo manatu'i 'a e me'a na'á ne 'ilo kimu'á. ■

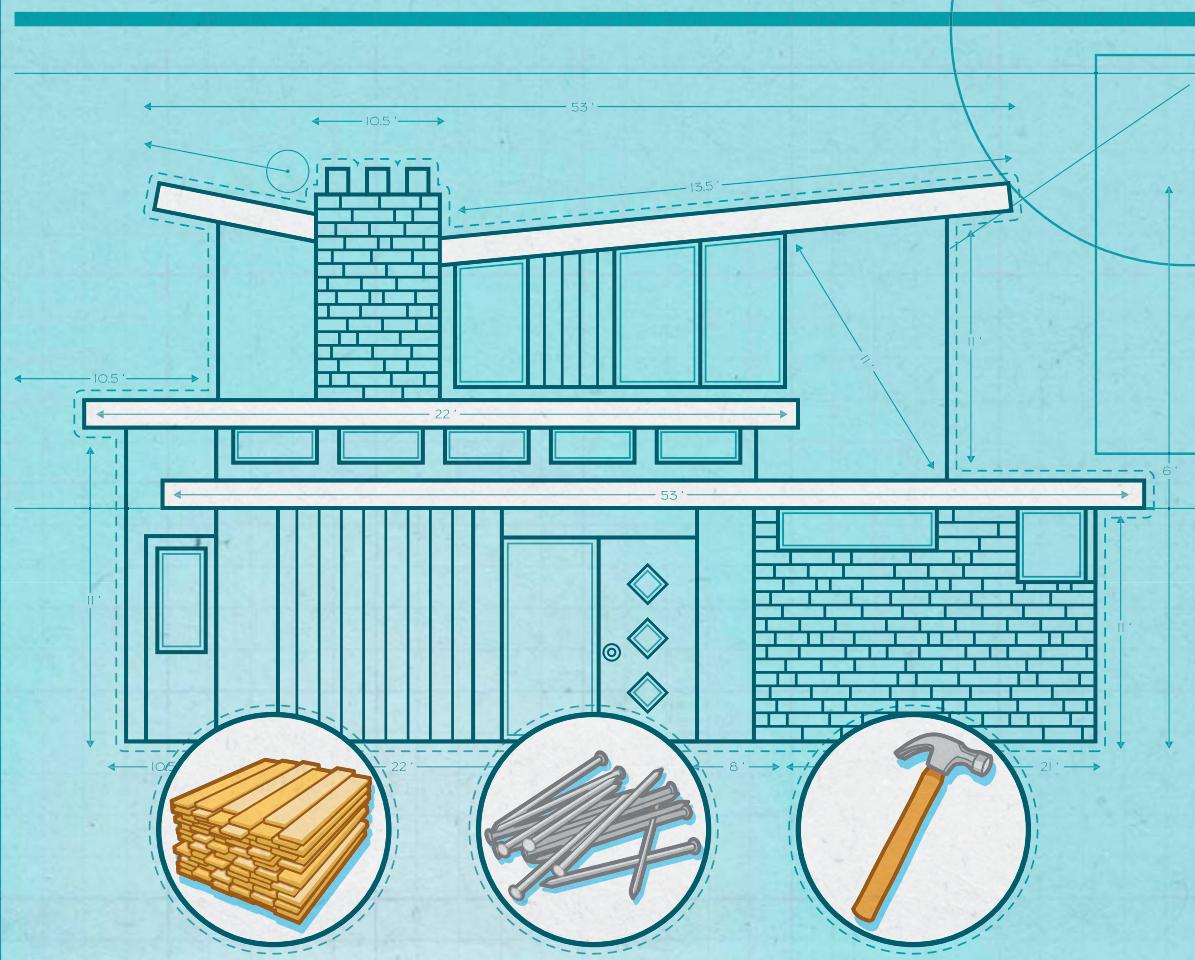
Ko e hā e **tu'unga 'o e Siasí**
'i he va'inga kumi
monū'iá?

Oku fakafepaki'i 'e he Siasí ha fa'ahinga tu'unga pē 'o e va'inga kumi monū'iá, kau ai ha ngaahi lulu 'oku fakalele 'e he pule'angá (vakai ki he *Tohi Tu'utu'uni Fika 2: Ko Hono Pule'i 'o e Siasí* [2007], 21.1.19). 'Oku faingofua pē 'a e 'uhinga 'oku fale'i ai kitautolu ke 'oua 'e fakamoleki hotau taimí mo e pa'angá ki aí: "Oku hala 'a e va'inga kumi monū'iá. . . . Te ne ma'unimā koe pea 'e lava ke mole ai ha ngaahi faingamālie, maumau'i ha ngaahi mo'ui, pea movete ai e ngaahi fāmilí. 'Oku 'ikai mo'oni 'a e tui ko ia te ke lava 'o ma'u ha me'a ta'engāue'i" (*Ki hono Fakamālohia 'o e To'u Tupú* [ki'i tohi, 2011], 41). ■

TUKU KE HOKO 'A E 'OTUÁ Ko Ho'ō Tokotaha Tā Palani

'E lava ke lelei ange hoo mō'u'i
he me'a óku ke fakakaukaúá.

Fai 'e David Dickson
Ngaahi Makasini 'a e Siasi

Te ke lava 'o feia e ngaahi me'a lahi 'i he mo'uí 'i he lahi ange ho'o mahinó tupu mei ho'o ngaahi a'usiá. 'Oku tatau ai pē pe ko ha'o fu'u fiefia 'o tukunoa'i e ngaahi fakahinohino ki he founiga hono fokotu'u ha nāunau fale 'oku lau miliona hono ngaahi kongokongá pe ako'i pē koe ki hono tā ongo 'o ha fa'ahinga me'alea fakamūsika pe ko e fē 'oku ongo lelei tahá, 'oku ta'efakanngatangata ho'o malava ko ia ke ako 'i he 'ahí ahí mo e fehalákí.

Ko e me'a pē, 'oku 'ikai fa'a faingofua 'a e founiga ko iá.

Faka'uta ange kapau ko ha me'a 'oku faingata'a mo'oni. Fēfē nai kapau ko koe 'okú ke faka'uto'uta hono langa ho falé pea 'oku fokotu'unga 'i mu'a 'iate koe 'a e kotoa 'o e ngaahi nāunau langá? 'Okú ke lava nai 'o fakakaukauloto atu ki he fu'u fokotu'unga nāunau ko iá? Ngaahi konga papa, fa'o, paipa, uea, ngaahi me'angāue mo e me'a kotoa pē te ke fie ma'u ke langa 'aki ha faka'ofo'ofa ma'au mo ho fāmilí.

Te ke kei fie hoko atu pē kae toki fakakaukau'i lolotonga ho'o langá? Pe te ke fie ma'u tokoni mei ha taha 'okú ne 'ilo'i tonu 'a e founiga lelei taha ke faka'ao-naga'i ai e ngaahi nāunau?

'Oku tatau tofu pē mo hotau halafononga 'i he mo'uí. 'Oku tau fie ma'u kotoa 'a e tokoní ki hono langa hake 'etau mo'uí. Pea 'oku 'ikai ha toe tufunga lelei ange ke tau hanga ki ai ka ko e 'Otuá.

Hangē ko ia 'oku fakamatala'i 'i he *Ki hono Fakamālohiā* 'o e *To'u Tupú*: "E hanga 'e he 'Eikí 'o tāpuekina ho'o mo'uí 'o lahi ange ia 'i he me'a te ke lava 'iate koe peé Te Ne fakalahi ho ngaahi faingamālié, 'ai ke toe fālahi ange ho'o vakaí, mo fakamālohiā koe. Te Ne foaki atu 'a e tokoni 'okú ke fie ma'u ke matu'uaki 'aki ho ngaahi 'ahi ahí mo e ngaahi faingata'a. Te ke ma'u ha fakamo'oni mālohi ange pea 'ilo 'a e fiefia mo'oní 'i ho'o 'ilo'i 'a ho'o Tamai Hēvaní mo Hono 'Alo ko Sisū Kalaisí, mo ongo'i 'a 'Ena 'ofa 'iate koé" ([2011], 43).

'I he taimi 'oku tau talangofua ai ki he ngaahi fekau 'a e 'Otuá pea fakakau la 'i he'etau ngaahi palaní, 'oku tau hoko 'o hangē ko ia 'oku tau fie ma'u—kae 'ikai ko ia na'a tau fakakaukau ne tau loto ki aí.

Ko 'eni ha nī'hi tokosi'i ne nau 'ilo ha palani lelei ange 'i he me'a ne nau fili ma'anautolú 'i he tokoni 'a e 'Otuá.

Tukuange 'a e Fetā'akí

'I ha ngaahi vitiō 'i he mormonchannel.org, 'oku vahevahe ai 'e ha tangata kei talavou ko Papa 'a 'ene talanoa fekau'aki mo 'ene mo'uí.¹ Na'e tupu hake 'a Papa 'i ha 'api feke'ike'i, 'a ia ne fakapoongi ai 'ene tamaí 'i he taimi na'a ne kei ta'u tolou aí.

Na'e tupu hake 'a Papa 'o fili 'a e tō'onga mo'ui tatau pē na'a ne mamata ma'u pē aí. Na'a ne kau ki ha kau kengi pea fuhu mo ha taha pē na'e fakafetau ange kiate ia. 'I he'ene 'i he ako mā'olungá, na'a ne 'ilo ai 'e vavé ni pē ha'ane iku ki he 'api pōpulá. Pea na'e 'ikai ke ne tokanga ki ai.

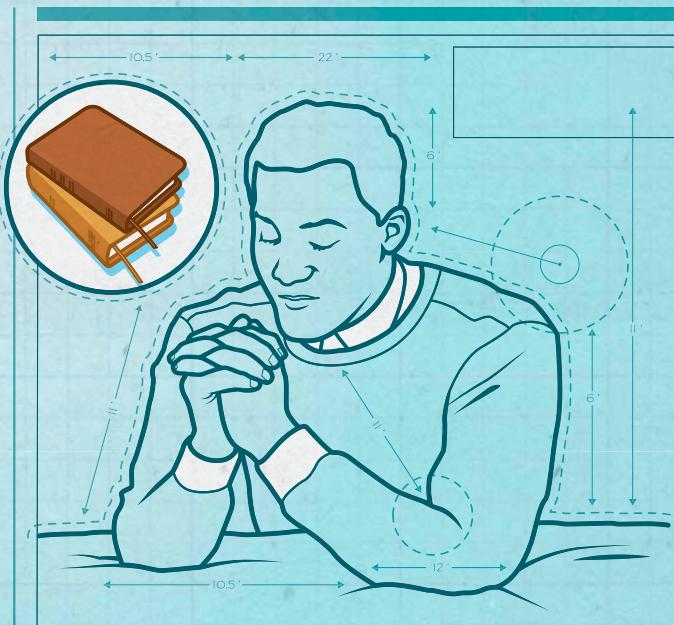
Na'e tokoni mai 'a e 'Otuá. 'I he ngaahi taimi mohufili ko eni 'i he mo'ui 'a Papá, na'a ne fetaulaki ai mo ha fāmili Siasi ne nau fakahaa'i ange kiate ia 'a e anga'ofá mo e angaleleí. Na'e te'eki ke ne feohi mo ha kakai pehē kimu'a—ha kakai 'oku fotu mai mei ai 'a e manava'ofá mo e 'ofá. Na'e kamata ke ne faka'aonga'i ha taimi ke feohi mo kinautolu 'i he lahi taha na'a ne ala lavá. 'I he taimi na'a ne fehu'i ange ai ki he fāmilí pe ko e hā ne nau fai pehē ange aí, na'a nau pehē na'e tupu ia mei he'enau tui kia Sisū Kalaisí.

Na'a ne fie 'ilo ki he me'a ne nau 'iló. Na'e kamata ke ne lotu mo ako e folofolá. Pea tuaiekemo na'a ne ongo'i ha me'a ne te'eki ke ne ongo'i kimu'a. "Ko e mo'oni 'oku 'i ai

ha 'Otua, pea 'okú Ne 'ofa 'iate au!" Ko Papa ia. 'I he tokoni mai 'a e 'Otuá, na'e kamata ke toe langa hake 'e Papa 'ene mo'uí 'o fakava'e 'ia Sisū Kalaisí, 'o si'aki 'ene mo'ui motu'a.

"Na'e liliu hoku natulá. 'Oku ou ma'u ha mo'ui fo'ou mei he mo'ui ne u 'i aí. 'Oku 'i ai 'eni 'eku taumu'a 'i he taimi ni. 'Okú ne pehē, 'Oku 'i ai hoku iku'anga." "'Oku 'i ai ha feitu'u 'oku ou 'alu ki ai."

'I he ngaahi 'ahó ni 'oku mamata ai 'a Papa ki hono kahaú 'aki 'a e fakatu'amelie, tui, mo e 'amanaki lelei. 'Okú ne pehē, "'Oku ou 'ilo, 'oku ngata pē 'ia Sisū Kalaisí, 'i he'eku tui kiate Iá, te ne tokoni'i au ke u a'usia 'a e feitu'u 'oku ou fie 'i aí."²

'I he taimi 'oku tau talangofua ai ki he ngaahi fekau 'a e 'Otuá pea fakakau la 'i he'etau ngaahi palaní, 'oku tau hoko 'o hangē ko ia 'oku tau fie ma'u—kae 'ikai ko ia na'a tau fakakaukau ne tau loto ki aí.

Liliu e Fonongá

Na'e vahevahe 'e Palesiteni Hiu B. Palauni (1883–1975), ko ha mēmipa 'o e Kōlomu 'o e Kau 'Apostolo 'e Toko Hongofulu Mā Uá pea mo e Kau Palesitenisí 'Uluakí, ha a'usia ki hano me'angāue'aki 'e he 'Otuá 'ene mo'uí 'o ope atu 'i he me'a na'a ne mei fai 'iate ia peé.

Na'e ngāue 'a Hiu 'i he kautau Kānatá pea na'a ne kau 'i he fakahokohoko ke hiki hake ki he tu'unga kēnoló. Na'a ne ngāue, 'amanaki lelei, mo lotua ke ne ma'u 'a e fo'i hiki tu'unga ko iá 'i ha ta'u eni 'e 10.

'I he taimi na'e 'atā ai 'a e tu'ungá, na'e 'ikai lava ke ne ma'u ia koe'uhí pē ko 'ene hoko ko ha mēmipa 'o e Siasi. Ko e fo'i 'uhingá pē ia, pea ne nau talaange pē kiate ia.

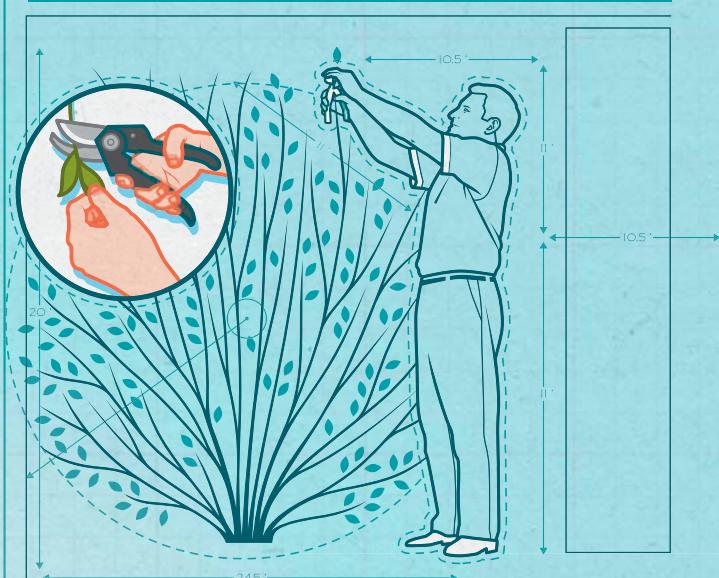
Na'e 'ita lahi 'aupito 'a Hiu. Na'a ne pehē: "Ne u foki mai 'i he lēlué . . . mo ha loto lavea mo'oni mo e loto mamahi 'i hoku laumālié. . . . I he'eku a'u atu ki hoku tēnití, . . . ne u tolungi hoku tataá 'i he funga mohengá. Na'a ku kuku hoku tuké, peá u kalokalo hake ki he langí. Ne u pehē, "E 'Otua, ko e hā kuó Ke fai ai 'eni kiate aú? Kuó u 'osi fai 'a e me'a kotoa pē ne u lava ke a'usia ai 'a e taumu'a ko 'ení. 'Oku 'ikai ha toe me'a ne u mei lava 'o fakahoko—na'e totonu ke u fai—ne u ta'e fakahoko. Ko e hā kuó Ke fai ai 'eni kiate aú?" Na'a ku 'i he 'ahu 'o e mamahí."³

Ne toki manatu'i hake leva 'e Hiu ha'ane a'usia mei he ngaahi ta'u kimu'a. Na'a ne fakatau ha faama ne kapu 'e ha vao fuamelie. I hono ta'e tutu'ú, ne 'ikai pē fakafua mai 'a e ngoué ni. Ko e me'a pē na'a ne fie ma'u ke hako 'o loloa ange.

Ko ia na'e tutu'u lahi ia 'e Hiu. Hili iá, na'a ne mamata ki ha fanga kī'i to'i 'i he va'a kotoa pē ne tutu'ú. Na'a nau fotu 'o hangē ko e lo'imatá. Na'a ne talaange ki he vao fuamelié, "Ko au 'a e tauhi ngoue 'i hení." Na'e 'ilo 'e Hiu 'a e me'a ne fie ma'u 'e he ngoue ko iá, pea na'e 'ikai ko ha fu'u 'akau fakamalumalu.

Na'e ha'u 'a e a'usia ko iá ki he'ene fakakaukaú lolotonga 'ene fefā'uhí mo hono fakasitu'a'i 'a e hiki-tu'ungá meiate iá. "Na'a ku ongo'i ha le'o, pea na'a ku 'ilo'i 'a e le'o ko 'ení. Ko e le'o pē ia 'o'okú, pea na'e pehē mai 'a e le'o, 'Ko au 'a e tangata tauhi ngoue 'i hení. 'Oku ou 'ilo 'a e me'a 'oku ou fie ma'u ke ke fai.' Na'e mato'o atu meiate au 'a e loto 'itá, pea na'a ku tū'ulutui hifo 'i he ve'e mohengá 'o kole fakamole-mole koe'uhí ko 'eku loto ta'ehounga'iá. . . .

" . . . Pea ko e 'osi 'eni ha meime i ta'u 'e 50, 'oku ou

"Ko au 'a e tangata tauhi ngoue 'i hení. 'Oku ou 'ilo'i 'a e me'a 'oku ou loto ke ke fai."

hangā hake ai ki he 'Otuá mo pehē ange, 'Mālō 'aupito Tangata Tauhi Ngoue, ho'o 'auhani aú, 'a ho'o ma'u ha 'ofa fe'unga ke ke lava 'o 'ai ke u mamahí."⁴

Na'e te'eki pē ke hoko 'a Hiu ia ko ha kēnolo. Na'e 'i ai ha palani kehe ia 'a e 'Eik ma'a Palesiteni Palauni. 'I he hoko 'a e 'Eikí ko e tokotaha tā palani 'a Palesiteni Palauní, na'e hoko 'ene mo'uí ko ha fa'unga fisifisimu'a.

Ko e Kamata mei he Hala'ataa

Mahalo pē 'oku 'ikai hangē 'oku hu'ungamālié ho'o mo'uí 'o ka ui koe 'e ha palōfita 'a e 'Otuá ko ha "fānau 'o heli." Ka ko e me'a ia na'e hoko kia Sisolomé, 'a ia ko ha loea 'i he Tohi 'a Molomoná. (Vakai ki he 'Alamā 11:23.)

Na'e malanga 'a 'Alamā mo 'Amuleki 'i he fonua ne feinga ai 'a Sisolome ke tānaki pa'anga 'i he'ene ngāue fakaloeá 'aki 'ene ue'i hake 'a e kakaí ke nau fakafepaki'i 'a 'Alamā mo 'Amuleki. Na'e feinga 'a Sisolome ke kākaa'i 'a 'Alamā mo 'Amuleki 'i he'ene ngaahi fehu'i, ka na'a na tali mo valo-kī'i ia. Na'e fakahā 'e he Laumālié 'a e ngaahi fakakaukaú 'a Sisolomé kiate kinaua. (Vakai ki he 'Alamā 11–12.)

'I he hoko atu 'a e fetalanoa'akí, na'e mo'utāfu'ua 'a Sisolome 'o ne fakalongolongo. Na'e kamata ke ne fakatokanga'i 'ene ngaahi fehālākí mo ongo'i mātu'aki halaia mo'oni 'i he'ene ngaahi angahalá mo 'ene takihala'i 'a e kakaí. Na'a ne feinga leva ke fakafoki 'a e nī'ihi 'o e ngaahi maumau na'a ne fakahokó, 'o ne pehē, "Vakai, kuó u halaia, pea

'oku 'ikai ha angahala 'a e ongo tangatá ni 'i he 'ao 'o e 'Otuá" (Alamā 14:7).

Ka na'e 'ikai ola lelei ia. Na'e kapusi 'e he kakaí 'a Sisolome mei honau koló. Na'e hoko 'ene ongo'i halaia mo e lotomamahi 'i he me'a na'a ne faí—'o kau ai ha'ane ma'uhala 'o ne manavahē ai koe'uhí ko 'ene malanga fakafepaki kia 'Alamā mo 'Amuleki 'o iku ai ki hona fakapoongí—'o ne fakatupunga ai ha puke 'a Sisolome 'i he mofí, [o] "vela 'i [ha] vela kakaha" (Alamā 15:3).

Na'e holofa 'a e fa'unga kuó ne langa 'i he'ene mo'uí ki hono fakava'é. Ka 'oku 'ikai ko e ngata'anga ia e talanoa 'o Sisolomé.

I he taimi pē na'a ne 'ilo ai 'oku kei mo'uí pē 'a 'Alamā mo 'Amulekí, na'e ma'u 'e Sisolome ha lototo'a ke kole kiate kinaua ke na ha'u kiate ia. I he'ena fai iá, na'e kole ange 'e Sisolome ke fakamo'ui ia. Na'e fakamo'ui kakato 'a Sisolome 'i he'ene tuí. Na'e papitaiso 'a Sisolome pea kamata leva ke ne malanga talu mei he taimi ko iá (vakai ki he 'Alamā 15:11–12).

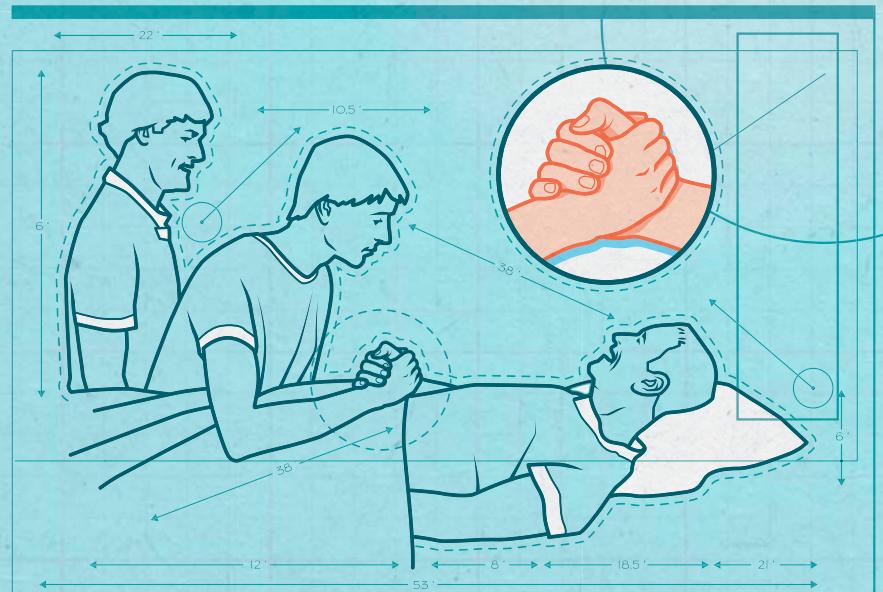
Kuo kamata leva eni e mo'ui fo'ou 'a Sisolomé 'o hoko 'a e 'Otuá ko 'ene tokotaha tā palaní.

Ope atu 'i he Hāmalá mo Fa'ó

Ko e ongoongo 'oku leleí 'a e 'ikai 'aupito ke fakataumu'a ke tau tuenoa 'i he mo'uí. 'Oku finangalo 'a e 'Otuá ke tokoni'i kitautolu 'i he fo'i laka kotoa pē. Pea 'i he taimi 'oku tau tuku ai ke Ne tokoní, 'oku 'ikai ha fakangatangata ia ki he me'a 'oku tau lava 'o a'usiá. ■

MA'U'ANGA FAKAMATALÁ

1. "His Grace" ngaahi vitiō 'i he, mormonchannel.org.
2. "From Gang Member to 'Good Man'" (vitiō), mormonchannel.org.
3. Hugh B. Brown, "The Currant Bush," *Liahona*, Mar. 2002, 24; *New Era*, Jan. 1973, 15.
4. Hugh B. Brown, "The Currant Bush," *Liahona*, 22, 24; *New Era*, 14, 15.
5. Neal A. Maxwell, "Response to a Call," *Ensign*, May 1974, 112.

NOFOTAIMÍ MO E TA'ENGATÁ

'Oku tau ma'u 'i he mo'uí ni 'a e ngaahi faingamálie lahi ke faka'ao-nga'i ai 'etau tau'atāina ke filí. 'Oku ngali mahu'inga 'a e ngaahi fetu'utaki fakasōsialé, tu'unga manakoá, pea mo e ngaahi kaungāme'a 'i he mo'uí ni, ka 'i he ngata'angá ko e pule'anga 'o e 'Otuá 'e mahu'ingá. 'Oku 'i ai ha kupu'i lea 'a 'Eletā Niila A. Mekisuele (1926–2004) 'o e Kōlomu 'o e Kau 'Apostolo 'e Toko Hongofulu Mā Uá 'oku ou manako ai 'a ia na'a ne pehē 'i he konifelenisi lahi: "Kapau kuo te'eki ke ke fili e pule'anga 'o e 'Otuá, he 'ikai mahu'inga ia 'i he ngata'angá pe ko e hā e me'a kuó ke filí."

Taimi 'e ni'ihī 'oku tau tokanga taha pē ki he mo'uí ni, 'o ngalo 'iate kitautolu e me'a 'oku mahu'inga tahá. Kapau te tau lava 'o tatala e veilí meiate kitautolu, 'e liliu 'a 'etau fakakaukaú kakato. Te tau toe loto fakatōkilalo ange mo fakamahu-'inga'i ange 'a e 'Eikí pea 'ikai lahila-hinga ki he tangatá.

'Oku ou loto ke u anga mā'oni'oni mo muimui ki he 'Otuá. 'Oku ou fie ma'u ha fakakaukau ta'engata, kae lava ke u hū ki Hono pule'anga māfimafí. 'E lelei ange ia 'i hano ma'u kotoa 'a e pa'anga mo e mālohi 'o e māmaní. 'Oku fuanounou pē 'a e mo'uí ni 'e hono fakafehoanaki ki he ta'engatá. Ko e nāunau ko ia te tau ma'u te tau ma'u ia 'o ta'engata.

'Isapeli A., ta'u 19, Mekisikou

Tuu 'Ali'aliaki i 'Itiopeá

Fai 'e Amie Jane Leavitt
'Oku nofo 'a e tokotaha na'a ne
fa'u 'i 'Iutā, USA.

Ko hoku
hingoá ko
Taione!

'Oku ou nofo i 'Itiopea, 'a ia ko ha fonua i he fakahahake 'o 'Afiliká. 'Oku ou sa'iia he va'inga soká mo e laukongá. Pea 'oku ou fie hoko ko ha toketá i he kahaú. 'Oku ou feinga ke u tu'u 'ali'aliaki i hono mo'ui 'aki e ongoongoleleí i he aho kotoa pē pea vahevaha ia mo hoku ngaahi kaungāme'a!

**FOUNGA 'EKU MA'U
HA FAKAMO'ONÍ**
*Na'a ku fuofua ha'u ki he
lotú i hoku ta'u valú.
Na'a ku lau e Tohi'a
Molomoná, na'a ku
fanongo ki he kau
faifekaú, pea na'a
ku lotu. Na'e talamai
e he Laumālié 'oku
mo'oni 'a e Siasi,
pea na'a ku fie ma'u
ke u papitaiso. 'Oku
ngaohi au e he ongo-
ongoleleí ke u fiefia.*

KO E NGAahi TOKONI 'A TAIONE KI HE TU'U 'ALI'ALIAKÍ

- Ma'u ha fakamo'oni 'iate koe pē. Lau e folofolá mo lotu.
- Vahevahe ho'o fakamo'oní pea hoko ko ha fa'i fa'i tak'i'anga lelei ki ho ngaahi kaungāme'ā.
- 'Alu ki he lotú he Sāpate kotoa pē pea mo'ui 'aki'a e ngaahi tu'unga mo'ui'o e ongoongolelei.

KO HONO VAHEVAHE E ME'A 'OKU OU 'ILÓ

'Oku ou talanoa ki hoku ngaahi kaungāme'a i he akó feku'aiki mo e ongoongolelei kuo toe fakafoki mai. Na'e fa'a fehu'i mai e hoku kaungāme'a e taha feku'aiki mo e Siasi-pea fakafokifā pē kuo ikai ke ne toe 'eke mai. Na'a ku 'eke ange kiate ia pe ko e hā hono 'uhingá. Na'a ne talamai na'e loto mamahi 'ene ongomātu'á. 'Oku ou faka'amu pē e i ai ha 'aho e liliu ai e fakakaukau 'ene ongomātu'á.

'OMI HO'O TALANOÁ KIATE KIMAUTOLU

'E founga fefē ha'o tu'u 'ali'aliaki i he muimui kia Sisuu?

'Omi kiate kimautolu ho'o a'usiá mo e taá, fakataha mo e fakangofua 'a ho'o mātu'á. 'Omi ia i he 'imeili ki he liahona@ldschurch.org.

KO HOKU FATONGIA

'I HE SIASI

Ko e konga 'oku ou manako taha ai i he lotú ko e houalotu sākalamē-nití. 'Oku ou tataki 'a e hivá.

'Oku ou fiefia he ako ki he ongoongolelei. Ko e talanoa i he folofolá 'oku ou manako taha ai ko e talanoa 'o Tēvita mo Kolaiaté. Ko e hiva 'oku ou sai'ia taha ai ko e "Ngaahi Talanoa 'o e Tohi 'a Molomoná."

KO E HĀ 'ENE 'UHINGA KIATE AU 'A E TU'U 'ALI'ALIAKI

'Oku 'uhinga 'a e "Tu'u 'ali'aliaki" ko hono mo'ui 'aki e ongoongolelei i he 'aho kotoa pē. 'Oku fie ma'u e he Tamai Hēvaní mo Sisū Kalaisí ke u fakamo'oni kiate Kinaua! 'Oku ou fie ma'u hoku kaungāme'a kotoa pē i he funga 'o e māmaní ke nau vahevahe 'a e ongoongolelei kuo fakafoki mai mo honau kaungāme'a.

Ko e Lelei Ange 'a e Laukongá 'i he **'Aho** Kotoa Pē

Fai 'e Marissa Widdison mo
Sonia Quenallata

Makatūunga 'i ha talanoa mo'oni

Na'e huke hake 'e Siosefa 'a
ne lau'i peesi 'i he'ene tohí.
Na'á ne mata mamahi. Na'e toe
'ene peesi 'e ua ke lau.

"Okú ke SAI PĒ?" Ko e fine-
'eikí ange ia.

Na'e pehē ange 'e Siosefa,
"Oku ou manako ke laukonga."
"Ka 'oku ou tuai 'aupito. 'E
founga fefé ha'aku ako ke toe
lelei ange 'eku laukongá?"

Na'e pehē ange 'e he Fine-
'eikí, "Oku 'i ai 'eku fakakau-
kau." "Lau ha vahe 'e taha 'o
e Tohi 'a Molomoná 'i he 'aho
kotoa pē. Te ne tokoni'i koe
ke lelei ange ho'o laukongá."

Na'e feinga 'a Siosefa. Na'e
fuoloa 'i he fuofua taimí. Na'e
pau ke ne pu'aki fuoloa 'a e
ngaahi lea loloá. Ka na'á ne
tauhi 'ene laukongá he 'aho
kotoa pē. Taimi si'i pē kuó ne
lava 'o lau ha ngaahi vahe 'o
laka hake 'i he tahá.

Hili ha uike 'e ua. Ne hiki e
faka'ilonga-tohi 'a Siosefá mei

NGAAHI TĀ FAKATĀTĀ 'A KATIE MCDEE

he 1 Nīfaí ki he 2 Nīfaí. Hili iá na'á ne 'i he tohi 'a Sēkopé!

'I ha pō 'e taha ne hokosia ai e taimi ke fai 'e Siousefa 'a e lēsoni 'i he efiafi fakafāmili 'i 'apí.

Na'e fakakaukau 'a Siousefa. "Oku ou 'ilo 'a e me'a ke faí!" Na'á ne ma'u ha tohi 'o e *Ngaahi Talanoa* 'o e *Tohi 'a Molomoná*. Na'e 'i ai e ngaahi fo'i lea mo e ngaahi fakatātā. Na'á ne huke hake 'a e ngaahi pēsí kae 'oua kuó ne ma'u 'a e talanoa na'á ne fie ma'u.

Na'e lau 'e Siousefa 'a e talanoá ki hono fāmilí. Na'á ne lau 'a e ngaahi fo'i lea nounouú, hangē ko e *vaka*. Na'á ne lau 'a e ngaahi fo'i lea lōloá, hangē ko e *fekau'i*. Na'e hiki 'a e ngaahi leá ni 'e he kau palōfita 'o e taimi fuoloá. Na'e faingofua hono lau 'o e ngaahi leá.

'I he faka'osinga 'o e talanoá, na'e lo'imata'ia 'a e Fine'eikí.

"Fine'eiki, 'okú ke SAI PĒ?" Ko Siousefa atu ia.

Na'e tali atu 'e he Fine'eikí, "Io." "Oku ou fiefia. Kuó ke ngāue mālohi."

Na'e malimali ta'etuku 'a Siousefa.

"Oku ou laukonga 'i he 'aho kotoa pē, 'o hangē pē ko ho'o talamaí." Na'á ne fakahā ange ki he Fine'eikí 'ene Tohi 'a Molomoná. Na'e 'i he tohi 'a 'Alamaá 'ene faka'ilonga tohí!

'E 'i ai ha 'aho 'e 'i he ngata'anga 'o e tohí ai e faka'ilonga-tohi 'a Siousefa. Pea te ne toe kamata fo'ou leva! ■

'Oku nofo 'a e ongo fa'u tohí 'i Iutā, USA, mo Polívia.

Fai 'e 'Eletā
Robert D. Hales

'O e Kōlomu 'o e Kau
'Apostolo 'e Toko
Hongofulu Mā Uā

'E founiga fēfē ha'aku lava 'o ma'u HA'AKU fakamo'oni?

'E tupulaki ho'o fakamo'oni 'i ho'o aka ki he Tamai Hēvaní mo Sīsuú.

'E lava ke ke aka mei hono lau e folofolá.

'E lava ke ke aka mei he ngāahi akonaki mo e
fakamo'oni 'a ho'o mātu'a mo e kau faiakó.

I he'eku kei
tamasi'i ko
e founiga eni
na'a ku 'ilo aí.

'E tokoni'i koe 'e
he Laumālie Mā'oni'oni'i
ho'o fai e me'a 'oku totonú.

Fai 'e 'Eletā Chi
Hong (Sam) Wong
'O e Kau Fitungofulú

Ko e Foaki 'Aukai 'a Uilifōtí

I he 'aho 'e taha na'á ku mamata ai ki hoku foha lahi tahá, ko Uilifooti, 'okú ne teuteu ha sila vahe-hongofulu. Mahalo na'á ne ta'u nima 'i he taimi ko iá. Na'e 'ikai ke ma'u 'e Uilifooti ha pa'anga, ko ia ne u fifili pe ko e hā e 'uhinga 'o 'ene totongi vahehongofulu. I he'eku 'eke kiate iá, na'á ne talamai ko 'ene totongi ha foaki 'aukai.

Na'e 'ikai ma'u 'e Uilifooti ha pa'anga lahi. Ka na'á ne kei fiefia pē ke totongi ha foaki 'aukai.

Na'e ongo kiate au 'a 'ene ngāue anga'ofa ko 'ení. Na'á ku 'eke ange pe ko e hā na'á ne fakakaukau ai ke fai peheeé.

Na'e tali mai 'e Uilifooti, "Oku 'ikai ha'aku ngaahi fie ma'u. Ka 'oku ou 'ilo 'oku 'i ai ha ni'ihi kehe 'oku 'i ai 'enau fie ma'u." Na'á ne 'ilo'i 'e tokoni'i 'e he'ene pa'angá ha kakai. Na'á ne fiefia 'aupito ai.

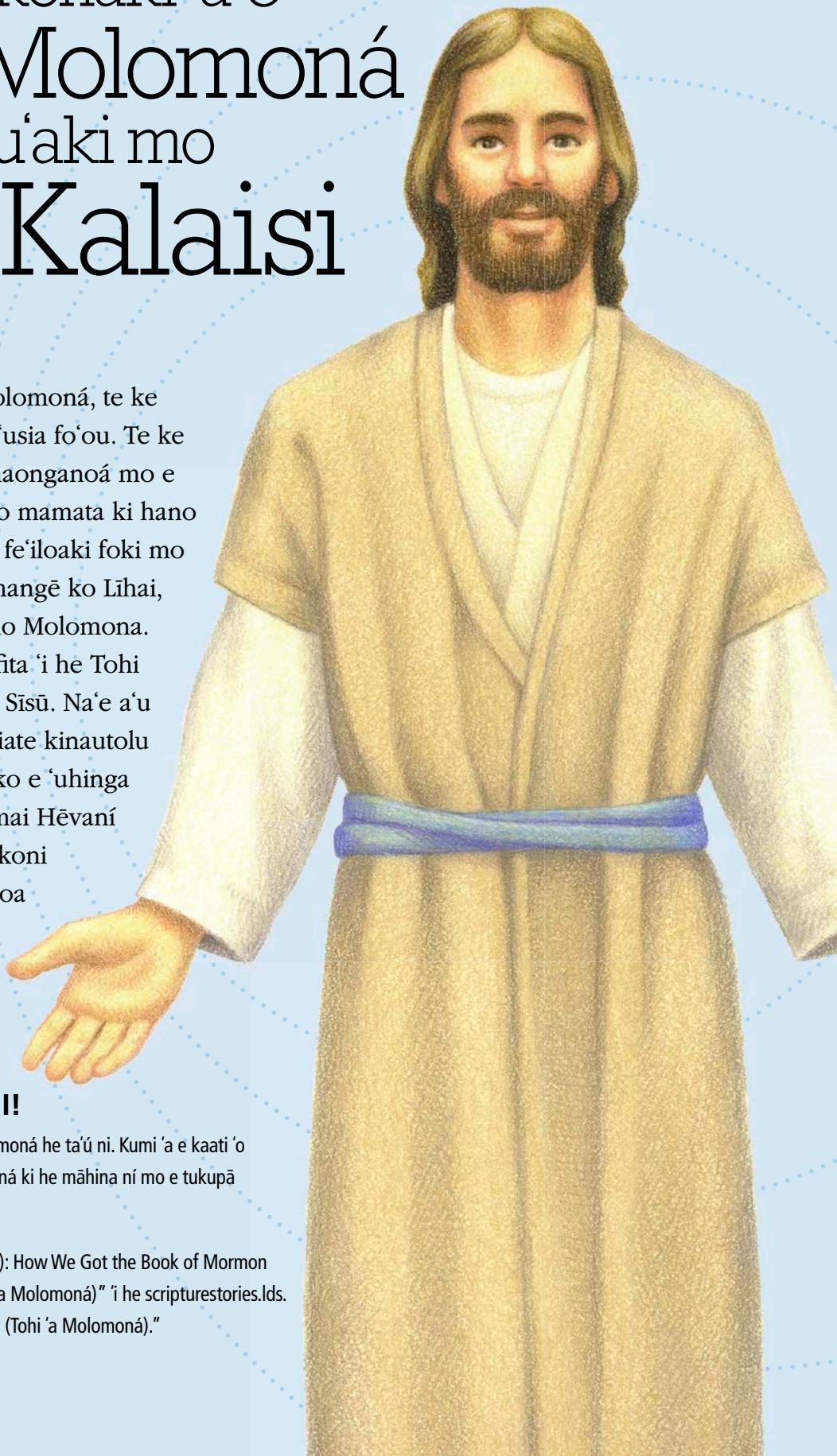
Na'e ako'i mai 'e he ki'i a'usia faingofua ko 'ení kiate au ha lēsoni: 'oku feongoongoi mo'oni 'a e fānaú

mo e Laumālié mo ma'u ha 'ofa faka-Kalaisi 'oku fakanatula pē. Na'e 'ikai ha fie ma'u 'a Uilifooti pea na'á ne 'ilo 'e tokoni ia ki he ni'ihi kehé. Na'á ne loto fiemālie ke ne feilaulau.

'Oku lelei 'a e fakahū pa'angá. Ka na'e ako'i mai 'e hoku foha kei talavoú kiate au 'i he'ene sīpingá ha lēsoni. 'I he'etau fakafanongo ki he Laumālié, 'oku tau lava ai 'o fai tā-puekina e mo'ui 'a e ni'ihi kehé 'i he taimi 'oku tau vahevahe ai 'a e me'a 'oku tau ma'u. ■

‘Oku Akonaki ‘a e Tohi ‘a Molomoná fekau‘aki mo Sīsū Kalaisi

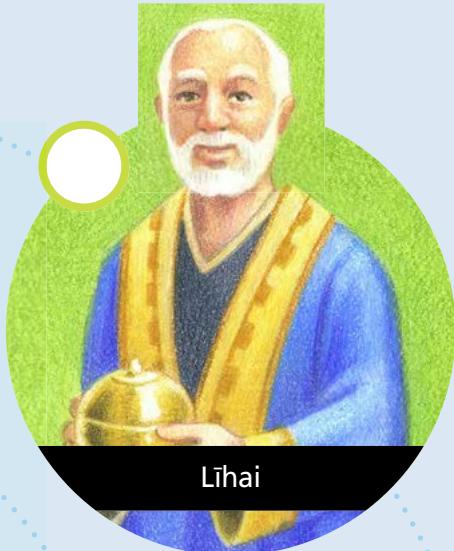
I ho‘o lau ‘a e Tohi ‘a Molomoná, te ke fononga‘ia ha ngaahi a‘usia fo‘ou. Te ke fononga ‘i he feitu‘u maomaonganá mo e fāmili ‘o Līhai mo Selaiá mo mamata ki hano fo‘u ‘e Nīfai ha vaka. Te ke fe‘iloaki foki mo ha kau palōfita tokolahī—hangē ko Līhai, Nīfai, ‘Apinetai, Samuela mo Molomona. Na‘e ako kotoa e kau palōfita ‘i he Tohi ‘a Molomoná fekau‘aki mo Sīsū. Na‘e a‘u pē ki ha mamata ha nī‘ihī ‘iate kinautolu kiate Ia. Ko hono mo‘oní, ko e ‘uhinga ia ne foaki mai ai ‘e he Tamai Hēvaní ‘a e tohi makehé ni—ke tokoni ki he kakai ‘i he feitu‘u kotoa pē ke nau ako lahi ange fekau‘aki mo Sīsū! ■

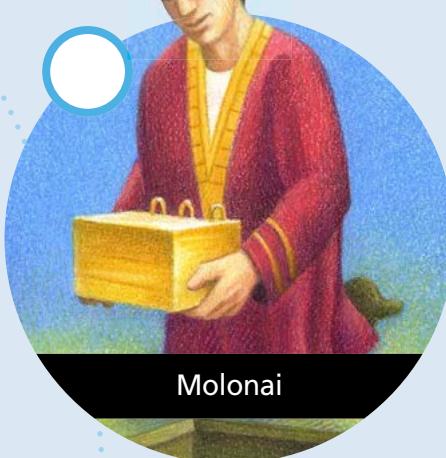
FOKOTU‘U HA PALANI!

Fokotu‘u ha palani ke lau e Tohi ‘a Molomoná he ta‘ú ni. Kumi ‘a e kaati ‘o e mo‘unga‘i tangata ‘o e Tohi ‘a Molomoná ki he māhina ní mo e tukupā laukongá ‘i he peesi 74–75.

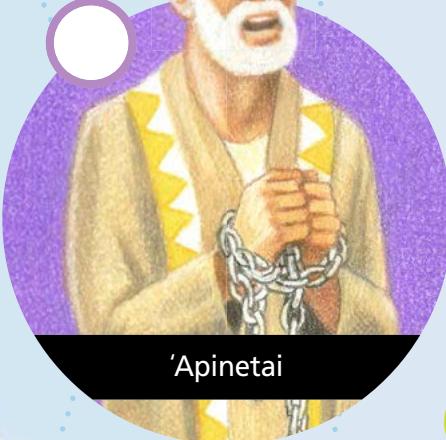
Mamata ‘i he “Chapter 1 (Vahe 1): How We Got the Book of Mormon (Founa Na‘a Tau Ma‘u Ai e Tohi ‘a Molomoná)” ‘i he scripturestories.lds.org. Lomii‘ a e “Book of Mormon (Tohi ‘a Molomoná).”

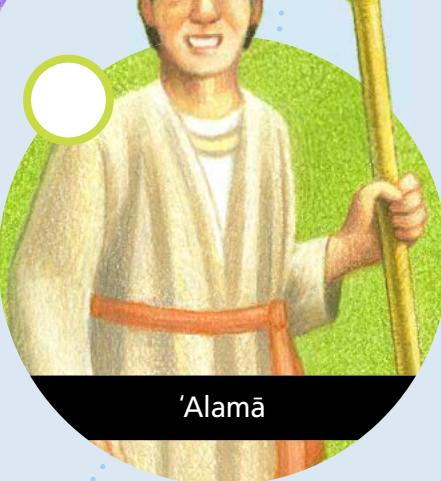
Līhai

Molonai

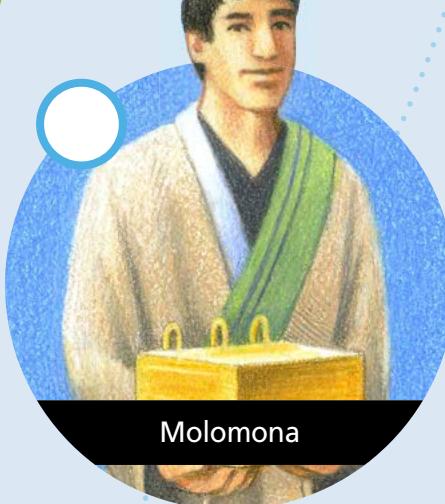
'Apinetai

'Alamā

Nīfai

Molomona

Fetongitongi i hono lau 'o e ngaahi vēsi ni. Hiki 'a e fika 'o e potufolofola 'oku fehoanaki mo e palōfita takitaha i he Tohi 'a Molomonā. Vakai'i ho'o ngaahi talí i lalo.

1. 'Eta 12:39, 41
2. 1 Nīfai 1:5, 9
3. 1 Nīfai 11:26–27
4. Mōsaia 16:8–9
5. 'Alamā 6:8
6. Molonai 9:22

TOHI FEKAU'AKI MO IA!

Na'e fakahaa'i fefē 'e Sisū Kalaisi 'Ene 'ofa
ma'atautolú i he Tohi 'a Molomonā?

Ngaahi talí: 1. Molonai; 2. Līhai; 3. Nīfai; 4. 'Apinetai; 5. 'Alamā; 6. Molomona

Nā'e TALANGOFUA 'a Nīfai

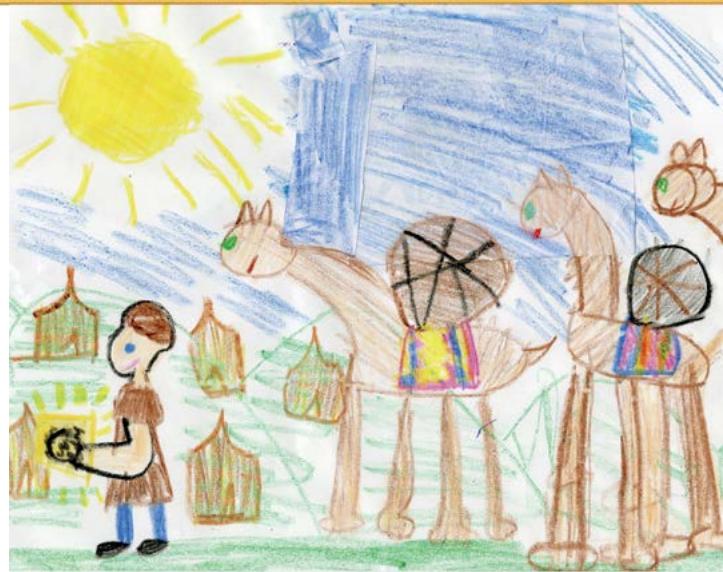
Nā'e pau ke fai 'e Nīfai ha ngaahi me'a faingata'a mo fakailifia. Nā'a ne mavahe mei hono 'apí, 'o ma'u 'a e nū peleti palasá mei ha tangata faiangahala, mo tokoni'i hono fāmilí ke nau mo'ui 'i he feitu'u maomao-nanoá. Ka na'a ne falala ki he 'Otuá pea ma'u 'a e lototo'a ke talangofua. 'E founiga fēfē ha'o muimui ki he sīpinga 'a Nīfai 'i he māhiná ni?

Na'a ku kamata lau e Tohi 'a Molomoná mo 'eku fine'eikí. I he'ema lau 'o kau kia Nīfai, na'a ku fakatokanga'i 'a e talangofua máu pē 'a Nīfai, pea fai tāpuekina foki ia ko 'ene fai peheé. 'Oku ou ongo'i ko e founiga totonú 'eni, pea 'oku ou loto ke u hangē ko Nīfai. I he taimí ni leva 'i he pehē mai 'e hē'eku fine'eikí, "Ave 'a e vevé ki tu'a," 'oku ou talaange, "OKU LELEI, Fine'eiki!"

Haiti M., ta'u 10, Yeongnam, Kōlea Tonga

Kosi, pelu, pea tauhi 'a e kaati tukupā ko 'ení!

Eli B., ta'u 8, 'Ilutā, USA

TĀ FAKATĀTA'A JARED BECKSTRAND

NĪFAI

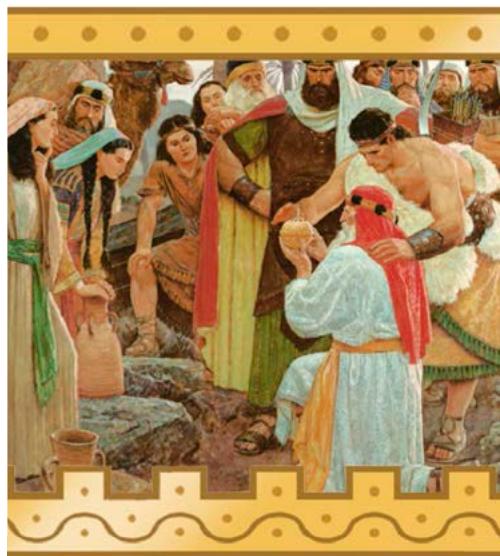
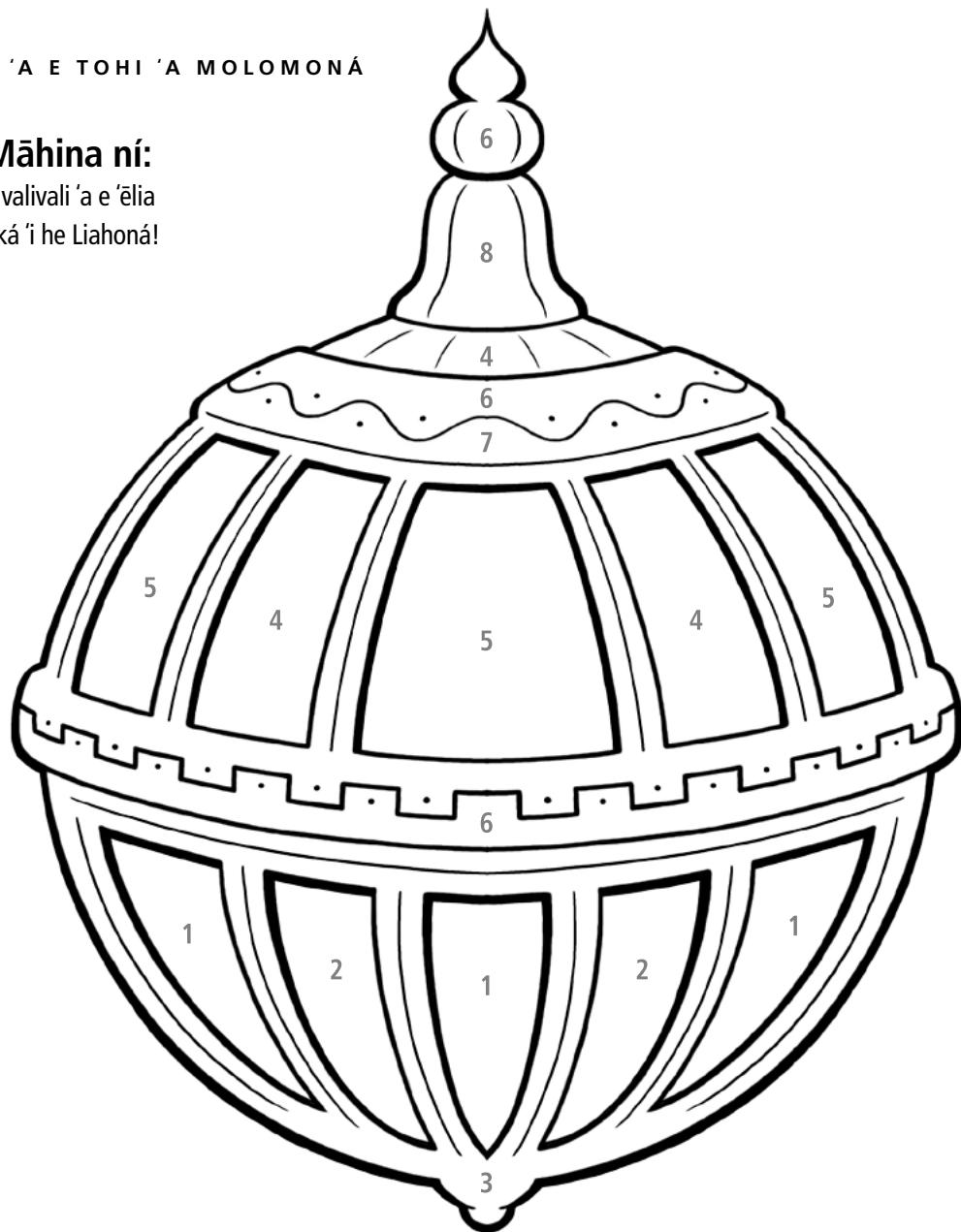
Te u Lava 'o Talangofua!

- Ako ma'uloto 'a e 1 Nīfai 3:7.
- Ko e taimi 'oku kole atu ai ho'o mātu'a ke ke fai ha me'a, talangofua hangē ko Nīfai!
- Mamata'i 'a e vahe 2–9 'o e ngaahi vitiō 'o e Tohi 'a Molomoná 'i he scripturestories.lds.org.
- 'Oku ou pole'i au ke u . . .

Potufolofola 'o e Māhina ní:

Hili ha'o lau ha potufolofola, valivali 'a e 'ēlia
'oku fehoanaki mo e mata'ifiká 'i he Liahoná!

- 1** 1 Nīfai 1:1–10
- 2** 1 Nīfai 2:1–7, 16–20
- 3** 1 Nīfai 3:1–9
- 4** 1 Nīfai 3:22–31, 4:1
- 5** 1 Nīfai 4:4–35
- 6** 1 Nīfai 8:2, 5–18
- 7** 1 Nīfai 8:19–33
- 8** 1 Nīfai 16:9–16

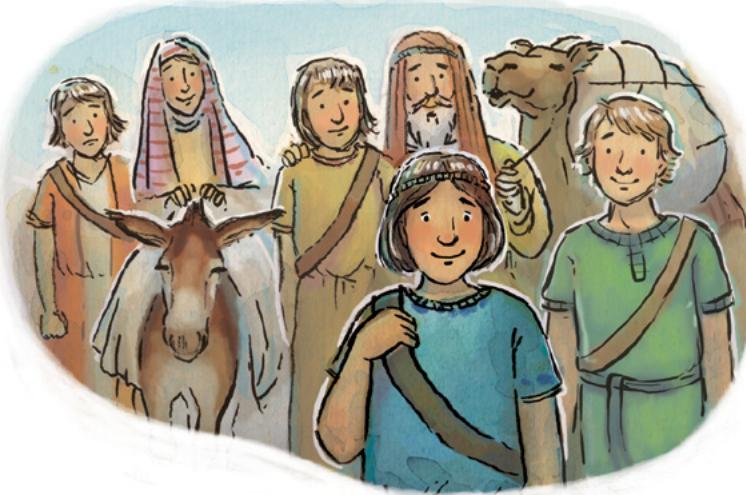
Ko e Liahoná

Ihe taimi na'e fononga ai 'a e fāmili 'o Nīfaí 'i he feitu'u mao-maonganoá, na'e foaki ange 'e he 'Eikí kiate kinautolu ha kāpasa makehe na'e ui ko e Liahoná. I he'enau faivelengá, na'e fakahā ange 'e he Liahoná kiate kinautolu 'a e feitu'u ke nau fononga aí 'o a'u ki he feitu'u ke ma'u ai 'a e me'akaí! Laukonga lahi ange fekau'aki mo e Liahoná 'i he peesi 76–78. Pea fekumi ki ha laukonga 'e taha 'i he makasini hono hokó! ■

Ko Ha Fononga 'i he Feitu'u Maomaonganóá

Na'e nofo 'a Nīfai mo hono fāmilí 'i Selusalema. Na'e hoko 'a 'ene tamai ko Līhaí, ko ha palōfita. Ko 'ene fa'eé ko Selaia. Ko hono ngaahi tokouá ko Leimana, Lēmiuela, mo Samu.

Na'e lotu e tamai 'a Nīfaí. Na'e folofola ange 'a e Tamai Hēvaní kiate ia 'oku fie ma'u ke ne mavahe mo hono fāmilí mei he koló kae lava ke nau hao. Na'e faingata'a ke nau mavahe mei honau 'apí. Ka na'e talangofua e fāmili 'o Nīfaí.

Na‘e ō e fāmili ‘o Nīfaí ki he feitu‘u maomaonganoá. Pea na‘e folofola leva ‘a e Tamai Hēvaní kia Nīfai mo hono ngaahi tokouá ke nau foki ki he koló ke ‘omi ‘a e ngaahi folofolá. Na‘e faingata‘a ke fakahoko. Ka na‘e hoko ‘a Nīfai ko ha fa‘ifa‘itaki‘anga lelei ‘i he taimi na‘e ‘ikai ke fie talangofua ai hono ngaahi tokouá. Na‘á ne pehē te ne fai e me‘a na‘e kole mai ‘e he Tamai Hēvaní.

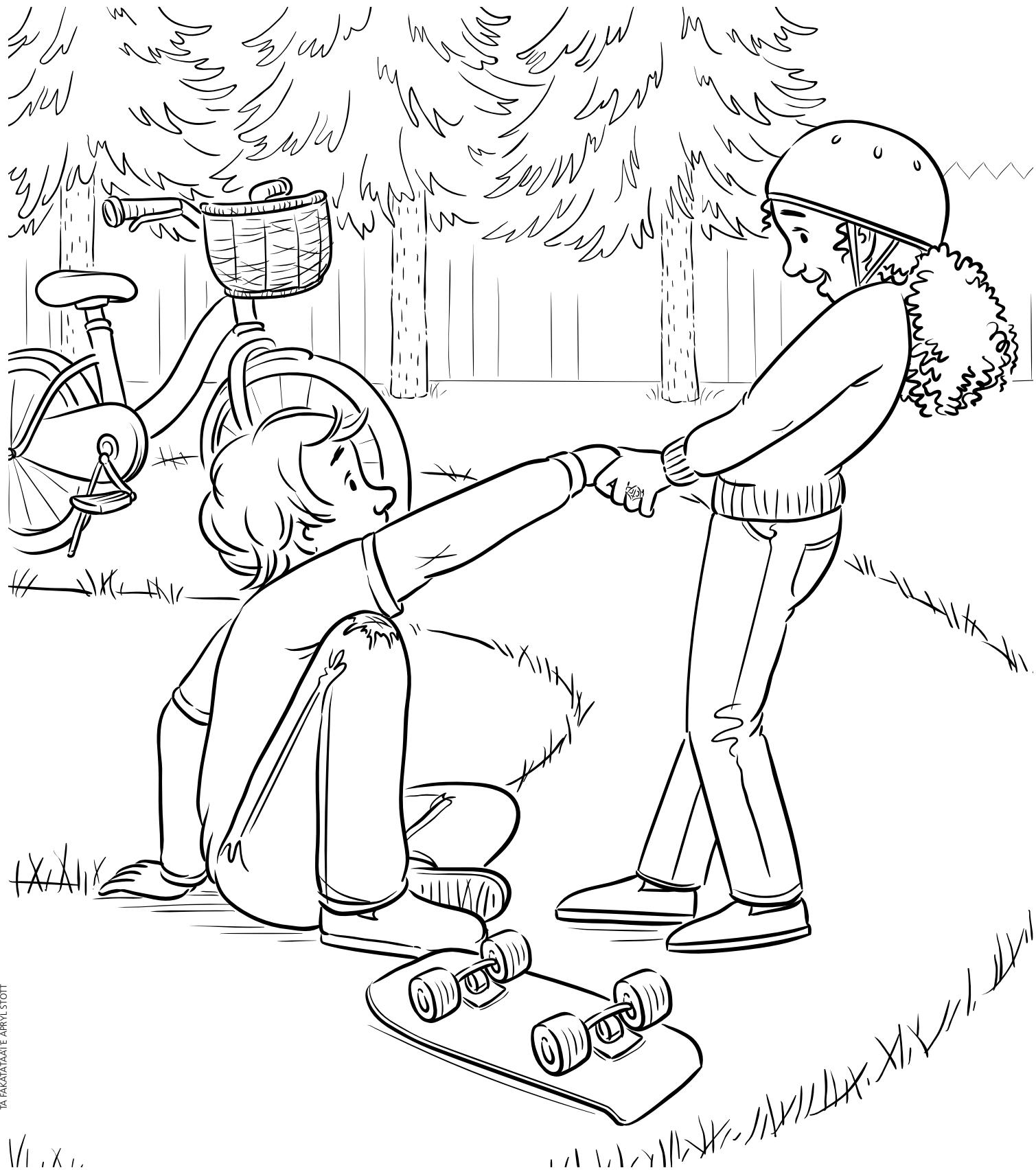

Na‘e foaki ange ‘e he Tamai Hēvaní ha kāpasa makehe ki he fāmili ‘o Nīfaí. Na‘e ui ia ko e Liahoná. ‘I he taimi na‘e talangofua ai e fāmili ‘o Nīfaí ki he Tamai Hēvaní, na‘e fakahā ange ai kiate kinautolu e hala ke nau fononga ai ‘i he feitu‘u maomaonganoá. Na‘e a‘u foki ki hono fakahā ange kia Nīfai ‘a e feitu‘u ke ma‘u mei ai ha me‘akai ma‘a hono fāmilí.

Te tau lava ‘o hangē ko Nīfaí ‘i he taimi ‘oku tau talangofua ai
ki he ngaahi fekaú mo muimui ki he Tamai Hēvaní! ■

Te u Lava 'o Fili 'a e Totonú

Fai 'e 'Eletā James E.
Talmage (1862–1933)

'O e Kōlomu 'o e Kau
'Apostolo 'e Toko
Hongofulu Mā Uá

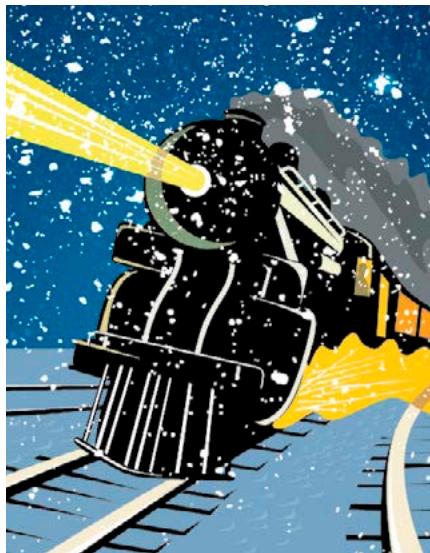
KO E TALANOA FAKATĀTĀ 'O E LĒLUE LELE VAVÉ

*Ne u fakakaukau lahi ki he le'o 'o e tangata
'enisinia teunga lolololo mo 'ulí.*

"I hoku ngaahi 'aho 'i he 'univēsití, ne
u kau he fānau ako ne fokotu'u ke
ngāue ki tu'á, ko ha konga ia 'o 'emau
lēsoni siolokí. . . .

Na'e 'i ai ha ngāue ne mau iku nofo
ai 'i tu'a 'i ha ngaahi 'aho lahi. . . . 'I he
meime'i 'osi 'a e taimi ne tuku ki he
fakatotoló ni, ne mau fehangahangai
ai mo ha matangi mālohi fau, hoko
mai ai mo ha 'uha sinou lahi—na'e
'ikai ko hono fa'ahita'u totonú 'eni pea
ta'e'amanekina foki, ka ne fakautuutu
pē hono mālohi 'o a'u ki ha tu'unga ne
mau tu'u ai 'i ha tu'unga fakatu'utāmaki
ke ma'ungamālie kimautolu 'e he sinoú
'i he mo'ungá. Na'e a'u 'a e mālohi 'o e
matangí ki he taupotu tahá 'oku mau
kei hifo mai 'i ha tafamo'unga lōloa
'oku laumaile mei he tau'anga lēlue ko
ia ne mau 'amanaki atu ke ma'u ai ha
lēlue 'i he pō ko iá ke mau foki ai ki
'apí. Na'a mau feinga lahi 'o mau a'u
mai tu'uapo ki he tau'anga lēlue kae
kei tātā pē 'a e matangí. . . .

. . . Ko e Lēlue ne mau 'ama-
naki mo faka'amu ki aí ko e Lulu

Fetu'utaki Vavé—ko ha lēlue vave
ia 'i he taimi po'ulí 'oku lele ki he
ngaahi kolo lalahí. . . .

Na'e valenga pō pea toki tau mai
'a e lēlue fakataha mo ha tu'oni
matangi fakailifia, 'o havili mālohi
mo sinou foki. Na'a ku ūngaki pē 'i
hoku kaungā fonongá 'i he'enau kaka
fakavavevave hake ki 'olungá, he na'a
ku siofi 'e au 'a e 'enisinia, he na'e
lolotonga 'o 'ene tu'u nounou ko 'ení
kae fakafonu 'e hono tokoní 'a e vaí,
na'a ne femo'uekina pē 'i he mīsiní,
fakalolo mo hano ngaahi kongo-
konga 'e nī'ihī, fakatonutonu atu mo
ha nī'ihī 'o meime'i ke ne fakalelei'i
kotoa e mīsiní. Na'a ku laka atu leva
'o fakalea ki ai, neongo na'e femo'uekina.
Na'a ku 'eke ange pe 'okú ne
ongo'i fēfē 'i he ngaahi pō pehení—
'i he kovi 'a e matangí, angakehe pea
mo mālohi, pea hangē 'oku tu'unuku
mai e mālohi 'o e faka'auhá, 'o 'ikai
malava ke pule'i pea 'alamuhu e
matangí mo tu'u fakatu'utāmaki 'a e tapa
kotoa pē. . . .

Na'e hoko 'ene talí ko ha lēsoni
kuo te'eki ai pē ke ngalo. Ko hono
mo'óní, na'e fai 'ene lea ko 'ení 'i ha
founga ne heheu mo 'ikai hokohoko
lelei: "Sio ki he maama mu'a 'o e lēlue.
'Ikai 'okú ne hulu'i e halanga lēlue
'i ha mita 'e 90 pe lahi ange ai? Ko e
me'a pē 'oku ou feinga ke faí, ke u fo-
nonga'i kakato 'a e mita 'e hivangofulu
ko ia kuo hulu'i. Ko e me'a ia 'oku ou
lava 'o sio ki aí pea 'oku ou 'ilo'i 'oku
'atā mo malu 'a e konga hala ko iá. . . .
He 'oku mu'omu'a ma'u pē 'iate au 'a
e maama ia 'o e lēlue!"

'I he taimi ne kaka hake ai ki
hono nofo'angá 'i he lēlue, na'a ku
fakavavevave leva 'o kaka hake ki he
fuofua nofo'anga pāsesē 'o e lēlue;
pea 'i he taimi ne u tangutu hifo ai ki
hoku tangutu'anga moluú 'o fiefia 'i
hono māfaná mo 'ene ongo fakafie-
mālié, mo fakafehoanaki atu ia ki he
pulonga mo e ha'aha'a 'o e po'uli 'i
tu'á, ne u fakakaukau lahi ki he le'o 'o
e tangata 'enisinia teunga lolololo mo
'ulí. Na'a ne fonu 'i he tuí—'a e tui koé
'okú ne fakahoko 'a e ngaahi me'a
ma'ongo'ongá, 'a e tui 'okú ne faka-
tupu 'a e lototo'a mo e loto vilitakí. . . .

Mahalo he 'ikai ke tau lava 'o 'ilo
pe ko e hā 'oku toka mei mu'a 'i he
ngaahi ta'u ka hoko maí, pe 'i he
ngaahi houa mo e ngaahi momeniti
mama'o atu aí. Ka 'i ha ngaahi 'iate
si'i pē, pea mahalo 'i ha fanga ki'i
fute siisi'i pē, 'oku hā lelei ai 'a e
halangá, mahino mo hotau fatongiá,
pea maama mai mo e me'a ke tau faí.
Laka atu 'i he kī'i vaha'a nounou ko
iá, ki he sitepu hono hokó, 'a ia kuo
hulu'i mai 'e he tataki fakalaumālie
'a e 'Otuá! ■

*Mei he "Three Parables—The Unwise Bee, the Owl Express, and Two Lamps," Liahona, Feb. 2003,
36–41.*

NGAAHI 'ILO

TEMIPALE 'OKITENI IUTĀ NE TOKI TOE FAKATAPUÍ

'E founga fēfē ha'atau hoko ko ha kakai 'oku 'alu ki he tempipalé?

"Tau hoko mu'a ko ha kakai 'oku 'alu ki he tempipalé. 'Alu ma'u pē ki he tempipalé 'o fakatatau ki ho'o malava fakatāutahá. Tauhi ha fakatātā 'o ha tempipale i homou 'apí ke lava ho'omou fānaú 'o mamata ki ai. Ako'i kinautolu kau ki he ngaahi taumu'a 'o e fale 'o e 'Eikí. 'Ai ke nau palani i he'enau kei īkí ke nau o ki ai pea mo mo'ui taau mo e tāpuaki ko iá."

'I he Makasini ko 'Ení

MA'Á E KAKAI LALAHİ KEI TALAVOÚ

Ko e **Ngaahi Mo'oni'i Me'a**
kuo Fakahā Mai fekau'aki
mo e Mo'ui Faka-Matelié
'Oku lava ke 'uhingamālie mo 'i ai ha taumu'a 'o 'etau
mo'ui 'i he'etau mo'ui'aki e ngaahi mo'oni'i me'a 'e tolu 'o
e mo'ui fakamatelié ne ako'i 'e he 'Eikí kia 'Ātama mo 'Iví.

MA'Á E TO'U TUPÚ

p.50

Kaveinga 'o e Mutualé ki he 2016

'Oku fakamatala'i 'e he kau palesitenisī lahi 'o e Kau Talavoú
mo e Kau Finemū 'a e kaveinga 'o e ta'u ní pea mo e 'uhinga
'o e "[vilitaki atu] 'i he tui mālohi kia Kalaisi" (2 Nīfai 31: 20).

MA'Á E FĀNAÚ

'Oku Ako 'a e Tohi 'a
Molomoná fekau'aki mo
Sīsū Kalaisi

Lolotonga hono lau e Tohi 'a Molomoná 'i he ta'u ní, te
ke ako ai fekau'aki mo e kau palōfita tokolahī ne nau
fie ma'u 'a e me'a tatau—ke ako 'o kau kia Sīsū Kalaisi!

p.72

SIASI 'O
Sīsū Kalaisi
'O E KAU MĀON'I'ONI
'I HE NGAAHİ 'AHO
KIMUI NÍ